

Radboud Universiteit Nijmegen

GENDERQUOTA IN EUROPA

Een kwalitatief vergelijkend onderzoek naar het instellen van
vrijwillige genderquota door politieke partijen

Masterthesis voor de opleiding Politicologie aan de
Radboud Universiteit Nijmegen

Petra Molenaar
Nijmegen, 2011

GENDERQUOTA IN EUROPA

Een kwalitatief vergelijkend onderzoek naar het instellen van vrijwillige genderquota door politieke partijen

ABSTRACT:

This study examines the circumstances under which political parties adopt voluntary gender quotas and why they do this. I compared 31 political parties using the technique of qualitative comparative analysis (QCA). This analysis shows that in adopting gender quotas various factors in different combinations are important. Together they form a pattern that can describe the adoption of voluntary gender quotas. For West-European parties the pressure from women is a necessary, but not sufficient, condition. There has to be an extra incentive for the political elite, which may consist of either strategic considerations or ideological change. For Central and Eastern European parties the influence of the international community is a necessary condition, but also in these cases there has to be an additional condition, in the form of an electoral or ideological incentive.

Naam: Petra Molenaar

Email: PetraMolenaar@gmail.com

Studentnummer: 0109622

Opleiding: Politicologie (specialisatie Vergelijkende Politicologie)

Begeleider: Prof. Dr. M.M.T. Verloo

Tweede lezer: MSc. C.H.B.M. Spierings

Nijmegen, november 2011

Voorwoord

---

*I do not wish women to have power over men;
but over themselves (Mary Wollstonecraft, 1792)*

Met deze Masterthesis rond ik de opleiding Politicologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen af en sluit ik ook mijn studententijd af. Die studententijd heeft voor mij wat langer geduurd dan gemiddeld, en ook wat langer dan dat het huidige kabinet graag zou zien. Desondanks is het het waard geweest!

Het onderwerp van deze thesis was voor veel mensen in mijn omgeving geen verrassing. Tijdens mijn opleiding heb ik cursussen van genderstudies gevolgd en vaak heb ik me in discussies gemengd over de, in mijn ogen, ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de samenleving en de politiek in het bijzonder. Maar hoewel de keuze van het onderwerp van deze thesis misschien niet geheel objectief is, heb ik mijn uiterste best gedaan om de inhoud dat wel te laten zijn.

Dit voorwoord wil ik ook graag benutten om een groot aantal mensen te bedanken voor alle hulp en steun die ik gedurende mijn opleiding, en specifiek bij het afronden van mijn thesis, heb mogen ontvangen. Mijn plezierige en leerzame studententijd is mede mogelijk gemaakt door alle mensen binnen studentenorganisaties zoals InTenS, het SOFv, AKKU en AKKUraad en de USR. Dank daarvoor! Het voltooien van mijn opleiding is mede mogelijk gemaakt door alle lieve vrienden, collega's en familie (teveel om hier bij naam te noemen) die zijn blijven geloven in een goede afloop, ook als ik dat zelf niet meer zag zitten. Een speciaal woord van dank gaat uit naar mijn ouders, die een hoop geduld met me en vertrouwen in me hebben gehad en ook financieel een en ander mogelijk hebben gemaakt.

Deze thesis was echter nooit afgekomen zonder de begeleiding van de beste begeleider die een student zich kan wensen. Elke keer als ik vastliep, wist zij me weer te motiveren en gaf ze me welkome aanwijzingen en nuttige tips. En zelfs toen ze onverwacht ziek thuis zat, mocht ik bij haar aankloppen. Mieke Verloo, heel erg bedankt voor de prettige begeleiding!

En last but not least; Thijs, wat heb jij me ontzettend veel geholpen en wat heb je me er vaak weer bovenopgetild als ik het niet meer zag zitten. Jij was de noodzakelijke voorwaarde om deze thesis tot een goed einde te kunnen brengen, maar hebt daarnaast ook een groot deel van mijn studententijd heel veel leuker gemaakt. Mijn dank is onuitspreekbaar groot, je bent een schat!

Petra Molenaar

Nijmegen, november 2011

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1: Inleiding.....	8
1.1. Aanleiding.....	8
1.2. Genderquota.....	9
1.3. Het probleem.....	11
1.4. Relevantie nieuw onderzoek.....	13
1.4. De onderzoeksstrategie.....	14
1.5. Opbouw thesis.....	16
HOOFDSTUK 2: Theoretische kwesties.....	17
2.1. Verklarende factoren.....	17
2.2. De Institutionele context.....	18
2.3. Electorale competitie.....	22
2.4. Ideologische motivaties.....	23
2.5. Pressiegroepen.....	24
2.6. Veranderende omstandigheden.....	24
2.7. Gebreken in de theorievorming.....	27
HOOFDSTUK 3: Onderzoeksopzet.....	31
3.1. Onderzoeksontwerp.....	31
3.2. De afhankelijke variabele.....	32
3.3. Casuselectie.....	33
3.4. Methode.....	36
3.5. Operationalisatie factoren	37
3.6. Analyse-plan.....	43
HOOFDSTUK 4: Data en case-beschrijvingen.....	46
4.1. Dataverzameling.....	46
4.2. Case-beschrijvingen.....	46
HOOFDSTUK 5: Resultaten en Conclusies.....	60
5.1. Resultaten.....	60
5.2. Interpretatie.....	63
5.3. Resultaten op basis van de nieuwe condities.....	66
5.4. Interpretatie.....	70
5.5. Beantwoording onderzoeksvraag.....	72
HOOFDSTUK 6: Discussie en aanbevelingen.....	76
6.1. Kanttekeningen en kritische reflectie.....	76
6.2. Implicaties voor vervolgonderzoek.....	77
Bijlagen.....	78
Referenties.....	100

Lijst met tabellen, figuren & bijlagen

TABELLEN

Tabel 1: Factoren die van invloed zijn op het instellen van genderquota door politieke partijen.....	27
Tabel 2: Wettelijke en vrijwillige quota binnen Europa.....	34
Tabel 3: Gedichotomiseerde data (1).....	60
Tabel 4: Waarheidstabel (1).....	61
Tabel 5: Gedichotomiseerde data (2).....	68
Tabel 6: Waarheidstabel (2).....	69
Tabel 7: Overzicht voorkomende combinaties van actoren en motivaties	74

FIGUREN

Figuur 1: Vormen van electorale quota.....	10
Figuur 2: Conceptueel model.....	45
Figuur 3: Venn-diagram overeenkomstig met tabel 4.....	62
Figuur 4: Conceptueel model 2.....	66
Figuur 5: Venn-diagram overeenkomstig met tabel 6.....	69

BIJLAGEN

Bijlage 1: Ruwe data met betrekking tot de institutionele context op statelijk niveau.....	79
Bijlage 2: Ruwe data met betrekking tot de institutionele context op partij-niveau.....	81
Bijlage 3: Ruwe data met betrekking tot de electorale concurrentie.....	89
Bijlage 4: Ruwe data met betrekking tot de ideologische kenmerken.....	93
Bijlage 5: Ruwe data met betrekking tot pressiegroepen.....	96

Afkortingen van politieke partijen

- B90/Grünen Bündnis 90/Die Grünen
- CDU Christlich-Demokratische Union
- CSSD Česká strana sociálně demokratická
- CSV Chrëschtlech Sozial Vollekspartei
- DNA Det Norske Arbeiderparti
- F Framsóknarflokkurinn
- GA Die Grünen Alternativen
- IU Izquierda Unida
- KISOS Kinima Sosialdimokraton
- KrF Kristelig Folkeparti
- Labour Labour Party
- LDS Liberalna Demokracija Slovenije
- LSDP Lietuvos socialdemokratų partija
- LS-HZDS Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko
- MLP Partit Laburista
- Mp Gröna Miljöpartiet de Gröna
- MSzP Magyar Szocialista Párt
- ÖVP Österreichische Volkspartei
- PASOK Panellenio Sosialistiko Kimena
- PD Partito Democratico
- PDS Partei des Demokratischen Sozialismus
- PS Parti Socialiste
- PSD Partidul Social Democrat
- PSOE Partido Socialista Obrero Espanol
- PvdA Partij van de Arbeid
- S Samfylkingin
- SAP Sveriges socialdemokratiska arbetareparti
- SD Socialdemokratiet
- SDL Strana Democratickej Lavice
- SDP Socijaldemokratska Partija Hrvatske
- SF Socialistisk Folkeparti
- SLD Sojusz Lewicy Demokratycznej
- SP Senterpartiet
- SPD Sozialdemokratische Partei Deutschlands
- SPÖ Sozialdemokratische Partei Österreichs
- SPS Sozialdemokratische Partei der Schweiz
- SV Socialistisk Venstreparti
- UP Unia Pracy
- UW Unia Wolności
- VG Vinstrihreyfingin-grænt framboð
- Vp Vänsterpartiet
- ZLSD Združena lista socialnih demokratov

Inleiding

1.1. AANLEIDING

Politiek is een mannending, althans als we de cijfers moeten geloven. Op dit moment wordt wereldwijd nog geen 20% van de parlementaire zetels bezet door vrouwen (website Inter-Parliamentary Union, 2011). Dat wil echter niet zeggen dat gendergelijkheid niet belangrijk wordt gevonden. Internationaal staat dit thema (nog) steeds hoog op de politieke agenda¹ en zijn er verschillende politieke actoren die maatregelen nemen om vrouwen meer te laten participeren in de politiek.

Onder die politieke actoren bevinden zich ook politieke partijen. Hun rol bij de samenstelling van het parlement is belangrijk, vanwege hun zogenaamde “gate-keeper-functie” (Norris, 1997). Politieke partijen besluiten immers wie er op de kandidatenlijsten komen en wie zodoende aanspraak maken op een zetel in het parlement. En willen vrouwen een plek verwerven in het parlement, dan is zo'n plaats op de kandidatenlijst in bijna alle landen een noodzakelijke voorwaarde (Kunovich & Paxton, 2005: 509).

Politieke partijen kunnen verschillende strategieën hanteren om ervoor te zorgen dat er meer vrouwen op kandidatenlijsten terecht komen. Hierbij kunnen drie categorieën onderscheiden worden (Lovenduski, 1993: 8-11). De eerste categorie bestaat uit retorische strategieën, waarbij erkend wordt dat het belangrijk is om meer vrouwen te kandideren en hier regelmatig naar gerefereerd wordt. Partijen kunnen ook kiezen voor een strategie die gericht is op positieve actie. Kenmerkend aan een dergelijke strategie is dat de mogelijkheden voor vrouwen vergroot worden, bijvoorbeeld door middel van speciale trainingen voor aspirant-kandidaten of extra middelen waardoor vrouwen zich beter kunnen profileren. Tot slot kunnen partijen gebruik maken van een strategie van positieve discriminatie. In dat geval worden plaatsen speciaal voor vrouwen gereserveerd.

Een specifieke maatregel die partijen kunnen nemen, en die gezien wordt als het meest effectieve middel om het aandeel vrouwen in de volksvertegenwoordiging te vergroten, is het instellen van een genderquotum (Squires, 2007: 24-25).

---

¹ Voorbeelden hiervan zijn de Verklaring van Bejing, die opgesteld werd tijdens de vierde Wereldconferentie voor vrouwen in 1995 en waarin het promoten en 'empoweren' van vrouwen internationaal centraal stond, en de Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW).

1.2. GENDERQUOTA

Genderquota deden hun intrede in de jaren '70 van de vorige eeuw. De eerste partij die een vast aantal vrouwen binnen de partijtop garandeerde was de liberale partij in Zweden in 1972 (Krook, 2009a; website Quotaproject). Drie jaar later volgde de socialistische partij in Zweden die als eerste een vrijwillig genderquotum voor kandidatenlijsten voor parlementaire verkiezingen introduceerde. Anno 2011 zijn genderquota wijdverspreid en worden ze in meer dan 100 staten in de wereld gebruikt (Krook, 2009a). Het instellen van genderquota is dan ook een van de meest gebruikte institutionele innovaties in de huidige democratische wereld.

Er bestaan echter wel veel verschillende vormen van quota. Deze kunnen aan de hand van twee dimensies geclassificeerd worden, namelijk op basis van de institutie die de opdracht tot een quotum verleent en op basis van het deel van het selectieproces waarin het quotum wordt toegepast (Dahlerup, 2006: 19-21).

Met betrekking tot de eerste dimensie kan een onderscheid gemaakt worden tussen wettelijke quota en vrijwillige quota die politieke partijen zichzelf opleggen. Wettelijke quota kunnen op verschillende manieren vastgelegd worden, namelijk constitutioneel of bij wet, zoals de kieswet. Typisch voor dit soort quota is dat ze vanuit de staat opgelegd worden en dus voor alle partijen binnen het bestel gelden. Bovendien bestaat er de mogelijkheid dat indien politieke partijen zich niet houden aan dergelijke quota-wetten, sancties volgen, zoals uitsluiting van de verkiezingen of een (hoge) geldboete. Een wettelijk quotum is dus in tegenstelling tot een vrijwillig quotum niet vrijblijvend. Vrijwillige quota komen daarentegen veel meer voor. Steeds meer politieke partijen stellen zichzelf tot doel om meer vrouwen te kandideren door middel van het instellen van een genderquotum. Om ervoor te zorgen dat quota binnen partijen niet als té vrijblijvend ervaren worden, worden er vaak regels ingesteld met betrekking tot verantwoording aan de achterban. Binnen een politieke partij kan bijvoorbeeld afgesproken worden dat een commissie die belast is met het samenstellen van kieslijsten regelmatig moet rapporteren op ledenvergaderingen, waardoor leden van de partij een controle-mechanisme in handen hebben.

De tweede dimensie heeft betrekking op de fase in het proces, waarbij een onderscheid gemaakt kan worden tussen de selectie-fase, de nominatie-fase en de daadwerkelijke zetelverdeling. Als quota toegepast worden in de selectie-fase betekent dat dat partijen verplicht zijn of zichzelf verplichten al bij het zoeken van kandidaten rekening te houden met het aantal of percentage vrouwen. Dergelijke quota worden aspirant-quota genoemd. In de tweede fase van het proces, bij het samenstellen van de kandidatenlijsten voor de verkiezingen, kunnen eveneens regels ingesteld worden. Deze quota moeten

ervoor zorgen dat een bepaald aantal of een bepaald percentage van de kandidaten van een bepaald geslacht moet zijn. Deze quota worden kandidaat-quota genoemd. Ten slotte kunnen er ook quota ingesteld worden met betrekking tot de daadwerkelijke zetelverdeling. Dit garandeert een uitkomst waarin een (minimaal) aantal zetels toebedeeld zijn aan een bepaalde groep die binnen het electoraat te onderscheiden valt. Dit aantal zetels wordt voorafgaand aan de verkiezingen vastgesteld.

Mandaat	Niveau		
	Aspiranten	Kandidaten	Gekozenen
Wettelijke quota	'primaries'	Kandidaat-quota	Gereserveerde zetels
Vrijwillige partij-quota	'short lists'	Kandidaat-quota	Gereserveerde zetels ²

Figuur 1: Vormen van electorale quota (ontleend aan Dahlerup, 2006: 21)

---

² Afspraken tussen politieke partijen om gezamenlijk een bepaald aantal zetels voor vrouwen te reserveren.

Vrijwillige partij-quota voor kandidatenlijsten komen het vaakst voor. De focus in deze thesis ligt dan ook bij deze vorm van quota. Maar ook binnen deze vorm van quota is nog veel variatie mogelijk, afhankelijk van de hoeveelheid regels die een partij wil toepassen en het doel dat nagestreefd wordt (Dahlerup, 2006)³.

Zo kunnen politieke partijen kiezen voor een 'eenvoudig quotum'; een quotum dat stelt dat een minimum percentage van de kandidaten op een lijst vrouw moet zijn. Het is echter ook mogelijk dat er meer regulatie is met betrekking tot de plaatsen op de kieslijst waar vrouwen staan en de volgorde op de kieslijst. Bij de sociaal-democratische partijen in Oostenrijk en Zweden kent men bijvoorbeeld een ritssysteem, dat vereist dat mannen en vrouwen om-en-om op de kandidatenlijst moeten staan. Binnen dit ritssysteem kunnen ook extra varianten onderscheiden worden, zoals bij de sociaal-democratische partij in Duitsland waar een ritssysteem geldt, maar elke vijfde positie vrij ingevuld mag worden. Overigens zijn er ook variaties mogelijk die vooral regels opleggen voor het eerste, verkiesbare, deel van de lijst. Zo kent men in Spanje een quotum dat vereist dat minimaal 40% van de kandidaten op echt verkiesbare plaatsen van een bepaald geslacht moet zijn. De arbeiderspartij in Noorwegen gaat zelfs nog verder; daar moet van de eerste zes kandidaten 50% een vrouw zijn, van de gehele kandidatenlijst moet eveneens 50% vrouw zijn en tot slot moet ook één van de twee bovenste posities op de kandidatenlijst bezet worden door een vrouw.

Politieke partijen kunnen daarnaast verschillende doelen voor ogen hebben met het instellen van quota. In sommige gevallen is het doel van quota expliciet het vergroten van het aandeel vrouwen op de kieslijst of in het parlement. Een quotum heeft echter vaker tot doel om de gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen, waarbij er in principe geen sprake is van positieve discriminatie of een speciale behandeling van vrouwen. In dat geval worden quota genderneutraal geformuleerd. Bij de Partij van de Arbeid in Nederland bijvoorbeeld vereist het quotum dat beide geslachten een gelijk aandeel bezetten op de kandidatenlijst. Maar ook als een minimumpercentage per geslacht vereist wordt, is dat genderneutraal. Een minimum-percentage voor het ene geslacht betekent immers gelijktijdig een maximumpercentage voor het andere geslacht. Overigens kunnen deze genderneutraal geformuleerde quota in de praktijk wel positieve gevolgen voor vrouwen tot gevolg hebben, omdat zij degenen zijn die structureel ondervertegenwoordigd zijn.

Met de toename van het gebruik van genderquota is ook de interesse van de wetenschap in quota toegenomen. Sinds de eerste quota in West-Europa in de jaren '70 werden ingesteld zijn talloze boeken en artikelen verschenen. Hierbij is een onderscheid te maken tussen normatief en empirisch onderzoek. Eerstgenoemde houdt zich vooral bezig met de vraag of het gebruik van quota wel wenselijk is (zie bijvoorbeeld Bacchi, 2006). Het empirische onderzoek is er juist niet op gericht wat wenselijk zou zijn, maar

---

³ De voorbeelden in deze paragraaf zijn ontleend aan Dahlerup (2006) en de website Quotaproject.

hoe het er werkelijk voorstaat met quota. Deze literatuur is dan ook met name vergelijkend van aard (zie bijvoorbeeld Dahlerup, 1998; Caul, 2001 en Krook, 2009a). Binnen deze richting wordt veel aandacht geschonken aan de vraag hoe effectief quota zijn en of beoogde doelen, zoals het vergroten van het aantal vrouwen in de politiek, eigenlijk wel bereikt worden (zie bijvoorbeeld Matland, 2006). In dat geval wordt het instellen van een genderquotum dus als onafhankelijke variabele gezien. Er zijn ook auteurs die in hun onderzoek het instellen van genderquota als afhankelijke variabele gebruiken (dit zijn vooral Caul en Krook). In dit licht is het interessant om te onderzoeken welke onafhankelijke variabelen invloed hebben op het al dan niet instellen van genderquota.

1.3. HET PROBLEEM

Uit de empirie blijkt dat het aantal politieke partijen dat voor genderquota kiest relatief klein is in vergelijking met het aantal politieke partijen dat kiest voor andere strategieën die een zelfde gelijkheidsdoel beogen (Lovenduski & Norris, 2003). Hoewel het instellen van genderquota dus een relatief weinig gebruikte strategie is, blijkt het wel een hele effectieve strategie te kunnen zijn (Squires, 2007). Dit heeft veel wetenschappers ertoe bewogen om te onderzoeken waarom politieke partijen ervoor kiezen om ze in te stellen.

Het gedrag van politieke actoren, zoals politieke partijen, wordt over het algemeen toegeschreven aan drie soorten motivaties. De keuze om een bepaald beleid in te voeren kan allereerst samenhangen met de institutionele context (Murray, 2007: 573-575). Bestaande instituties, zoals vastgelegde regels en gebruiken, kunnen nieuw beleid faciliteren, maar soms ook juist belemmeren. Een tweede theorie die het gedrag van politieke actoren verklaart wijst op strategische overwegingen (ibid: 571). Hierbij wordt verondersteld dat politieke partijen rationele actoren zijn die handelen in hun eigenbelang en dat zij zich bij de keuze voor bepaald beleid laten leiden tot de mogelijke verbetering van hun eigen positie. Tot slot kunnen politieke actoren zoals partijen ook beleidskeuzen maken op basis van ideologische motivaties (ibid: 576). Deze motivaties zijn intrinsiek en komen voort uit bepaalde overtuigingen die politieke partijen aanhangen.

Wanneer we specifiek kijken naar het invoeren van genderquota kunnen veel factoren een rol spelen of zelfs doorslaggevend zijn. Deze factoren zijn vaak te scharen onder de genoemde drie theorieën die betrekking hebben op het gedrag van politieke actoren. Zo kunnen bijvoorbeeld bestaande politieke vooroordelen over vrouwen in een land of de vorm van het kiesstelsel de institutionele context vormen die van invloed is op de kans dat een politieke partij een genderquotum instelt (zie ondermeer Caul, 1999; Ballington & Matland, 2004; Dahlerup, 2006). Bij strategische factoren kunnen we denken aan een

afnemende populariteit van een partij of het feit dat concurrerende partijen ook een genderquotum invoeren (zie ondermeer Matland & Studlar, 1996; Meier, 2004 en Murray, Krook & Opello, 2009). Onder de ideologische factoren kunnen we tenslotte factoren rekenen zoals de sociaal-economische ideologie en de mate waarin de partij interne democratisering nastreeft (zie bijvoorbeeld Norris, 1993; Caul, 2001; Kamenitsa & Geissel, 2005; Opello, 2006; Dahlerup, 2006). Een groep factoren die we niet binnen deze drie theorieën kunnen plaatsen, maar een zeer belangrijke plaats inneemt in de literatuur die specifiek over genderquota gaat, heeft betrekking op vrouwen als politieke actoren binnen en buiten partijen (Caul, 1999; Bruhn, 2003 en Dahlerup & Freidenvall, 2005). Vrouwen kunnen namelijk op allerlei manieren druk uitoefenen op de politieke elite om maatregelen te nemen waardoor vrouwen meer kansen krijgen te participeren in de politiek. Deze vrouwen kunnen zowel individueel, als gewoon lid of als lid van het partijbestuur, als in groepsverband, bijvoorbeeld middels de (inter)nationale vrouwenbeweging, dergelijke maatregelen eisen.

Er zijn twee problemen met het huidige onderzoek naar genderquota. Het eerste probleem is dat het empirisch vergelijkende onderzoek tot dusverre nogal versnipperd is. Veel auteurs richten hun onderzoek op één of twee specifieke case(s) en bedrijven daarmee kwalitatief onderzoek⁴. Factoren die van belang blijken te zijn voor het instellen van een genderquota zijn dan verklarende factoren voor een klein aantal cases, maar hoeven voor andere cases helemaal niet op te gaan. Waar de ene auteur aantoont dat een politieke partij vanwege ideologische redenen overgaat tot het instellen van een genderquotum, laat een andere auteur zien dat voor een heel andere partij juist strategische overwegingen de doorslag hebben gegeven, dat de institutionele context bepalend is, of dat dit gedrag verklaard kan worden door de aanwezigheid en invloed van pressiegroepen. Er zijn ook artikelen en boeken verschenen waarin een groot aantal cases kwantitatief vergeleken wordt en waarbij statistisch of historisch vergelijkend onderzoek gedaan wordt (Caul, 2001; Krook, 2009a). Deze literatuur heeft weliswaar wel betrekking op een groot aantal cases, maar houdt alleen rekening met de relatieve invloed van factoren en zegt niets over de samenhang tussen de factoren.

Het tweede probleem is dat alle drie de genoemde theorieën over het gedrag van politieke actoren van toepassing kunnen zijn op het instellen van vrijwillige genderquota door politieke partijen. De (assumpties uit de) theorieën spreken elkaar weliswaar tegen, maar ze sluiten elkaar niet uit. Ze lijken elkaar zelfs aan te vullen. Daarnaast blijkt geen enkele theorie op te gaan voor alle politieke partijen en is er zelfs een vierde categorie factoren, namelijk vrouwen als politieke actoren, die van belang blijkt te zijn.

---

⁴ Dit zijn bijvoorbeeld Matland (2005) voor Noorwegen, Opello (2006) voor de socialistische partij in Frankrijk, Verge (2009) voor Spanje, Sainsbury (2005) voor Zweden, Antić & Gortnar (2004) voor Slovenië, Davidson-Schmich (2006) voor de deelstaten in Duitsland en Leakovic (2005a) voor de sociaal-democratische partij in Kroatië.

Het doel van deze thesis is dan ook om een bijdrage te leveren aan een nieuwe overkoepelende theorie waarin de factoren in samenhang gezien worden en die een verklaring biedt voor een groter aantal politieke partijen. Hiermee hoop ik een antwoord te kunnen geven op de vraag *waarom politieke partijen op een bepaald moment een vrijwillig genderquotum voor kandidatenlijsten instellen*.

1.4. RELEVANTIE NIEUW ONDERZOEK

Wetenschappelijk is deze vraag relevant omdat er nog geen theorie bestaat, die gestoeld is op empirisch onderzoek, waarin alle factoren in samenhang een plaats krijgen en die opgaat voor een groter aantal politieke partijen. Het onderzoek van Caul (2001), waarin zij laat zien wat de relatieve invloed van de verschillende factoren is, is een eerste aanzet tot een dergelijke algemene verklaring, maar zij houdt geen rekening met de samenhang van verschillende factoren. Norris & Lovenduski (1993) en later ook Edlund & Pande (2002) tonen aan dat sommige factoren met elkaar samenhangen, maar hun verklaringen hebben geen betrekking op alle factoren en/of een groot aantal cases. Krook (2007) tenslotte heeft weliswaar een theoretisch raamwerk opgezet waarin verschillende routes naar het instellen van een genderquotum genoemd worden, maar hier ontbreekt het aan empirisch bewijs dat een patroon aantoont. In de huidige literatuur wordt dus geen algemeen geldend patroon beschreven voor de omstandigheden en de oorzaken van de invoering van vrijwillige genderquota op een bepaald moment.

Maatschappelijk is de vraag waarom politieke partijen op een bepaald moment een genderquotum voor kandidatenlijsten invoeren relevant, omdat het aantal vrouwen in nationale parlementen ver achter blijft bij het aantal mannen, en vrouwen dus ondervertegenwoordigd zijn. Zoals in de aanleiding al gezegd, hebben politieke partijen hier grote invloed op, en kunnen juist zij ervoor zorgen dat het aandeel vrouwen toeneemt. Uiteraard ligt hier een normatieve vraag aan ten grondslag; namelijk of het wenselijk is om speciale maatregelen te nemen om dit te bereiken. Wereldwijd is hierover dan ook veel discussie geweest. In 1995 vond er in Beijing een wereldconferentie plaats, waarbij er expliciet afgesproken is dat staten maatregelen moeten nemen om het aantal vrouwen in politieke organen te vergroten, want:

“Without the active participation of women and the incorporation of women’s perspective at all levels of decision-making, the goals of equality, development and peace cannot be achieved” (Beijing Platform for Action, Fourth World Conference on Women, 1995: 181).

Inzicht in de samenhang van verschillende factoren kan nieuw licht werpen op eventuele maatregelen die staten en/of politieke partijen kunnen nemen om het aandeel vrouwen te vergroten, waardoor de kans op meer gendergelijkheid in de politieke arena toeneemt.

1.4. DE ONDERZOEKSSTRATEGIE

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zal ik gebruik maken van twee strategieën. Enerzijds zal ik op basis van een literatuurstudie inventariseren welke factoren in de huidige literatuur genoemd worden en ook daadwerkelijk van belang blijken te zijn. Vervolgens zal ik onderzoeken welke factoren met elkaar samenhangen en of op basis hiervan een patroon vastgesteld kan worden dat iets zegt over de kans dat een politieke partij een genderquotum instelt. Voor dit tweede deel zal ik gebruik maken van een kwalitatieve vergelijkende analyse, ofwel QCA (Qualitative Comparative Analysis). Deze vorm van vergelijkend onderzoek werd ontwikkeld in de jaren '80 van de vorige eeuw door Charles Ragin (Ragin, 1987). Het doel was om een brug te slaan tussen enerzijds de kwalitatieve strategieën en anderzijds de kwantitatieve strategieën die gebruikt worden bij vergelijkend onderzoek in de sociale wetenschappen, waardoor complexe data-structuren op een logische en holistische manier gesimplificeerd kunnen worden (Ragin, 1987: introduction, p. viii).

QCA kan gezien worden als een benadering, en daarnaast als een techniek op zich. Het is een benadering omdat er sprake is van een iteratief proces waarbij zowel de theorie als empirisch bewijs gebruikt worden bij de analyse (Rihoux, 2003: 252; Wagemann & Schneider, 2007: 2). Meer specifiek is QCA ook een analytische techniek, die gebruik maakt van de formele logica van Boolean algebra, waarbij het doel is om empirische patronen in de data te vinden (Rihoux, 2003: 252; Wagemann & Schneider, 2007: 3).

Door het gebruik van QCA worden de voordelen van een case-georiënteerde benadering en de voordelen van een variabele-georiënteerde benadering geïntegreerd (Ragin, 1987: 84). Met betrekking tot de voordelen van case-georiënteerde studies zijn een aantal kenmerken van QCA van belang (Berg-Schlosser e.a., 2009: 6; Ragin, 1987: 82-84; Rihoux, 2003: 352-353). Dit is ten eerste dat QCA een holistische benadering is. Elke individuele case wordt beschouwd als een geheel, bestaande uit een combinatie van eigenschappen. Een tweede kenmerk van QCA is dat er een conceptie van causaliteit centraal staat, die ruimte geeft aan complexiteit. De causaliteit is context-specifiek; er is geen eenduidig causaal model waarbinnen alle empirische data passen. Daarnaast zijn er kenmerken van QCA die overeenkomen met kenmerken van variabele-georiënteerd onderzoek (Ragin, 1987: 82-84; Rihoux, 2003: 353-354; Berg-Schlosser e.a., 2009: 14). Eén van die kenmerken is dat QCA het mogelijk maakt om meer dan één of enkele cases met elkaar te vergelijken en zo generalisaties te produceren. Daarnaast maakt QCA gebruik van een formele taal (namelijk Boolean algebra) die vertaald kan worden in een theoretisch discours. Dit zorgt voor transparantie, en maakt het bovendien gemakkelijker om het onderzoek te herhalen. QCA is dus een

manier om door middel van geformaliseerde vergelijkingen informatie uit een medium-n studie te vergelijken met behoud van de integriteit van individuele cases .

Een belangrijk aspect aan QCA is dat deze techniek 'multiple conjunctural causation' toestaat (Berg-Schlosser e.a., 2009: 8-9; Ragin, 1987). Anders gezegd; de techniek gaat niet uit van de assumptie dat de effecten van onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabelen lineair en additief zijn. Dit betekent bijvoorbeeld dat er verschillende causale paden kunnen zijn die tot eenzelfde uitkomst leiden (equifinality). Daarnaast kunnen effecten van condities afhankelijk zijn van de aan- of afwezigheid van andere condities (causale combinaties). Bovendien kan het zo zijn dat er voor de aan- of afwezigheid van een uitkomst verschillende verklaringen mogelijk zijn (causale asymmetrie).

Tot slot kan QCA gebruikt worden voor verschillende doeleinden. Dit zijn enerzijds meer beschrijvende doelen, zoals het beschrijven van data, het controleren van de coherentie van data en het testen van hypothesen van bestaande theorieën. Anderzijds kan het behulpzaam zijn voor verklarende en voorspellende doeleinden. Zo kunnen nieuwe hypothesen getoetst worden en kunnen de resultaten hiervan gebruikt worden voor het ontwikkelen van nieuwe theoretische argumenten (Berg-Schlosser e.a., 2009: 15-16).

Dit maakt QCA uitermate geschikt voor het doel van dit onderzoek. Door middel van QCA kan immers onderzocht worden welke combinaties van factoren leiden tot het instellen van een genderquotum, waarbij rekening gehouden wordt met de samenhang tussen factoren en het mogelijk bestaan van verschillende causale combinaties die toch allemaal tot dezelfde uitkomst leiden. Wanneer we weten hoe dit patroon er uit ziet, kan dit vervolgens gebruikt worden voor het ontwikkelen van een nieuwe, overkoepelende, theorie waarmee antwoord gegeven kan worden op de vraag waarom politieke partijen een vrijwillig genderquotum instellen op een bepaald moment.

1.5. OPBOUW THESIS

Deze thesis bestaat uit drie delen. In het eerste deel (hoofdstuk 2) wordt een overzicht gegeven van de huidige theorie die ingaat op het gedrag van politieke partijen en de vraag waarom politieke partijen bepaald gedrag wel of juist niet vertonen. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de institutionele context waarbinnen een partij moet opereren, strategische overwegingen, ideologische overwegingen en de invloed van andere actoren op beleidskeuzen. Meer specifiek zal ik in dit deel ook een opsomming geven van alle factoren die van belang blijken te zijn bij het instellen van genderquota, en zal ik reflecteren op de relevantie en potentie van deze factoren.

Op basis van de genoemde factoren, zal ik in het tweede deel ingaan op de empirie en onderzoeken welke factoren in welke combinaties leiden tot het instellen van een vrijwillig genderquotum. In hoofdstuk 3 wordt de onderzoeksopzet uiteengezet. Hierbij zal ingegaan worden op de casusselectie en worden de factoren die in hoofdstuk 2 genoemd zijn geoperationaliseerd. In hoofdstuk 4 worden alle cases besproken. Vervolgens wordt met behulp van QCA een analyse uitgevoerd. De resultaten hiervan worden besproken in hoofdstuk 5.

Omdat dit een iteratief proces is, worden in hoofdstuk 5 ook gelijk de conclusies van de resultaten besproken en worden deze gebruikt om vast te stellen of er inderdaad een nieuwe, overkoepelende theorie, die de elementen uit eerdergenoemde theorieën gebruikt en samenvoegt, geformuleerd kan worden. Dit is dus het derde, wederom theoretische, deel van het onderzoek. Tot slot zullen nog de beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek aan de orde komen (hoofdstuk 6).

Theoretische kwesties

2.1. VERKLARENDE FACTOREN

Sinds het begin van de jaren '90 van de vorige eeuw hebben wetenschappers onderzoek gedaan naar de omstandigheden waarin genderquota werden ingevoerd. In eerste instantie richtte het onderzoek zich voornamelijk op individuele cases, waarbij politieke partijen uit Scandinavië, en later ook uit de rest van West-Europa, een prominente plek innamen. Inmiddels is het instellen van genderquota al lang geen louter West-Europees gebruik meer, en is het onderzoek als gevolg hiervan uitgebreid naar andere delen van Europa en van de wereld. Daarnaast wordt er sinds het begin van deze eeuw ook meer vergelijkend onderzoek gedaan, waarbij een groter aantal cases onderzocht en vervolgens vergeleken wordt. In dit hoofdstuk zal ik een overzicht geven van de factoren die volgens de literatuur van belang (kunnen) zijn voor het instellen van genderquota.

Volgens Norris (1993) kan het beleid van politieke partijen ten aanzien van speciale maatregelen voor vrouwen geanalyseerd worden op drie verschillende niveaus. Het eerste niveau is het systeem-niveau; hoewel de nationale politieke context niet direct invloed lijkt te hebben op het wel of niet aannemen van genderquota door partijen, bepaalt deze context wel de regels van het spel (Norris, 1993: 312). Factoren die op systeem-niveau onderscheiden kunnen worden zijn voor alle politieke partijen binnen de nationale context gelijk, zoals het electorale systeem, de politieke cultuur, het partijstelsel en de mate van concurrentie tussen partijen. Een tweede groep factoren kan geanalyseerd worden op partij-niveau. Hieronder vallen de ideologie, de organisatorische vorm en andere kenmerken, zoals de leeftijd, van een politieke partij. Tot slot zijn er nog factoren die invloed hebben op de individuele kandidaatstellingen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het aanbod en motivatie van kandidaten en de visie die partijen hebben op hun rol als 'gatekeeper' (Norris, 1993: 310-329).

Norris was een van de eerste wetenschappers die op een systematische manier factoren onderscheidde die van belang zijn bij het instellen van genderquota. Het onderscheid tussen systeem-, partij- en individueel afhankelijke factoren is echter niet meer toereikend, want bijvoorbeeld de (toenemende) invloed van de vrouwenbeweging en de internationale gemeenschap wordt hierin niet meegenomen. Bovendien is dit onderscheid meer beschrijvend dan verklarend van aard. Een veelgebruikt onderscheid in recentere

literatuur hangt dan ook samen met theorieën over het gedrag van politieke partijen. Volgens deze literatuur is het gedrag van politieke partijen afhankelijk van de institutionele context, de mate van electorale competitie, ideologische overwegingen (zie bijvoorbeeld Murray, 2007) of de invloed van (internationale) pressiegroepen (zie bijvoorbeeld Kittelson, 2006; Krook, 2006 en Krook, 2007). Dit onderscheid zal het uitgangspunt zijn voor de bespreking van de, in de literatuur genoemde, verklarende factoren voor het instellen van quota in de volgende paragrafen.

2.2. DE INSTITUTIONELE CONTEXT

De eerste verklaring gaat uit van de institutionele context. Politieke partijen zijn volgens deze verklaring bij de keuzes die ze maken gebonden aan hun institutionele omgeving. Deze omgeving bepaalt immers de opties waaruit politieke partijen kunnen kiezen, ook bij de selectie van kandidaten (Murray, 2007: 573). De factoren die onder de institutionele context vallen, kunnen zowel factoren op systeem- als op partijniveau zijn. Bij eerstgenoemde zijn dat bijvoorbeeld de vorm van het electorale systeem, al bestaande wetgeving en het partijen-systeem (ibid: 574-575). Maar het is ook mogelijk dat partijen zelf een interne institutionele context gecreëerd hebben, bijvoorbeeld door de wijze waarop kandidaten gekozen worden, zoals vastgelegd in de partijstatuten. Deze institutionele kenmerken kunnen partijen belemmeren in het kiezen voor genderquota, maar ze kunnen ook bevorderend werken.

Een belangrijke factor (op systeemniveau) voor het al dan niet instellen van genderquota is de *mate van vrouwvriendelijkheid van de politieke cultuur* van een land. Hiermee wordt verwezen naar dominante waarden over en houdingen ten opzichte van de rol van vrouwen in de maatschappij en bepaalde vooroordelen ten opzichte van vrouwen in de politiek. Vooral in post-conflict landen is de politiek vaak het domein van mannen, omdat zij daar, volgens de algemeen heersende opvatting, beter geschikt voor zouden zijn (Ballington & Matland, 2004: 5). Politieke partijen in landen waarvan de inwoners over het algemeen vinden dat vrouwen net zo goed als mannen politiek kunnen bedrijven, zijn eerder geneigd genderquota in te stellen. De reden hiervoor is dat zij electoraal gezien minder risico lopen door het invoeren van een dergelijke maatregel dan partijen in landen waar het electoraat over het algemeen juist liever mannen in de politiek ziet (Cleary, 2010: 9). De relatie tussen deze gender bias en het instellen van quota is echter niet helemaal vanzelfsprekend. Zo zijn er landen waar maar heel weinig mensen een voorkeur hebben voor mannen maar er toch geen genderquota gelden, zoals Finland. Ook komt het voor dat er wel degelijk sprake is van een grote bias, maar verschillende partijen desondanks quota hebben ingesteld, zoals in Polen (ibid: 10). Los van de electorale risico's, kan het ook zijn dat het voor partijen in de ene staat meer voor de hand ligt om een genderquotum in te stellen dan in een andere staat, vanwege de aard van het regime en de daarmee samenhangende opvattingen over gelijkheid en de taak van de

overheid om ongelijkheden op te heffen. Het instellen van quota kan in liberale regimes immers gezien worden als het schenden van liberale principes als de 'gelijkheid van kansen' (Dahlerup, 2006: 298). Ideeën over burgerschap spelen ook in bredere zin een rol in het debat over het instellen van maatregelen zoals genderquota. Krook e.a. onderzochten enkele vormen van burgerschapsmodellen die zich onderscheiden met betrekking tot opvattingen over de gelijkheid van kansen en de gelijkheid van uitkomsten, opvattingen over politieke representatie (van individuen of van ideeën) en de relatie tussen gender en andere politieke identiteiten. Liberale regimes kenmerken zich door het geloof in individuele verantwoordelijkheid en hun voorkeur voor non-interventie. De kans dat een genderquotum wordt ingesteld, is daardoor kleiner dan in een republikeins regime, waar universalisme een belangrijke waarde is en meer gestreefd wordt naar representatie van ideeën. Ook in conservatief-corporatistische regimes is de kans op het instellen van genderquota groter, vanwege de grote rol van het sociale partnerschap en eerder gemaakte afspraken om bepaalde groepen in de samenleving zekerheid te bieden (Krook, Lovenduski & Squires, 2009).

De communistische ideologie die tot 1990 dominant was in Centraal- en Oost-Europa bepleitte gelijkheid in de ruimste zin van het woord. Dat betekende ondermeer dat gendergelijkheid gegarandeerd werd door verschillende wetten. Overigens was dit vooral formele gelijkheid, want in de praktijk bleken vrouwen weinig tot geen echte macht te hebben, op een paar individuele uitzonderingen na, zoals de vrouw van Ceausescu die in Roemenië lid was van het partij-bestuur (Turcu, 2009). Met de val van het communistische regime ontstond een grote afkeer tegen dit gelijkheidsdenken, en speciale maatregelen om gendergelijkheid te bewerkstelligen werden dan ook gezien als symbolen van de communistische propaganda (Antić Gaber, 2005; Turcu, 2009). Niet veel later waren vrijwel alle vrouwen verdwenen uit belangrijke posities binnen de politieke arena en vanwege het communistische verleden lag het niet voor de hand dat er maatregelen zoals genderquota zouden worden ingesteld. Opmerkelijk genoeg nam een aantal, zowel sociaal-democratische als liberale, partijen in deze landen vanaf de eeuwwisseling toch weer genderquota aan.

De reden hiervoor kan volgens de literatuur gevonden worden in *grote veranderingen in de politieke context* die nieuwe mogelijkheden boden. Veel staten binnen Europa hebben veranderingen naar een nieuwe politiek context ondergaan. Grofweg zijn hier twee ontwikkelingen in te onderscheiden. Enerzijds is dat de val van het communisme eind jaren '80 / begin jaren '90, met als gevolg democratische transitie, constitutionele hervormingen en wederopbouw. Deze nieuwe context en de vrije verkiezingen die volgden, boden partijen nieuwe mogelijkheden om zich te organiseren en te profileren. Veel partijen hebben dan ook juist in deze periode hun statuten en werkwijze vastgelegd, waarbij rekening gehouden moest worden met de kandidaatstellingsprocedure. Een andere verandering is de toetreding van staten tot de Europese Unie gedurende de jaren '80 en '90. Door lid te worden van de Europese Unie verplichten staten zich te

binden aan al bestaande Europese wetgeving, waaronder wetgeving op het gebied van vrouwenrechten. Door deze toetreding werden politieke partijen bovendien (vaak) ook lid van Europese fracties. Lidmaatschap van deze fracties kan leiden tot nieuwe inzichten en discussies, die de houding van partijen ten opzichte van vrouwenparticipatie in de politiek kan veranderen.

Behalve de politieke vooroordelen ten opzichte van vrouwen en grote politieke veranderingen, blijkt het echter ook van belang te zijn welke mogelijkheden of beperkingen het electorale stelsel en het partijstelsel bieden. Of er al dan niet genderquota worden ingesteld, kan namelijk samenhangen met *het soort electorale systeem* dat gehanteerd wordt. In landen met een stelsel van evenredige vertegenwoordiging stellen partijen vaker een genderquotum in dan in landen met een meerderheidsstelsel. Dit kan enerzijds verklaard worden door het aantal zetels per district, dus de grootte van de kieskring. Hoe groter deze is, hoe waarschijnlijker het is dat politieke partijen meer vrouwen op de kandidatenlijst zetten om zichzelf aantrekkelijker te maken voor kiezers en zo tot een meer evenwichtige lijst te komen (Caul, 1999: 84). Een andere mogelijkheid is dat genderquota minder vaak ingesteld worden in een land met een meerderheidsstelsel vanwege meer pragmatische redenen. Het is in een meerderheidsstelsel namelijk gecompliceerder om ervoor te zorgen dat quota ook daadwerkelijk effectief zijn. Elke partij kan immers maar één kandidaat nomineren per district (Dahlerup, 2006: 11-12).

Het *partijstelsel* is relevant, wanneer het gaat over de verhouding tussen het aantal effectieve partijen (dat wil zeggen, het aantal partijen dat effectief zetels behaalt) en het totaal aantal deelnemende partijen. Als een klein aantal partijen een relatief groot aantal zetels behaalt, is de kans groter dat ze de status quo handhaven en geen veranderingen doorvoeren ten opzichte van het verleden. In dat geval zal het veranderen van de samenstelling van kandidatenlijsten voor volgende verkiezingen dus ook niet zo'n hoge prioriteit krijgen. Als er daarentegen relatief veel partijen een kleiner aantal zetels behalen, is dat een indicatie voor het bestaan van marginale partijen. Zij zijn eerder bereid om risico's te nemen, zoals het instellen van extra regels om meer vrouwen op kandidatenlijsten te plaatsen en daarmee hun electorale positie te verstevigen (Kunovich & Paxton, 2005: 517).

Ook de organisatorische structuur (een andere factor op partij-niveau) kan van invloed zijn op de kans dat een partij een genderquotum instelt. Voor *het selectie- en nominatieproces van kandidaten* zijn hierbij twee karakteriserende dimensies van belang. Enerzijds is dit de mate van institutionalisering van het proces. Politieke partijen kunnen zowel formele als informele regels hanteren. Binnen formele systemen zijn de regels voor het proces vastgelegd, expliciet en vaak gedetailleerd (Norris, 1993: 321). De stap naar het instellen van een genderquotum is dan wellicht sneller gemaakt dan wanneer het systeem informeel is. De tweede dimensie betreft de mate waarop het selectie- en nominatieproces van kandidaten centraal of

decentraal georganiseerd wordt. Bij partijen waarbinnen dit proces op centraal niveau geregeld wordt, heeft de politieke elite grote invloed op dit proces omdat deze spelers autoriteiten zijn binnen de partij (Matland & Studlar, 1996: 709; Norris, 1993: 322). De kans op het instellen van een genderquotum door een partij is echter groter als meer verschillende besluitvormingsorganen zich bezighouden met de selectie en nominatie van kandidaten, wat het geval is bij een decentraal proces. Met name als dit gepaard gaat met een formeel systeem ontstaat een situatie waarin regels zoveel mogelijk gestandaardiseerd zullen worden (Norris, 1993: 327).

Wanneer partijen ervoor kiezen om een genderquotum in te stellen, kan ook het aanbod van mogelijke vrouwelijke kandidaten een rol spelen. Er moeten immers wel voldoende vrouwen lid zijn van de partij, die bovendien ook geschikt zijn om zich kandidaat te stellen. Het ligt dan ook in de lijn der verwachting dat partijen waarbij *een groot deel van de leden vrouw is*, eerder geneigd zullen zijn meer vrouwen te kandideren dan partijen waar het ledenbestand vooral uit mannen bestaat. Daarnaast lijkt er een bepaalde kritische massa nodig te zijn die veranderingen binnen de partij kan bewerkstelligen. Wanneer het gaat om participatie van vrouwen in de politiek wordt algemeen aangenomen dat zo'n 30% van de leden, ook binnen de partijtop, vrouw moet zijn om daadwerkelijk het verschil te kunnen maken (Dahlerup, 1988: 275). Het gaat hierbij echter niet strikt om het *aantal* vrouwen, maar ook om de invloed die de aanwezigheid van vrouwen heeft. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het verdwijnen van bepaalde stereotypen met betrekking tot vrouwen in het publieke leven, de voorbeeldfunctie die vrouwen voor andere vrouwen vervullen en de afnemende weerstand tegen vrouwelijke politici (ibid: 295). Volgens Dahlerup kan hier nog aan toegevoegd worden dat vrouwen ook beter in staat zijn om andere vrouwen te mobiliseren en te recrutereren. Ze moeten dus niet alleen als kritische massa, maar ook als kritische actoren gezien worden (ibid: 296-297).

Net als een groot aantal vrouwelijke leden, kan ook *een vrouwenafdeling binnen de partij* een kritische actor zijn. Een dergelijke organisatie heeft als voordeel dat deze ingebed is in de organisatiestructuur van de partij en daarom ook de mogelijkheid heeft om zich uit te spreken over bepaalde kwesties die vrouwen aangaan. Bovendien kan de vrouwenafdeling een belangrijke rol spelen in het mobiliseren van vrouwen.

De aanwezigheid van vrouwen binnen de politieke elite van een partij heeft ook invloed. Behalve dat zij de pool van geschikte kandidaten voor verkiezingslijsten kunnen vergroten, kunnen zij ook andere vrouwen motiveren. Hierbij is er sprake van een zogenaamde 'feedback-loop'. Hoe meer vrouwen succesvol participeren in de politiek, hoe groter de invloed op de motivatie van andere vrouwen, en dus hoe groter het aanbod (Norris, 1993: 329). Om die reden kunnen politieke partijen dus wel degelijk kiezen voor maatregelen die vrouwen bevoordelen op de korte termijn, zoals het instellen van genderquota, waardoor

het aanbod op de langere termijn zal groeien. Daarnaast kunnen vrouwen binnen de partijtop zich natuurlijk actief inzetten voor het instellen van maatregelen omdat zij op machtige posities zitten (Kunovich & Paxton, 2005: 521-522).

Tot slot blijkt ook de *leeftijd van een politieke partij* nog een rol te spelen bij het al dan niet instellen van een quotum. Nieuwere partijen zijn meer geneigd tot quota over te gaan dan oudere partijen. Dit kan verklaard worden door de positie die ze innemen in het partijstelsel. Zij zullen zich meer dan oudere partijen moeten profileren omdat ze nog geen vaste achterban hebben en daardoor een niche opzoeken. Eén van de mogelijkheden om zich te onderscheiden van de bestaande partijen is dan het specifiek aanspreken van vrouwelijke stemmers, onder meer door het vergroten van het aantal vrouwen op kieslijsten. Bovendien hebben nieuwere partijen minder te verliezen als ze kiezen voor dergelijke strategieën, omdat ze nog geen vaste achterban hebben (Caul, 2001: 1218).

2.3. ELECTORALE COMPETITIE

De tweede verklaring is die van electorale competitie. Het uitgangspunt hierbij is dat politieke partijen zich gedragen als rationele actoren en dat het (enige) doel van partijen is om zoveel mogelijk stemmen en/of zetels te behalen (Murray, 2007: 571). Bij het samenstellen van kandidatenlijsten is het uitgangspunt dan ook dat de lijst zoveel mogelijk stemmen moet opleveren en de lijst vanuit strategische overwegingen wordt samengesteld. Deze benadering wordt gedeeld door veel auteurs (zie bijvoorbeeld Caul, 2001; Krook, 2004: 60; Lovenduski and Norris, 1993: 9; Matland and Studlar, 1996), en wordt in verschillende case-studies als verklaring gegeven voor het instellen van genderquota. Voorbeelden hiervan zijn het instellen van genderquota binnen Duitse deelstaten (Davidson-Schmich, 2006) en in België (Meier, 2004).

Partijen kunnen grofweg twee redenen hebben om hun strategie aan te passen en zo hun electorale positie te verbeteren. De eerste is als het over het algemeen slecht gaat met de partij omdat de partij te kampen heeft met *een dalende populariteit*, bijvoorbeeld als gevolg van de opkomst van andere partijen en dus meer concurrentie (Norris, 1993: 317). Wanneer het goed gaat met een partij is er weinig noodzaak om veranderingen door te voeren en af te wijken van de status quo. Maar wanneer de partij te kampen heeft met een dalende populariteit, kunnen maatregelen genomen worden om aantrekkelijker te zijn voor (nieuwe groepen) kiezers. Uit eerder onderzoek blijkt dat kiezers positief staan ten opzichte van vrouwelijke politici, vooral progressieve en vrouwelijke kiezers. En hoewel de elite binnen politieke partijen vaak uit mannen bestaat, zien zij deze voorkeur van het electoraat wel als een reden om meer vrouwen als kandidaat te selecteren en zo meer kiezers aan te kunnen trekken (zie bijvoorbeeld Murray, Krook & Opello, 2009).

De tweede reden is dat partijen het risico lopen hun electoraat te verliezen, omdat andere partijen (eventueel binnen hetzelfde deel van het politieke spectrum) juist overgaan tot veranderingen om meer kiezers aan te spreken. Uit onderzoek blijkt ook dat partijen gevoeliger zijn voor het instellen van een genderquotum als een concurrent dat al eerder gedaan heeft. Dit wordt het '*contagion-effect*' genoemd (Matland & Studlar, 1996, Meier, 2004). Ook Adams en Somer-Topcu tonen aan dat politieke partijen hun beleid bij verkiezingen aanpassen als gevolg van beleidsveranderingen bij andere partijen in vorige verkiezingen. Bovendien blijkt dat dit vaker het geval is wanneer partijen tot dezelfde ideologische stroming gerekend kunnen worden (Adams & Somer-Topcu, 2009).

2.4. IDEOLOGISCHE MOTIVATIES

De derde verklaring van Murray is gebaseerd op ideologie, waarbij de waarden die een partij belangrijk vindt, bepalend zijn voor de selectie van kandidaten en de samenstelling van de kandidatenlijst. Dit kan zelfs inhouden dat partijen het risico nemen stemmen te verliezen, om toch aan deze ideologische waarden recht te doen (Murray, 2007: 576). Ideologische waarden kunnen in dit geval zowel inhouden dat partijen gendergelijkheid op zich belangrijk vinden, als wel dat ze positief staan ten opzichte van interventie om gelijkheid te bevorderen. Ook deze benadering wordt door andere auteurs gedeeld en als verklaring aangedragen in verschillende case-studies (zie bijvoorbeeld Meier, 2000; Opello, 2006).

Al lang voor er onderzoek naar quota gedaan werd, bleek dat links-georiënteerde partijen positiever stonden ten opzichte van het vergroten van het aantal vrouwen in het parlement. De reden hiervoor kan gezocht worden in het feit dat linkse partijen over het algemeen een egalitaire ideologie aanhangen (Duverger, 1955 geciteerd in Caul, 2001: 1217). Met name de sociaal-democratische en groene partijen zijn daarom eerder geneigd om te interveniëren in het selectieproces, om zo tot een meer gelijke verdeling van mannen en vrouwen op kandidatenlijsten te komen. Centrale en rechtse partijen gebruiken daarentegen eerder retorische strategieën. Zij zullen niet ontkennen dat vrouwen aangemoedigd moeten worden zich te kandideren, maar voorop staat een meer liberale visie, waarin plaats is voor eerlijke concurrentie op basis van gelijke kansen (Norris, 1993: 320). Partijen aan de linkerkant van het politieke spectrum zullen dus eerder geneigd zijn om regels toe te passen in het selectieproces, zoals het instellen van genderquota, omdat hun ideologie ervan uit gaat dat niemand uitgesloten mag worden van politieke representatie en eventuele interventie dus mogelijk moet zijn (zie ook Kamenitsa & Geissel, 2005: 111).

Een andere ideologische factor is de waarde die binnen de partij gehecht wordt aan *democratisering*. Wanneer een partij democratische hervormingen doorvoert, is de kans groter dat er tegelijk een

genderquotum wordt ingesteld (Dahlerup, 2006). Andere democratische hervormingen zijn dan bijvoorbeeld het instellen van jongerenquota of interne democratisering.

2.5. PRESSIEGROEPEN

Een verklaring die Murray niet geeft, maar die wel veelvuldig in de literatuur naar voren komt is de mobilisatie van vrouwen zelf. Door zich te mobiliseren en uit te spreken voor speciale maatregelen om gendergelijkheid te bewerkstelligen kunnen vrouwen druk uitoefenen op de samenleving en op de partijleiding wat kan resulteren in het instellen van genderquota. In de literatuur wordt de opvatting dat pogingen om meer vrouwelijke kandidaten op verkiezingslijsten te zetten altijd vooraf gegaan worden door mobilisatie van vrouwen, breed gedragen (Caul, 1999; 63; Kittelson, 2006; Krook, 2007: 370). Specifieke voorbeelden hiervan zijn ook te vinden in case-studies over bijvoorbeeld Slovenië (Antić & Gortnar, 2004) en Mexico (Bruhn, 2003).

Deze mobilisatie van vrouwen kan de vorm aannemen van een vrouwenbeweging op nationaal of internationaal niveau (Bruhn, 2003; Dahlerup, 2006). Daarnaast kunnen zij zich ook organiseren in een vrouwenafdeling binnen de partij of zich individueel inzetten, bijvoorbeeld binnen de partijtop (Kunovich & Paxton, 2005; Kittelson, 2006). De redenen voor vrouwen om zich in te zetten voor maatregelen zoals genderquota kunnen principiële overwegingen zijn, maar kunnen daarnaast ook pragmatisch zijn. In het geval er sprake is van principiële redenen is het doel om vrouwen meer macht te geven, of op zijn minst evenveel macht als mannen. De pragmatische dimensie houdt in dat het instellen van genderquota (of soortgelijke maatregelen) niet ideaal is, maar mogelijk de enige effectieve manier om meer gendergelijkheid te bewerkstelligen (Krook, 2009a: 21). Hoe meer macht vrouwelijke activisten hebben, hoe groter de mogelijkheden om te lobbyen voor meer vrouwelijke kandidaten. Daarbij creëert een actieve vrouwenbeweging een grotere pool van mogelijke politiek ervaren vrouwelijke kandidaten (Caul, 1999: 83).

2.6. VERANDERENDE OMSTANDIGHEDEN

De tot zover besproken literatuur en verklarende factoren hebben vooral betrekking op westerse, geïndustrialiseerde staten tot het einde van de 20^e eeuw. Het aantal politieke partijen en staten dat sindsdien een genderquotum heeft ingesteld, is echter behoorlijk toegenomen. Wanneer we bijvoorbeeld naar Centraal- en Oost-Europa kijken, dan blijkt dat de eerste substantiële genderquota bij politieke partijen dateren uit 1996 en 1997. In die jaren stelden de sociaal-democratische partijen in Polen en Slovenië een genderquotum in, gevolgd door een groot aantal andere partijen in de 21^e eeuw (Krook, 2009a: 229-232).

De toename van het gebruik van genderquota door politieke partijen heeft gevolgen voor de theorievorming. Niet alleen blijken er andere factoren te zijn die belangrijk worden, ook de relatieve invloed van de factoren verandert. Wanneer we bijvoorbeeld naar Centraal- en Oost-Europa kijken, zijn de omstandigheden waaronder quota worden ingesteld duidelijk anders dan de omstandigheden in West-Europa. De grote gemene deler in dit geval is dat deze staten te maken hadden met een transitie van een communistisch regime naar een nieuw democratisch regime in de jaren '90. Als gevolg hiervan lag de prioriteit van politieke partijen op dat moment niet bij het vergroten van het aantal vrouwen in de politiek, maar bij "grote" kwesties als stabilisatie van de nationale economie, integratie in de Europese Unie en de NAVO en het behoud van de natie (Antić Gaber, 2005: 25). Het communistische verleden heeft daarnaast ook invloed op andere dingen. Zo waren mensen niet gewend om zich te organiseren en op die manier nieuwe rechten te verwerven, wat onder andere tot uiting kwam in de afwezigheid van een sterke vrouwenbeweging en van collectieve actie voor nieuwe rechten in de regio (ibid). Daarnaast was er een sterke afkeer van quota. Zij werden gezien als middel voor gedwongen deelname aan de politiek, en daardoor geassocieerd met het communisme (ibid: 29). Maar ook op andere punten delen deze staten kenmerken die over het algemeen verschillen van de kenmerken van West-Europese staten, met name waar het het partijstelsel betreft. Voorbeelden hiervan zijn het grote aantal partijen binnen het stelsel, vaak tussen de 20 en 30 per land, en de instabiliteit van het partijstelsel (ibid: 27-28). Tot slot is kenmerkend voor politieke partijen uit Centraal- en Oost-Europa dat ze gedomineerd worden door mannen. Met uitzondering van wat Christen-democratische partijen is een ruime meerderheid van de leden mannelijk en ontbreekt het aan sterke vrouwenafdelingen en vrouwelijke bestuurders binnen partijen (ibid: 28). Maar ondanks dat politieke gelijkheid geen prioriteit heeft, vrouwen zich niet of nauwelijks organiseren om dit recht op te eisen en het partijstelsel niet echt geschikt lijkt, hebben een aantal partijen toch genderquota ingesteld. De bestaande theorie gaat vooral uit van de situatie in West-Europese staten en binnen West-Europese partijen en biedt dus geen goede verklaring voor het instellen van genderquota in Centraal- en Oost-Europese staten.

De recentere literatuur laat zien dat behalve de staat en politieke partijen ook de internationale gemeenschap belangrijk is voor het instellen van genderquota (Krook, 2006 en Krook, 2007). Krook maakt hierin een onderscheid tussen drie groepen actoren. De groep actoren die doorgaans de campagne voor het instellen van genderquota initieert, bestaat uit actoren uit de "civil society", zoals vrouwenbewegingen en individuen. Hun doel is om zogenaamde staatsactoren, zoals parlementariërs en invloedrijke personen binnen politieke partijen te bewegen tot het instellen van quota. Tot slot zijn er de internationale en transnationale actoren, zoals NGO's, transnationale organisaties van activisten en internationale politici die steun verlenen aan de campagne voor genderquota. Dit doen zij bijvoorbeeld door het mogelijk maken van

uitwisseling van ervaringen, het uitoefenen van internationale druk op de nationale of partijpolitiek en het benadrukken van internationale normen (Krook, 2007: 376).

In de theorie zijn er verschillende modellen die ingaan op de invloed van internationale actoren en de verspreiding van beleid over verschillende nationale staten. In het model van Keck en Sikkink staat bijvoorbeeld het boemerangeffect centraal. Dit effect houdt in dat wanneer lokale of nationale belangengroepen een staat niet rechtstreeks kunnen bewegen tot nieuw beleid, zij middels een omweg invloed kunnen uitoefenen via zogenaamde 'transnational advocacy networks'. Deze netwerken bestaan uit actoren die internationaal een issue promoten en met elkaar verbonden worden door gedeelde waarden, gemeenschappelijke discussies en een frequente uitwisseling van informatie en diensten (Keck & Sikkink, 1998). De rol van transnationale netwerken komt ook terug in het 'spiral model' van Risse en Ropp. In dit model wordt de nadruk gelegd op de socialisatie van bepaalde normen onder druk van transnationale netwerken in vijf fasen. Dit doen zij door issues op de internationale agenda te zetten en te zorgen voor naleving door middel van 'naming en shaming' (Risse en Ropp, 1999). Hoewel beide modellen eigenlijk betrekking hebben op staten, kan het idee ook toegepast worden op andere besluitvormende instanties, zoals politieke partijen. Ook zij kunnen immers hun beleid veranderen onder invloed van internationale druk en strategieën die door dergelijke netwerken gebruikt worden. Een toename van transnationale verbanden door en binnen politieke partijen, kan dus leiden tot meer druk en wellicht tot een grotere kans op het instellen van een genderquotum.

Sinds meer landen en partijen genderquota hebben ingesteld, is ook het onderzoek naar quota uitgebreid naar meer regio's in de wereld. Opmerkelijk is hierbij de rol die de aanwezigheid van een crisis en veranderende omstandigheden spelen in zich nog ontwikkelende staten. Case-studies laten zien dat tijdens periodes van democratische transitie, constitutionele hervormingen en wederopbouw in post-conflict staten meer (gender)quota worden ingesteld dan in de periode ervoor. Een verklaring hiervoor is dat het instellen van quota een manier is om de legitimiteit van het nieuwe politieke systeem te vergroten. Hier spelen dus minder de ideologische, pragmatische of strategische overwegingen een rol, maar vooral het gegeven dat het instellen van quota past in de nieuwe politieke context (Dahlerup, 2006: 300; Bauer & Britton, geciteerd in Krook, 2009b: 13). Soortgelijke factoren kunnen wellicht ook op partij-niveau invloed uitoefenen.

Alle in de theorie genoemde factoren die van invloed zijn op het instellen van genderquota door politieke partijen, worden weergegeven in tabel 1.

Tabel 1

Factoren die van invloed zijn op het instellen van genderquota door politieke partijen

	Factor	Auteur(s)
Institutioneel <i>partij-onafhankelijk</i>	Grote verandering in politieke context	Dahlerup (2006); Bauer & Britton, geciteerd in Krook (2009a)
	Vrouwvriendelijke politieke cultuur	Ballington & Matland (2004)
	Vorm van het electorale systeem	Caul (1999); Dahlerup (2006)
	Aantal partijen binnen het stelsel	Kunovich & Paxton (2005)
Institutioneel <i>partij-afhankelijk</i>	Decentrale en formele selectieprocedure	Matland & Studlar (1996); Norris (1993 & 2006); Norris & Lovenduski (1993)
	Aantal vrouwelijke leden	Dahlerup (1988)
	Aanwezigheid vrouwen in de top van de partij	Dahlerup (1988); Kunovich & Paxton (2005); Kittelson (2006); Norris (1993); Opello (2004)
	Aanwezigheid vrouwenafdeling	Kittelson (2006); Caul (1999)
	Leeftijd partij	Caul (2001)
Electorele competitie	Dalende populariteit	Murray, Krook & Opello (2009)
	Andere partijen met een genderquotum	Matland & Studlar (1996); Meier (2004); Adams & Somer-Topcu (2009)
Ideologisch	Mate van links-georiënteerd zijn (sociaal-economisch)	Norris (1993); Caul (2001); Kamenitsa & Geissel (2005); Opello (2006)
	Democratische hervormingen	Dahlerup (2006)
Pressiegroepen	Aanwezigheid actieve nationale vrouwenbeweging	Bruhn (2003); Dahlerup (2006)
	Lidmaatschap internationale netwerken en organisaties	Keck & Sikkink (1998); Krook (2006 & 2007)

2.7. GEBREKEN IN DE THEORIEVORMING

Twee auteurs die veel vergelijkend onderzoek hebben gedaan naar het instellen van genderquota zijn Miki Caul en Mona Lena Krook. Het onderzoek van Caul is voornamelijk kwantitatief van aard. Uit statistisch vergelijkend onderzoek van Caul (2001) blijkt dat niet alle factoren evenveel invloed hebben op het instellen van genderquota, maar dat ook de relatieve invloed een rol speelt. In dit onderzoek worden 71 politieke partijen uit 11 moderne industriële democratieën tussen 1975 en 1995 met elkaar vergeleken. Caul laat zien dat zowel externe factoren op systeem-niveau, als interne factoren (kenmerken van politieke partijen) belangrijk zijn. De grootste externe invloed op het instellen van genderquota is de aanwezigheid van een prototype, dus de aanwezigheid van genderquota bij andere partijen in het systeem. Voor elk jaar

eerder dat een genderquotum aanwezig was binnen het systeem, stijgt de kans dat een politieke partij een quotum instelt met 22 procent. Een belangrijke indicator voor het instellen van een genderquotum op partij-niveau is de aanwezigheid van een groot aantal vrouwen binnen de top van de partij. Een toename van het aandeel vrouwen binnen de partijleiding van één procent, vergroot de kans op een genderquotum met 8 procent. Daarnaast wordt de kans op het instellen van een genderquotum ook groter naarmate de ideologie van een partij meer links-georiënteerd is. Een toename van één op een index bestaande uit linkse waarden, maakt de kans dat een partij een genderquotum instelt 34 procent groter (Caul, 2001: 1224-1225)⁵. Het statistische onderzoek van Caul laat zien welke factoren meer en welke minder invloed hebben op de kans dat een genderquotum wordt ingesteld, maar de factoren worden hierbij wel los van elkaar onderzocht. Het onderzoek van Krook (2009a) is gebaseerd op kwalitatieve case-studies. Hieruit blijkt dat hoewel een aantal factoren statistisch van belang blijkt te zijn (volgens het onderzoek van Caul), ze niet noodzakelijk en/of voldoende hoeven te zijn. De ideologie van een partij is volgens het onderzoek van Krook bijvoorbeeld erg belangrijk; als een partij links- of ecologisch georiënteerd is, is de kans dat een genderquotum wordt ingesteld groot. In toenemende mate blijken echter ook niet-links-georiënteerde partijen, zoals liberale en christen-democratische partijen over te gaan tot het instellen van genderquota (Krook, 2009a: 229-232). Daaruit is op te maken dat de kans op het instellen van een genderquotum weliswaar groot is wanneer de partij links is, maar ook dat het geen noodzakelijke voorwaarde is dat een partij links is voor het instellen van een genderquotum. Ook andere significante variabelen, zoals de leeftijd van een partij en de aanwezigheid van vrouwenbewegingen, leiden vaak, maar zeker niet altijd tot het instellen van een quotum. Zo kunnen er ook vrouwenbewegingen zijn die juist tégen kunstmatige maatregelen zijn om het aantal vrouwen in het parlement te vergroten (Krook, 2009a: 21-22). Behalve dat sommige belangrijke factoren niet noodzakelijk hoeven te zijn, blijken er in de empirie ook voorbeelden te bestaan dat de aanwezigheid van een bepaalde factor niet voldoende is voor het instellen van genderquota. Zo zijn er bijvoorbeeld behoorlijk wat links- en ecologisch georiënteerde partijen die (desondanks) nooit een vrijwillig genderquotum hebben ingesteld, evenals nieuw opgerichte of relatief jonge partijen die geen genderquota hanteren. Hoewel beide auteurs dus goed in kaart brengen welke factoren het instellen van genderquota kunnen verklaren, ontbreekt het in de literatuur aan een beschouwing over en onderzoek naar de *samenhang tussen de verschillende factoren*.

Een tweede hiaat in de literatuur is dat het bestaande onderzoek erg gericht is op de Westerse regio, zoals Noord- en West-Europa, Canada en de Verenigde Staten en dat de *geografische reikwijdte* dus beperkt is. Hoewel er in toenemende mate aandacht is voor andere staten, met name in de Latijns-Amerikaanse regio, blijven bijvoorbeeld de nieuwe lidstaten van de Europese Unie onderbelicht. Een uitzondering hierop vormen de Balkanlanden (zie bijvoorbeeld Antić & Lokar, 2006), maar ook hier is vooral aandacht voor

---

⁵ Alleen deze drie indicatoren zijn volgens dit onderzoek statistisch significant.

wettelijke quota. De uitbreiding van de Europese Unie sinds 2004 is wellicht aanleiding om het idee van de Westerse Regio te herzien, te meer omdat deze nieuwe staten zich verplicht hebben Europese standaarden te hanteren en nieuwe normen aan te nemen, overeenkomstig de Kopenhagen-criteria⁶, die gevolgen kunnen hebben voor de representatie van vrouwen. Volgens de verdragen van de Europese Unie is gendergelijkheid een grondrecht, een gemeenschappelijke waarde van de EU en noodzakelijk voor de verwezenlijking van de EU-doelstellingen inzake groei, werkgelegenheid en sociale samenhang. De aanhoudende ondervetegenwoordiging van vrouwen in de politieke besluitvorming wordt genoemd als een democratisch tekort, dat opgelost moet worden door actief burgerschap van vrouwen, politieke participatie en vertegenwoordiging in openbare bestuursfuncties op alle niveaus te stimuleren (COM, 2006, nr. 92, p2 en p6). Een andere reden waarom politieke partijen uit meer staten onderzocht moeten worden, is dat uit onderzoek blijkt dat de determinanten voor de wijze waarop kandidaten geselecteerd worden anders zijn voor geïnstitutionaliseerde democratieën dan voor transitie-landen (Field & Siavelis, 2008). Deze verschillen ontstaan doordat de context in transitionele politieke systemen beperkingen oplegt aan de actoren die kandidaten selecteren. Field en Siavelis belichten in hun onderzoek vier grote verschillen tussen geïnstitutionaliseerde democratieën en transitie-landen. Het eerste verschil is de politieke onzekerheid in transitie-landen. Dit kan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat onzekerheden over de politieke uitkomst van verkiezingen er toe leiden dat politieke leiders meer controle willen behouden over wie de partij representeren (ibid: 630). Een tweede verschil is de wijze waarop de partijen georganiseerd zijn, hierbij gaat het om zowel de materiële bronnen (zoals partij-financiering en eigendom) als om menselijke bronnen (leiders, activisten en personeel). De assumptie is dat partijen in transitie-landen minder goed georganiseerd zijn, en de rol van de partij-leider relatief groot is. Dit kan twee gevolgen hebben; óf de leider acteert autonoom en hoeft geen rekening te houden met andere organen binnen de partij óf de leider wil juist meer mensen bij de partij betrekken zoals leden, stemmers en een grotere pool van mogelijke kandidaten (ibid: 631). Het derde en vierde verschil zijn respectievelijk de strategische complexiteit die veroorzaakt wordt door de interactie tussen het electorale systeem en het partij-systeem en de dwingende noodzaak tot het vormen van allianties. Wanneer een partij verzekerd is van een groot aantal zetels is de kans dat verschillende fracties en belangen binnen partijen vertegenwoordigd worden groter en is er weinig noodzaak tot samenwerking met andere partijen. Transitionele systemen hebben echter vaak te maken met fluctuaties in het aantal partijen en het aantal zetels waar ze op kunnen rekenen, waardoor er binnen partijen veel onzekerheid ontstaat over hun concurrentiepositie en later ook over mogelijke samenwerking met andere partijen. Field en Siavelis verwachten dat naarmate de strategische complexiteit toeneemt, vooral de politieke elite het binnen de partij voor het zeggen heeft en gekozen

---

⁶ De Kopenhagen-criteria zijn criteria waaraan een kandidaat-lidstaat moet voldoen om toe te kunnen treden tot de Europese Unie. Eén van die criteria houdt in dat de kandidaat-lidstaat de democratie, de rechtstaat, eerbiediging van de mensenrechten en respect voor minderheden moet waarborgen. Een ander criterium is dat staten de gemeenschappelijke wet- en regelgeving van de EU moeten overnemen, dus ook alle wetgeving met betrekking tot gendergelijkheid.

wordt voor reeds bekende kandidaten (ibid: 632-633). Het is belangrijk om deze verschillen mee te nemen in de onderzoeksopzet omdat ze van invloed kunnen zijn op de wijze waarop kandidaten geselecteerd worden en dus ook op de keuze voor het aannemen van genderquota.

Tot slot is niet alleen de geografische reikwijdte, maar ook het *tijdsbad* van het huidige onderzoek beperkt. Het onderzoek is erg gericht op staten en partijen die in de jaren '90 of begin jaren '00 een genderquotum hebben ingesteld (zie bijvoorbeeld Caul, 2001 en Dahlerup, 2006). De situatie anno 2011 is echter erg veranderd. Veel meer partijen hanteren inmiddels een genderquotum en andere, bijvoorbeeld internationale, factoren blijken in toenemende mate van belang te zijn. Bovendien worden inmiddels ook genderquota afgeschaft, zoals in 1996 in Denemarken.

Onderzoeksopzet

3.1. ONDERZOEKSONTWERP

Het doel van deze thesis is allereerst om na te gaan onder welke (combinaties van) omstandigheden politieke partijen overgegaan zijn tot het instellen van een genderquotum bij het vaststellen van kandidatenlijsten. Op basis hiervan kan bepaald worden welke factoren noodzakelijk en/of voldoende zijn voor het instellen van genderquota. Dit deel van het onderzoek is beschrijvend van aard. Deze vaststelling kan nieuw licht werpen op de samenhang van de verschillende factoren die in de literatuur genoemd worden, en kan zodoende mogelijk tot een nieuwe overkoepelende theorie leiden die kan verklaren waarom politieke partijen een genderquotum instellen, het tweede en verklarende deel van dit onderzoek.

Dit onderscheid tussen een beschrijvend en een verklarend deel leidt eigenlijk tot splitsing van de hoofdvraag in twee delen; namelijk *welke* combinaties van factoren leiden tot het instellen van vrijwillige genderquota en *waarom* deze combinaties van factoren leiden tot het instellen van vrijwillige genderquota.

Bij de vraag welke combinaties van factoren leiden tot het instellen van vrijwillige genderquota kunnen verschillende deelvragen gesteld worden. De eerste deelvraag die beantwoord zal moeten worden is welke factoren bij elkaar horen en samen één *conditie* (een combinatie van factoren) vormen. Afgaande op de theorieën over het gedrag van politieke partijen is de verwachting dat er vijf condities gevormd zullen worden. Deze vijf condities bestaan uit factoren die betrekking hebben op de institutionele context op statelijk niveau (conditie 1), de institutionele context op partij-niveau (conditie 2), electorale overwegingen (conditie 3), ideologische overwegingen (conditie 4) en de invloed van pressiegroepen (conditie 5).

De tweede deelvraag gaat in op de vraag welke conditie(s) *noodzakelijk* zijn voor het instellen van genderquota. Een conditie is noodzakelijk voor een bepaalde uitkomst wanneer deze altijd aanwezig is bij de bedoelde uitkomst (Rihoux & Ragin, 2009: Introduction p.xix). Met andere woorden; er kan geen sprake zijn van het instellen van een genderquotum als deze conditie niet aanwezig is.

De derde deelvraag gaat in op de vraag welke conditie(s) *afdoende* zijn voor het instellen van genderquota. Een conditie is afdoende voor een bepaalde uitkomst als deze uitkomst altijd optreedt wanneer de conditie aanwezig is. Het is echter ook mogelijk dat de uitkomst het gevolg is van andere condities (ibid).

Op basis van het antwoord op de vraag welke combinaties van factoren leiden tot het instellen van vrijwillige genderquota, wordt in het tweede deel van deze thesis ingegaan op de vraag *waarom* deze combinaties van factoren leiden tot het instellen van vrijwillige genderquota. De verwachting is dat er een patroon gevonden kan worden met behulp van de bovenstaande deelvragen. Als er inderdaad een patroon waar te nemen is van bepaalde combinaties van condities die aanwezig waren op het moment dat politieke partijen een genderquotum instelden, zal ik in het tweede deel dit patroon proberen te duiden. Idealiter volgt hieruit een bijdrage aan een nieuwe overkoepelende theorie die kan verklaren waarom politieke partijen op een bepaald moment een genderquotum instellen.

3.2. DE AFHANKELIJKE VARIABELE

Zoals in de inleiding aan de orde is gekomen, bestaan er veel verschillende vormen van quota. De afhankelijke variabele in dit onderzoek is het al dan niet instellen van een vrijwillig genderquotum door een politieke partij. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen harde en zachte quota. Eerstgenoemde zijn quota die vastgelegd zijn in de officiële documenten van partijen, zoals statuten. Zachte quota zijn minder officieel en worden vaak geformuleerd als intenties of doelstellingen, zonder dat daar sancties tegenover staan als de doelstelling niet behaald wordt. Bovendien is vaak niet duidelijk wanneer ze ingevoerd zijn, omdat ze niet officieel vastgelegd worden. Vanuit praktische overwegingen gaat dit onderzoek daarom over formele, vrijwillige genderquota. De definitie die hierbij gehanteerd wordt, luidt als volgt:

Onder formele vrijwillige genderquota worden interne partijregels en -voorschriften gerekend die voorschrijven dat een partij een minimaal aandeel vrouwelijke kandidaten op de kandidatenlijst plaatst.

Belangrijk hierbij is dat het gaat om vrijwillige quota die partijen zichzelf opleggen voor de samenstelling van kandidatenlijsten voor nationale parlementen. Het gaat hier dus niet om interne quota voor belangrijke posities binnen de partij of quota die gericht zijn op kandidatenlijsten voor andere gremia, zoals lokale overheden of het Europese parlement.

3.3. CASUSSELECTIE

De onderzoekseenheden in deze thesis zijn politieke partijen. Er bestaan wereldwijd echter zoveel politieke partijen dat het onmogelijk is alle partijen mee te nemen in dit onderzoek, dus zal er een selectie gemaakt moeten worden. Deze casusselectie wordt aan de hand van een aantal criteria bepaald. Om gebruik te kunnen maken van QCA is het allereerst van belang dat de cases uit een gebied van homogeniteit afkomstig zijn. Dat wil zeggen dat de cases voldoende achtergrondkenmerken delen om tot betekenisvolle uitspraken te komen (Berg-Schlusser & De Meur, 2009: 20). In dit geval zullen daarom alleen politieke partijen uit *Europese* staten onderzocht worden. Deze partijen delen relevante kenmerken, omdat ze afkomstig zijn uit landen met een soortgelijke historische achtergrond (waaronder met betrekking tot het vrouwenkiesrecht), economische ontwikkeling en democratisch gehalte (Matland, 1998). Verder zijn de politieke partijen die meegenomen worden als cases gelijk in de zin dat ze meedoen aan de verkiezingen voor nationale parlementen en daarvoor kandidatenlijsten opstellen.

In dit onderzoek zal gebruik gemaakt worden van een 'Most Different, Similar Outcome (MDSO)' strategie. Voor deze strategie is het nodig dat de uitkomst bij alle cases gelijk is. Hieruit volgt een tweede vereiste voor de casusselectie; er worden alleen politieke partijen meegenomen die ook daadwerkelijk een genderquotum hebben ingesteld. Hierbij moet opgemerkt worden dat dit niet bij alle partijen op hetzelfde tijdstip plaatsvond, waarmee rekening gehouden dient te worden bij de data-verzameling. Om deze uitkomst te verklaren worden veel verschillende factoren genoemd in de literatuur. Door middel van de MDSO-strategie is het mogelijk om te onderzoeken welke van deze diverse factoren, of combinaties daarvan, verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor de positieve uitkomst.

Een MDSO-opzet en het gebruik van QCA als methode vereisen dat de populatie bestaat uit cases die weliswaar voldoende *achtergrondkenmerken* delen, maar verder wel verschillend kunnen zijn. Alleen op die wijze kan immers bepaald worden welke (combinaties van) kenmerken wel en welke (combinaties) van factoren niet van invloed zijn op deze uitkomst. Voor de casusselectie betekent dit dat de politieke partijen het hele politieke spectrum bestrijken.

Tot slot wordt de casusselectie nog bepaald door de inhoud van het genderquotum. Een aantal politieke partijen voldoet aan alle voorgaande eisen, maar hanteert een quotum van minder dan 25%. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om MSzP uit Hongarije, de MLP uit Malta en de SDL uit Slowakije, die een quotum van 20% hanteren. Deze quota beschouw ik als symbolisch en daarom zal ik deze partijen niet meenemen in het onderzoek.

Tabel 2
Wettelijke en vrijwillige quota binnen Europa⁷

Staat	Wettelijk quotum		Partijen met vrijwillig genderquotum			Case
	jaar	%	Naam politieke partij	jaar	%	
België	'94 /'02	33 / 50	-			
Bulgarije			-			
Cyprus			KISOS (Kinima Sosialdimokraton)	1999-2006	30	-
Denemarken ⁸			SF (Socialistisk Folkeparti)	1988	40	x
			SD (Socialdemokratiet) alleen voor Europese en lokale lijsten	1983	40	-
Duitsland			B90/Grünen (Bündnis 90/Die Grünen)	1986	50	x
			CDU (Christlich-Demokratische Union)	1996	33,3	x
			SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)	1988	25	x
			PDS (Partei des Demokratischen Sozialismus)	1990 ⁹	50	x
Estland			-			
Finland			-			
Frankrijk	1999	50	PS (Parti Socialiste)	1990	50	x
Griekenland			PASOK (Panellenio Sosialistiko Kimena)	nb	40	-
Hongarije			MSzP (Magyar Szocialista Párt)	2002 ¹⁰	20	-
Ierland			-			
IJsland			S (Samfylkingin) ¹¹	2002	40	x
			VG (Vinstrihreyfingin-grænt framboð) eigenlijk een streven naar gelijkheid	1999	50	-
			Framsóknarflokkurinn	1996	40	x
Italië			PD (Partito Democratico)	2008	50	x
Kroatië			SDP (Socijaldemokratska Partija Hrvatske)	1996	40	x
Letland			-			
Litouwen			LSDP (Lietuvos socialdemokratų partija)	1996 ¹²	30	x

⁷ In dit schema zijn alleen politieke partijen opgenomen die in het parlement vertegenwoordigd zijn. In het geval van staten waar (ook) een wettelijk genderquotum vastgelegd is, zijn alleen politieke partijen opgenomen die een verdergaand vrijwillig quotum hanteren dan de wet voorschrijft of al een quotum ingesteld hadden voordat dit wettelijk geregeld werd. Wanneer partijen hun quotum in de loop der tijd gewijzigd hebben, wordt het tijdstip en het percentage van het eerste genderquotum vermeld.

Bronnen (tenzij anders vermeld): website QuotaProject, website Council of Europe 'Women and Politics Database' en Norris & Krook, 2011.

⁸ In Denemarken zijn alle quota afgeschaft in 1996

⁹ Kamenitsa & Geissel, 2005: 108

¹⁰ Sloat, 2004: 9

¹¹ Twee van de vier partijen die zijn opgegaan in deze partij, namelijk Althydubandalag (socialistische partij) en Althyduflokkur (sociaal democratische partij), introduceerden een quotum in de jaren '80 (Freidenvall et. al., 2006: 72), het samengaan in de nieuwe partij vond plaats in 1999 (ibid: 71).

¹² Krupavičius, A. & Matonytė, I., 2003: 94

Luxemburg			CSV (Chrëschtlech Sozial Vollekspartei) is een target	2001 ¹³	33	-
			Déi Lénk (geen officieel quotum)	nb	50	-
			Déi Gréng (streven naar pariteit, niet echt een quotum)	nb	50	-
Malta			MLP (Partit Laburista)	1994 ¹⁴	20	-
Nederland			PvdA (Partij van de Arbeid)	1987	50	x
Noorwegen			SV (Sosialistisk Venstreparti)	1975	40	x
			DNA (Det Norske Arbeiderparti)	1983	50	x
			SP (Senterpartiet)	1989	40	x
			KrF (Kristelig Folkeparti)	1993	40	x
Oostenrijk			GA (Die Grünen-Die Grünen Alternativen)	1987	50	x
			ÖVP (Österreichische Volkspartei)	1995	33,3	x
			SPÖ (Sozialdemokratische Partei Österreichs)	1985	40	x
Polen			UP (Unia Pracy)	1994	30	x
			UW (Unia Wolności)	1999	30	x
			SLD (Sojusz Lewicy Demokratycznej)	1999	30	x
Portugal	2006	33	-			
Roemenië			PSD (Partidul Social Democrat)	2004	30	x
Slowakije			SDL ¹⁵ (Strana Demokratickej Lavice)	nb	20	-
			LS-HZDS (Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko) een target, geen hard quotum	nb	50	-
Slovenië	2006	35	ZLSD (Združena lista socialnih demokratov)	1992	33	x
			LDS (Liberalna Demokracija Slovenije)	1998 ¹⁶	40	x
Spanje	2007	40	PSOE (Partido Socialista Obrero Espanol)	1988	25	x
			IU (Izquierda Unida)	1989	25	x
Tsjechië			CSSD (Česká strana sociálně demokratická) niet voor kieslijsten, wel voor partij-organen ¹⁷	nb	25	-
VK			Labour (Labour Party)	1993	50	x
Zweden			SAP (Sveriges socialdemokratiska arbetareparti)	1993	50	x
			Vp (Vänsterpartiet)	1987	50	x
			Mp Gröna (Miljöpartiet de Gröna)	1987	50	x
Zwitserland			SPS (Sozialdemokratische Partei der Schweiz)	nb	40	-

De casusselectie levert dus 31 politieke partijen op, afkomstig uit 16 verschillende staten. Hiervan zijn 22 partijen West-Europees, en 9 Centraal- of Oost-Europees.

¹³ Website CSV

¹⁴ Mondelinge communicatie met het partijsecretariaat (15-03-2011)

¹⁵ Is opgegaan in SMER (deze partij hanteert geen quota)

¹⁶ Antić & Lokar, 2006: 149

¹⁷ Website Socialist International Women

3.4. METHODE

In deze thesis zal ik gebruik maken van een specifieke, tevens de eerste en meest gebruikte, vorm van QCA, namelijk Crisp-Set QCA (csQCA). Deze vorm van QCA is gebaseerd op Boolean algebra, een algebra die gebruikt kan worden voor variabelen die twee waarden kunnen aannemen (Rihoux & de Meur, 2009: 34).

De eerste stap in de toepassing van csQCA bestaat uit het omzetten van de verschillende variabelen naar dichotome variabelen. Dit resulteert in een *data-tabel* waarbij aangegeven wordt of een bepaalde variabele wel (1) of niet (0) aanwezig is. Om een dergelijke data-tabel te kunnen maken, is het noodzakelijk dat bekend is wat de meest relevante variabelen zijn en daarnaast moet er voldoende adequate kennis over alle afzonderlijke cases zijn (ibid: 39). Kennis over alle afzonderlijke cases zal verzameld worden met behulp van verschillende bronnen, zoals bestaande case-studies en databases over het gebruik van genderquota. De verkregen informatie wordt vervolgens verwerkt in een ruwe data-tabel.

Een tweede stap in de toepassing is het construeren van een *waarheidstabel*. Een waarheidstabel is een mathematische weergave van de aanwezige en afwezige condities bij de geselecteerde cases. Deze tabel laat zien welke configuraties voorkomen in de casusselectie en maakt bovendien duidelijk bij welke cases eenzelfde configuratie voorkomt. Een configuratie is een bepaalde combinatie van condities die geassocieerd wordt met een bepaalde uitkomst (ibid: 44). Om de configuraties te visualiseren kan een Venn-diagram met het computerprogramma Tosmana gemaakt worden. Zo is goed zichtbaar welke combinaties van condities (configuraties) leiden tot een positieve uitkomst.

Het construeren van een waarheidstabel is een iteratief proces. Dat wil zeggen dat het kan leiden tot het opnieuw beschouwen van de data en de wijze waarop de dichotomisering heeft plaatsgevonden (ibid: 45). Wanneer de gevormde condities niet leiden tot duidelijke configuraties (en dus een patroon), kan het nodig zijn om aanpassingen te verrichten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van verschillende strategieën, zoals het toevoegen of verwijderen van condities, het opnieuw kijken naar de samenstelling van de populatie of het hercoderen van de onafhankelijke en afhankelijke condities (ibid: 48-49).

De configuraties kunnen weergegeven worden in vergelijkingen, volgens de afspraken bij het gebruik van Boolean algebra (ibid: 34-35). Hierbij worden hoofdletters gebruikt om aan te geven dat een conditie wel aanwezig is [AANWEZIG], en kleine letters om aan te geven dat een conditie niet aanwezig is [afwezig]. Daarnaast wordt de operator AND aangegeven door middel van een sterretje (*) en de operator OR door middel van een plusteken (+).

De volgende stap in de analyse is het minimaliseren van de configuraties (ibid: 56-57). Elke configuratie kan corresponderen met één of enkele empirische cases, maar dat zegt nog niets over de noodzakelijke en afdoende voorwaarden. Daarvoor moet gekeken worden wat de minimale formule is waarmee een groep cases beschreven kan worden. Wanneer er bijvoorbeeld twee configuraties uit de analyse komen met de vormen $X + Y + Z = 1$ en $X + Y + z = 1^{18}$, dan maakt de aan- of afwezigheid van de derde conditie blijkbaar niet uit voor de aanwezigheid van de uitkomst. De vereenvoudigde, geminimaliseerde, configuratie luidt dan als volgt: $X + Y = 1$.

Het belangrijkste aan de analyse is tot slot de laatste stap, namelijk het interpreteren van de resultaten. QCA is dan wel een formele data-analyse techniek, het is uiteindelijk ook een casus-georiënteerde techniek en de uitkomst is niet het doel op zich (ibid: 65). Met de resultaten kan dus gekeken worden of er inderdaad sprake is van een patroon en wat dat patroon precies is; met andere woorden welke combinaties van factoren leiden tot het instellen van genderquota. Door de resultaten te interpreteren kan ook iets gezegd worden over waarom juist deze combinaties van factoren leiden tot de uitkomst.

3.5. OPERATIONALISATIE FACTOREN

Uit de inventarisatie van theorie en eerder onderzoek in hoofdstuk 2 blijkt dat er veel verschillende factoren van invloed kunnen zijn op de kans dat een politieke partij een vrijwillig genderquotum instelt. Voor de duidelijkheid wordt tabel 1 hieronder nog eens herhaald.

Tabel 1 (herhaling)

Factoren die van invloed zijn op het instellen van genderquota door politieke partijen

	Factor	Auteur(s)
Institutioneel <i>partij-onafhankelijk</i>	Grote verandering in politieke context	Dahlerup (2006); Bauer & Britton, geciteerd in Krook (2009a)
	Vrouwvriendelijke politieke cultuur	Ballington & Matland (2004)
	Vorm van het electorale systeem	Caul (1999); Dahlerup (2006)
	Aantal partijen binnen het stelsel	Kunovich & Paxton (2005)
Institutioneel <i>partij-afhankelijk</i>	Decentrale en formele selectieprocedure	Matland & Studlar (1996); Norris (1993 & 2006); Norris & Lovenduski (1993)
	Aantal vrouwelijke leden	Dahlerup (1988)

¹⁸ Waarbij de 1 staat voor de aanwezigheid van de afhankelijke variabele, of in dit geval de aanwezigheid van een formeel vrijwillig genderquotum.

	Aanwezigheid vrouwen in de top van de partij	Dahlerup (1988); Kunovich & Paxton (2005); Kittelson (2006); Norris (1993); Opello (2004)
	Aanwezigheid vrouwenafdeling	Kittelson (2006); Caul (1999)
	Leeftijd partij	Caul (2001)
Electorele competitie	Dalende populariteit	Murray, Krook & Opello (2009)
	Andere partijen met een genderquotum	Matland & Studlar (1996); Meier (2004); Adams & Somer-Topcu (2009)
Ideologisch	Mate van links-georiënteerd zijn (sociaal-economisch)	Norris (1993); Caul (2001); Kamenitsa & Geissel (2005); Opello (2006)
	Democratische hervormingen	Dahlerup (2006)
Pressiegroepen	Aanwezigheid actieve nationale vrouwenbeweging	Bruhn (2003); Dahlerup (2006)
	Lidmaatschap internationale netwerken en organisaties	Keck & Sikkink (1998); Krook (2006 & 2007)

In deze paragraaf zal ik deze factoren operationaliseren en aangeven wanneer ik een factor als aan- of afwezig beschouw.

F1: Veranderingen naar een nieuwe politieke context

In het licht van deze thesis zijn drie grote veranderingen in de politieke context relevant. Allereerst wanneer een staat vlak voor het instellen van een genderquotum lid is geworden van de Europese Unie. Het lidmaatschap van de EU vereist immers dat staten zich aan bepaalde normen houden waar het gendergelijkheid betreft en heeft tot gevolg dat partijen uit deze staten in Europees verband gaan samenwerken. Een tweede grote verandering in de politieke context betreft de val van het communisme. Deze verandering had consequenties voor het partijstelsel; oude partijen verdwenen en nieuwe partijen ontstonden. Tot slot is ook de hereniging van Oost- en West-Duitsland hier relevant. Wanneer één van deze drie gebeurtenissen zich heeft voorgedaan vlak voor een partij een genderquotum instelde, beschouw deze factor als aanwezig.

F2: Een vrouwvriendelijke politieke cultuur

De politieke cultuur binnen een land is vrouwvriendelijk als de algehele opvatting is dat mannen en vrouwen gelijk aan elkaar zijn. De leidraad om te bepalen of een staat al dan niet vrouwvriendelijk is, is of er een aanzienlijk verschil is in hoe er tegen de rol van mannen en vrouwen aangekeken wordt. Hier bestaan verschillende indicatoren voor, bijvoorbeeld de SIGI (Social Institutions Gender Index) van de OECD, de GGI (Global Gender Index) van het World Economic Forum en de GDI (Gender-related

Development Index) van de Verenigde Naties. Het nadeel van deze indicatoren is echter dat de verschillen tussen de staten die in deze thesis worden meegenomen te klein zijn en er dus te weinig variatie is om zinvolle uitspraken te doen¹⁹. Een alternatief is om te kijken hoe de inwoners van deze staten aankijken tegen de rol van mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt en of zij vinden dat mannen meer recht hebben op een betaalde baan dan vrouwen. De indicator die hiervoor gebruikt wordt, is afkomstig van het World Values Survey. Hoe hoger het percentage mensen is dat vindt dat mannen meer recht hebben op banen dan vrouwen, des te vrouw-onvriendelijker beschouw ik de politieke cultuur. Is dit percentage lager dan 30%, dan vindt minimaal 70% van de inwoners van die staat dat vrouwen net zoveel recht hebben op een betaalde baan als mannen en vind ik dat er gesproken worden van een vrouwvriendelijke cultuur²⁰. In dat geval wordt deze factor dus als 'aanwezig' beschouwd.

F3: Een geschikt electoraal systeem

Het electorale systeem moet geschikt zijn voor het instellen van genderquota. Dit is meer het geval als er sprake is van een systeem van evenredige vertegenwoordiging dan als er sprake is van een meerderheidsstelsel (Caul, 1999; Dahlerup, 2006). Er is sprake van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging als politieke partijen een (open of gesloten) kandidatenlijst inleveren en het aantal zetels krijgen dat evenredig is aan het aandeel stemmen, ten opzichte van het totaal, dat op die partij is uitgebracht. Bij een meerderheidsstelsel moet een partij in een bepaald gebied (vaak een district) de meerderheid behalen om zetels te verkrijgen. Binnen dit stelsel zijn verschillende variaties mogelijk. Naast deze twee meest voorkomende vormen van het electoraal systeem, bestaan er ook gemengde vormen, waarbij een deel van de zetels op basis van evenredige vertegenwoordiging en een deel van de zetels op basis van het meerderheidsprincipe verdeeld wordt. Als er sprake is van een stelsel met evenredige vertegenwoordiging, of in het geval van een gemengd systeem het deel dat op basis van evenredige vertegenwoordiging beduidend groter is, beschouw ik deze factor als aanwezig. Indien er sprake is van een ander electoraal systeem, zoals een meerderheidsstelsel of een gemengd systeem waarbij het aantal zetels dat op basis van evenredige vertegenwoordiging kleiner is, beschouw ik deze factor als afwezig.

F4: Gemiddeld aantal zetels per partij

Om te bepalen hoe groot het gemiddelde aantal zetels per partij is, wordt gekeken naar de *party magnitude*, een veelvoorkomende maat in de literatuur over kandidaatselectie-procedures (zie bijvoorbeeld Matland, 1993). Wanneer het aantal zetels per kieskring hoger is, en het aantal partijen dat effectief zetels (dus minimaal 1 zetel) behaalt kleiner is, zal de party magnitude toenemen. Om de party

---

¹⁹ Bij alle indexen vallen de staten die meegenomen worden in dit onderzoek in de categorieën met de minste genderongelijkheid.

²⁰ 30% lijkt redelijk willekeurig, maar de reden dat hiervoor gekozen is, is dat er dan minimaal twee keer zoveel mensen vóór gelijke behandeling zijn als mensen die tegen gelijke behandeling zijn. Daarnaast blijkt uit de data-verzameling dat dit een 'natuurlijke grens' is.

magnitude te bepalen zijn dus twee indicatoren van belang; enerzijds wordt nagegaan hoeveel zetels er te verdelen zijn, en anderzijds wordt gekeken naar het aantal partijen dat rond het moment waarop een genderquotum werd ingesteld minimaal één zetel behaalde. Op basis van de data (zie de bijlage), is een natuurlijke grens te zien bij een party-magnitude van 50. Als de party-magnitude groter dan 50 is, beschouw ik deze factor daarom als aanwezig.

F5: Decentraal selectieproces

Om te bepalen hoe decentraal het selectieproces van kandidaten verloopt, wordt gekeken naar het niveau waarop de uiteindelijke beslissing ligt over de te selecteren kandidaten. Als dit op nationaal niveau gebeurt, zijn het over het algemeen de partij-leider, het nationale bestuur van de partij of een speciale nationale selectie-commissie die de lijst samenstellen. Wanneer er sprake is van de selectie van kandidaten op decentraal niveau, kan gedacht worden aan inspraak van leden op lokale bijeenkomsten of lokale selectie-commissies. Volgens de literatuur kunnen we verschillende categorieën onderscheiden die de mate van centralisatie aangeven (Bille, 2001; Lundell, 2004). Omdat de auteurs niet eenduidig zijn in de te vormen categorieën, beperk ik me hier tot 4 categorieën. De eerste categorie is die waarbij het selectieproces volledig in handen ligt van nationale partij-organen (1). Bij de tweede categorie stellen nationale partij-organen de definitieve kandidatenlijst samen, maar hebben subnationale partij-organen hier wel invloed op, bijvoorbeeld door het aandragen van geschikte kandidaten (2). De derde categorie zijn partijen waarbij sub-nationale partij-organen de definitieve kandidatenlijst samenstellen, maar nationale partij-organen kunnen hier nog wel invloed op uitoefenen. Dit kan bijvoorbeeld door wijzigingen in de samenstelling of volgorde aan te dragen (3). De laatste categorie is de categorie waarbij het selectieproces volledig in handen ligt van decentrale partij-organen (4). Het toekennen van een positieve of negatieve waarde is in dit geval afhankelijk van het niveau waarop de daadwerkelijke beslissing ligt. Als dit op sub-nationaal niveau gebeurt beschouw ik de waarde als positief, ongeacht of een partij-orgaan op nationaal niveau hier enige invloed op heeft (dus zowel categorie 3 als 4).

F6: Voldoende aanbod vrouwelijke kandidaten en aanwezigheid vrouwen in de partijtop

Er is in dit geval sprake van een kritische massa als 30% van de leden vrouw is op het moment dat het genderquotum wordt ingesteld (Dahlerup, 1988). Het is echter niet de enige indicator die van belang is voor deze factor. Ook zal gekeken worden naar de aanwezigheid van vrouwen in de partijtop, omdat zij een voorbeeldfunctie kunnen vervullen en mogelijk invloed hebben op het mobiliseren en recruterende van andere vrouwen (zie bijvoorbeeld Opello, 2004). Deze factor beschouw ik als aanwezig als vrouwen heel zichtbaar en actief zijn geweest binnen de partij.

F7: De aanwezigheid van een vrouwenafdeling op partij-niveau

Als er sprake is van een speciale vrouwenafdeling of –groep binnen de partij moet deze uiteraard wel substantieel zijn en zich uitgesproken hebben voor het instellen van een genderquotum, of op z'n minst voor meer politieke participatie van vrouwen. Indien dat het geval is, beschouw ik deze factor als aanwezig.

F8: Relatief nieuwe politieke partij

Om de leeftijd van partijen te bepalen, wordt gekeken naar het jaar waarin het quotum werd ingesteld minus het jaar dat de politieke partij werd opgericht. Daarbij wordt ook rekening gehouden met fusies met andere partijen, omdat dit gevolgen heeft voor de organisatiestructuur en regels die binnen de nieuwe partij gelden. Een gereorganiseerde partij, ontstaan uit een fusie, is hier dus een nieuwe partij. Een relatief nieuwe, dus jonge, partij is in dit geval een partij die minder dan 10 jaar oud was op het moment dat het genderquotum werd ingesteld. Indien een partij hieraan voldoet, beschouw ik de factor als aanwezig.

F9: Een dalende populariteit

Om te bepalen of de populariteit van een partij gedaald is, zijn twee indicatoren van belang. Enerzijds is dat het geval als er sprake is van een duidelijke afname van het aantal behaalde zetels in de jaren voorafgaand aan het instellen van een genderquotum. Anderzijds beschouw ik deze factor als aanwezig als een partij op het moment dat het genderquotum werd ingesteld, deel uit maakte van de oppositie, maar daarvoor ook wel eens tot de coalitie behoorde.

F10: Concurrentie omdat andere partijen al een quotum hebben ingesteld

Om te bepalen of er sprake is van het contagion-effect, wordt gekeken of andere partijen binnen dezelfde staat op het moment van het instellen van een quotum al een genderquotum hanteren. Daarnaast wordt ook gekeken naar het percentage dat een andere partij hanteert. Er moet dus wel sprake van een 'relevante' concurrent zijn. Als er inderdaad een andere partij binnen dezelfde staat al eerder een genderquotum heeft ingesteld, beschouw ik deze factor als aanwezig.

F11: Links-georiënteerde ideologie

Bij deze factor wordt gekeken in hoeverre de politieke partij links genoemd kan worden. Er bestaan weliswaar databases waarin de mate van "linksheid" wordt aangegeven op een schaal (bijvoorbeeld via het Comparative Manifestos Project), maar dat is voor dit onderzoek te gedetailleerd. Er zal daarom met name gekeken worden naar de classificatie die over het algemeen aan een partij toegekend wordt, zowel in databases over partijen en verkiezingsuitslagen als in wetenschappelijke literatuur over deze partijen. Onder linkse partijen vallen in deze thesis de communistische, socialistische, sociaal-democratische,

arbeiders- en groene partijen. Indien de partij als zodanig gekenmerkt wordt, beschouw ik deze factor als aanwezig.

F12. Andere democratische hervormingen

Behalve genderquota voor kandidatenlijsten, kunnen politieke partijen ook andere maatregelen nemen die erop gericht zijn bepaalde groepen te bevoordelen of omdat interne democratisering belangrijk wordt gevonden. Deze factor beschouw ik als aanwezig als een partij ófwel een ander quotum heeft ingesteld (bijvoorbeeld voor een andere doelgroep zoals jongeren, of op een ander niveau zoals voor hoge posities binnen de partij) ófwel regels heeft ingevoerd waardoor de partij democratischer is geworden en leden meer invloed hebben gekregen.

F13. Het bestaan van vrouwenbewegingen op nationaal niveau

De term vrouwenbeweging omvat in het onderzoek in het kader van het RNGS-project²¹ drie aspecten, namelijk de ideeën die aanleiding geven tot collectief gedrag van vrouwen, het discours over deze ideeën en de actoren die deze ideeën inbrengen in het publieke leven (Hausmann & Sauer, 2007: 17). Voor de operationalisatie van deze variabele, wordt in deze thesis alleen gebruik gemaakt van het derde aspect, dus de daadwerkelijke actoren die ideeën over gendergelijkheid uitdragen. Gekeken zal worden naar hoe substantieel de vrouwenbeweging was en hoe verdeeld of eensgezind de beweging was ten tijde dat er quota ingesteld werden. Als er inderdaad een actieve vrouwenbeweging op nationaal niveau was ten tijde dat het genderquotum werd ingesteld, en er binnen deze beweging overeenstemming bestond dat politieke participatie van vrouwen belangrijk was, beschouw ik deze factor als aanwezig.

F14. Banden met transnationale netwerken

Bij deze indicator gaat het om de aanwezigheid en invloed van internationale netwerken zoals NGO's en internationale samenwerkingsverbanden van politieke partijen (zie ondermeer Krook, 2009a). Alle politieke partijen die in dit onderzoek worden meegenomen, zijn afkomstig uit landen die lid zijn van de Verenigde Naties, en de meesten ook uit landen die lid zijn van de Europese Unie (uitzonderingen zijn partijen uit Noorwegen en Kroatië). Daarnaast zijn veel partijen lid van internationale organisaties, zoals de Inter-Parliamentary Union, of op ideologie gebaseerde internationale partij-organisaties, zoals de Socialist International, de Global Greens en de Liberal International. De Socialist International heeft bovendien nog een aparte organisatie die zich specifiek met gendergelijkheid bezighoudt; namelijk de Socialist International Women. Zij stimuleren de aangesloten partijen expliciet om maatregelen te nemen die het aantal vrouwen in de politiek moeten vergroten (website SIW). Tegenwoordig is het hanteren van een genderquotum zelfs een vereiste om lid te mogen worden (Leakovic, 2005b: 91; Antić & Lokar, 2006: 148).

---

²¹ Zie hiervoor de website van RNGS

Lidmaatschap van de SI(W), kan dus een belangrijke factor zijn bij het instellen van een genderquotum. Een ander samenwerkingsverband wat in dit geval van belang is, is het CEE Network for Gender Issues. Dit internationale netwerk, opgericht in 1993, is onderdeel van het Europese forum voor Democratie en Solidariteit en helpt sociaal democratische, socialistische, arbeiders- en andere partijen in Centraal- en Oost-Europa om tot meer (politieke) gelijkheid tussen mannen en vrouwen te komen. Eén van de maatregelen waar dit netwerk expliciet op inzet, is het instellen van genderquota (Šašić Šilović, 2005: 95-96). Tot slot kunnen partijen ook lid zijn van zogenaamde Europartijen. Een Europartij is een politieke partij die transnationaal op Europees niveau opereert (website Parties and Elections). Indien politieke partijen lid zijn van de SI(W), het CEE Network for Gender Issues of van een Europartij die gendergelijkheid hoog in het vaandel heeft staan, dan beschouw ik deze factor als aanwezig.

3.6. ANALYSE-PLAN

Om QCA te kunnen toepassen is het noodzakelijk om het aantal condities te beperken. Wanneer er namelijk teveel condities gebruikt worden, bestaat het risico dat we voor elke individuele case een individuele beschrijving krijgen, in plaats van een meer algemene verklaring (Berg-Schlosser & De Meur, 2009: 27). Het aantal verklarende variabelen in de huidige theorie over het instellen van genderquota is echter behoorlijk groot, dus dit zal gereduceerd moeten worden. Hierbij moet rekening gehouden worden met een goede balans tussen het aantal cases en het aantal condities. Een manier om het aantal condities te reduceren, is door middel van het clusteren van de in de literatuur genoemde relevante factoren. Deze factoren worden dan indicatoren voor een conditie, en per conditie kan dan vastgesteld worden of deze al dan niet aanwezig is. Eerder zijn de factoren al geclusterd op basis van de theorie (zie tabel 1). Door deze clustering zijn er vijf condities:

C1. Institutioneel – partij onafhankelijk

Dit cluster beschouw ik als aanwezig als de institutionele context op nationaal niveau geschikt zou moeten zijn voor het instellen van een genderquotum. Dat is het geval als er sprake is van een grote verandering in de politieke context, er een vrouwvriendelijke politieke cultuur heerst, er een stelsel van evenredige vertegenwoordiging gehanteerd wordt en als het aantal zetels per partij relatief groot is. Ook als het grootste deel van de factoren positief scoort, beschouw ik deze factor als aanwezig.

C2. Institutioneel – partij afhankelijk

Het tweede cluster bestaat uit factoren die op partij-niveau gemeten worden en dus voor verschillende partijen binnen dezelfde nationale context kunnen verschillen. De factoren die bij dit cluster horen zijn een decentrale selectieprocedure, een groot aantal vrouwelijke leden (zowel gewone leden als vrouwelijke

leden binnen belangrijke organen van de partij), het bestaan van een aparte en actieve vrouwenafdeling en de jonge leeftijd van de partij. Wanneer het grootste deel van deze factoren positief scoort, beschouw ik dit cluster als aanwezig.

C3. Electorale competitie

Het derde cluster heeft betrekking op de overwegingen die een partij kan hebben om over te gaan tot het instellen van een genderquotum als gevolg van electorale concurrentie. De factoren die hierbij horen zijn een dalende populariteit van de partij en dus een afname in het aantal stemmen, het feit dat een partij in de oppositie zit en of andere partijen ook (al eerder) een genderquotum hebben ingesteld. Als er sprake is van dergelijke motieven, beschouw ik dit cluster als aanwezig.

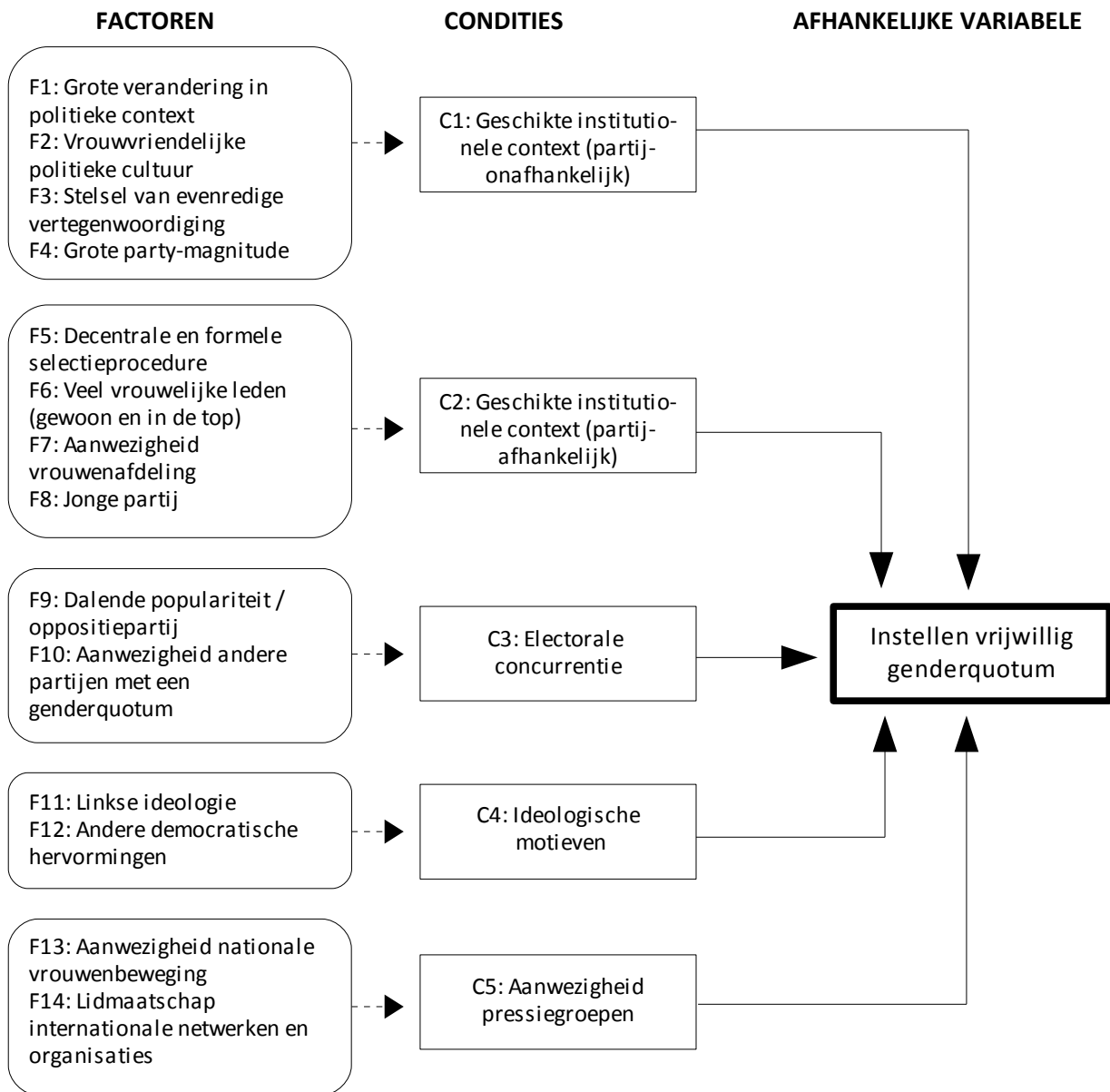
C4. Ideologisch

Bij dit cluster gaat het met name om de mate van linksheid van een partij. Als een partij links is, beschouw ik deze conditie als aanwezig. Ook wordt hier gekeken naar andere democratische hervormingen. Als deze blijkbaar veel invloed hadden op het instellen van een genderquotum wordt deze conditie ook als aanwezig beschouwd.

C5. Invloed pressiegroepen

Het laatste cluster gaat in op de invloed van georganiseerde pressiegroepen. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen nationale pressiegroepen in de vorm van een vrouwenbeweging, en internationale pressiegroepen, zoals internationale partij-organisaties en netwerken die druk kunnen uitoefenen op een partij om een genderquotum in te stellen. Het cluster beschouw ik als aanwezig als er sprake is van invloed van beide soorten pressiegroepen, of wanneer duidelijk wordt dat de invloed van ofwel nationale ofwel internationale pressiegroepen van groot belang is geweest voor het instellen van het quotum.

Deze vijf condities worden weergegeven in onderstaand conceptuele model (figuur 2):

Figuur 2: Conceptueel model

Data en case-beschrijvingen

4.1. DATAVERZAMELING

De eerste stap in de analyse is die van het verzamelen van data. De gegevens die per factor voor iedere case verzameld zijn, zijn terug te vinden in de ruwe data-tabel in de bijlage. Aangezien ik QCA als methode gebruik, is een puur kwantitatieve beschouwing per case echter niet toereikend. De omstandigheden ten tijde van het instellen van een genderquotum zullen dus meer kwalitatief beschouwd en beschreven moeten worden. Voor deze case-beschrijvingen worden de resultaten uit de ruwe datatabel uit de bijlage gebruikt²². Per case zal ik tot slot aangeven welke condities ik als aanwezig en welke condities ik als afwezig beschouw.

4.2. CASE-BESCHRIJVINGEN

Socialistisk Folkeparti (1988)

De ecologisch-socialistische partij is weliswaar niet de eerste en enige partij in Denemarken met een genderquotum voor kandidatenlijsten, maar wel de enige partij die dit ook voor nationale verkiezingen heeft ingesteld. Dit gebeurde na lang debatteren en onder druk van de Deense vrouwenbeweging en vrouwen binnen de partij (waaronder de vrouwelijke fractievoorzitter). Overigens werd het quotum twee jaar later, wederom onder druk van de vrouwenbeweging, alweer afgeschaft omdat het juist discriminerend voor mannen zou zijn. In 1988 behalen 9 partijen in Denemarken minimaal één zetel, in een stelsel van evenredige vertegenwoordiging waar 179 zetels te verdelen zijn. De partij is na het dieptepunt in 1977 groeiende, behaalt in 1987 bijna 15% van de stemmen en is daarmee de 3e partij van Denemarken. Desondanks blijft de partij wel in de oppositie en is er een centrum-liberale of conservatieve regering. Op het moment dat het quotum wordt ingesteld, bestaat de partij bijna 30 jaar en kent de partij een decentrale, democratische selectieprocedure. Bovendien wordt de partij lid van de Europese Groene Partij. Er is geen sprake van electorale competitie (het gaat goed met de partij en het is de eerste partij met een quotum op nationaal niveau), verder zijn alle condities aanwezig.

---

²² Voor de bronnen verwijs ik ook graag naar de bijlage

Bündnis 90 / Die Grünen (1986)

Deze West-Duitse groene partij, opgericht in 1980, is de eerste partij in Duitsland die een genderquotum instelt. De West-Duitse vrouwenbeweging kende een opleving in de jaren '70 en '80, maar was erg verdeeld. Binnen de partij is er echter een speciale Weiberrat en kregen vrouwen belangrijke posities, die zich uitgesproken hebben voor quota. De partij is wat het aantal vrouwen en hun zichtbaarheid erg progressief ingesteld, hechtte veel waarde aan interne democratie en kent een decentrale selectieprocedure. In de BRD behalen er bij de verkiezingen voorafgaand aan het instellen van het genderquotum (1983) 5 partijen effectief zetels, waarbij er 260 zetels zijn te verdelen (en los daarvan nog eens 260 individuele afgevaardigden uit de Länder). Die Grünen krijgen 28 zetels, en nemen voor het eerst zitting in de Bundestag. Ook Die Grünen uit Duitsland zijn lid van de Europese Groene Partij. De ideologie en de institutionele kenmerken zijn geschikt voor het instellen van een quotum. Er is alleen geen sprake van concurrentie-overwegingen (de partij is net nieuw en er is nog geen andere partij met een quotum) en geen druk vanuit nationale en internationale pressiegroepen.

Sozialdemokratische Partei Deutschlands (1988)

Niet lang na Die Grünen stelt ook de sociaal-democratische partij van Duitsland een genderquotum in. Het initiatief voor het quotum kwam van de ARF, een vrouwenafdeling uit de partij. Daarbij werd de partij gekenmerkt door een relatief groot aantal vrouwen binnen de top van de partij en bestaan er ook interne quota. Bovendien speelde nog mee dat de (nieuwe) concurrent aan de linkerkant van het politieke spectrum ook een quotum instelde, en de SPD te maken had met een afnemende populariteit. Bij de verkiezingen van 1987 (waarbij het partijstelsel gelijk is aan dat in 1983) behaalt de partij 193 zetels, iets minder dan in de verkiezingen daarvoor. De partij blijft de grootste, maar zit net als in de periode ervoor wel in de oppositie. De SPD is lid van de Europese fractie PES en daarnaast van de "Socialist International Women". Ook hier zijn de ideologie en de institutionele kenmerken geschikt, maar bij de SPD is vooral de concurrentie met andere partijen belangrijk. De invloed van (inter)nationale pressiegroepen is minimaal.

Partei des Demokratischen Sozialismus (1990)

De socialistische partij wordt vlak na de hereniging tussen Oost- en West-Duitsland opgericht en stelt gelijk een genderquotum in. Opvallend is het grote aantal vrouwelijke leden binnen de partij en de grote druk vanuit de vrouwenafdeling om een genderquotum in te voeren. De nationale vrouwenbeweging is rond 1990 namelijk zwak en alles behalve eensgezind. De PDS is vooruitstrevend als het om interne democratie gaat; er is een decentraal selectieproces en ook binnen alle belangrijke organen geldt de vereiste dat minimaal de helft van deze organen uit vrouwen moet bestaan en plaatsen anders leeg blijven. De partij is echter wel heel klein; ze krijgen bij de verkiezingen van 1990 2,4% van de stemmen. Tijdens deze verkiezingen is de fragmentatie binnen het partijstelsel iets groter dan daarvoor (7 partijen die effectief

een zetel behalen). De PDS is geen lid van internationale samenwerkingsverbanden. Voor de PDS geldt eigenlijk hetzelfde als voor de SPD, dus alle factoren, behalve druk vanuit de vrouwenbeweging en internationale actoren, zijn aanwezig.

Christlich-Demokratische Union (1996)

De Christen-democratische partij is de laatste partij in Duitsland die een genderquotum instelt. Hoewel ook deze partij een aparte vrouwenafdeling heeft, komt het initiatief voor het quotum niet uit deze groep en ook niet vanuit de landelijke vrouwenbeweging, die beiden erg verdeeld zijn. Wel is er een vrouwelijke vice-voorzitter die voor een quotum is. Bovendien heeft de CDU bij de verkiezingen in 1994 te maken met een lichte daling in het aantal stemmen en kent Duitsland rond 1996 een veel vrouwvriendelijker cultuur dan daarvoor. De CDU is lid van verschillende internationale samenwerkingsverbanden, namelijk de Europese fractie EPP, 'Centrist Democrat International' en de 'International Democratic Union'. De institutionele factoren op statelijk niveau zijn geschikt, op partij-niveau minder. Bovendien lijkt ook de ideologie niet doorslaggevend te zijn, maar spelen electorale motieven hier een belangrijkere rol.

Parti Socialiste (1990)

De democratisch-socialistische partij is de enige partij in Frankrijk die voor het wettelijke quotum al een vrijwillig quotum heeft ingevoerd. Frankrijk heeft een meerderheidsstelsel, wat niet bevorderlijk lijkt voor het instellen van een quotum. Ten tijde van het instellen van het quotum behalen 8 partijen effectief zetels, waarbij er 575 zetels te verdelen zijn (één per district). In electoraal opzicht gaat het tot halverwege de jaren '90 niet slecht, want de PS is de grootste partij. De vrouwvriendelijkheid binnen de staat is bovendien niet erg hoog en de nationale vrouwenbeweging kent juist in de jaren voor het instellen van een quotum een inzinking. Desondanks is het aandeel vrouwelijke leden behoorlijk hoog, en zijn het juist de vrouwen binnen de partij die zich sterk maken voor een quotum en het onderwerp op de agenda weten te plaatsen. Met name het argument dat het electorale voordelen biedt is doorslaggevend. De PS is jong als het eerste genderquotum van 10% in 1974 wordt ingevoerd, en ook bij de uitbreiding bestaat de partij nog niet zo heel lang. Internationaal wordt samengewerkt in de PES-fractie en de PS is lid van de SI. De omstandigheden op statelijk niveau lijken niet ideaal voor het instellen van een quotum. Ook is er geen sprake van concurrentie van andere partijen en is de invloed van pressiegroepen op (inter)nationaal niveau afwezig. Wel zijn de kenmerken van de partij, zowel institutioneel als ideologisch, geschikt.

Framsóknarflokkurinn (1996)

In navolging van de twee kleine linkse partijen met een genderquotum en de vrouwenpartij, stelt deze progressieve centrum-partij ook een quotum in (wel voordat Samfylkingin bestond). Binnen deze partij wordt veel waarde gehecht aan de inbreng en emancipatie van verschillende groepen, zoals jongeren en

vrouwen. De partij zit wel in de coalitie, samen met de conservatieve onafhankelijkheidspartij. Net als bij de andere partijen in IJsland, is er ten tijde van het instellen van het quotum een vrouwvriendelijk klimaat, een stelsel van evenredige vertegenwoordiging en kent de partij een decentraal selectieproces. Een jaar voor het instellen van het genderquotum wordt de vrouwenpartij (waar de vrouwenbeweging in op is gegaan) opgeheven. Bij de verkiezingen van 1995 doen er 6 partijen mee voor 63 zetels. Framsóknarflokkurinn is geen lid van een Europese fractie, maar wel van de "Liberal International". Het instellen van het quotum is hier vooral het gevolg van de geschikte institutionele omstandigheden, zowel op statelijk als op partij-niveau. Er zou ook sprake kunnen zijn van electorale motieven, aangezien de kiezers van de voormalige vrouwenpartij niet meer op die partij kunnen stemmen.

Samfylkingin (2002)

De sociaal-democratische alliantie van IJsland werd vlak voor de verkiezingen in 1999 gevormd en bestond uit vier linkse partijen, waaronder twee partijen die al in de jaren '80 een genderquotum hadden ingesteld en de vrouwenpartij (*Kvinnalistinn*), opgericht in 1983. Niet lang na de oprichting stelde ook Samfylkingin een quotum in, zowel vanwege de druk van de vrouwen binnen de partij, waaronder het voormalige deel dat afkomstig was uit de vrouwenpartij, als de actieve vrouwenbeweging. De omstandigheden voor participatie van vrouwen zijn, net als in de rest van Scandinavië, gunstig; er is een stelsel van evenredige vertegenwoordiging en een erg vrouwvriendelijke cultuur. Voor het instellen van het genderquotum zijn de partijen van de alliantie gezamenlijk veel minder groot dan de liberaal-conservatieven, en zitten dan ook in de oppositie. Wat wellicht ook meegespeeld heeft is de oprichting van de ecologische partij, die bij oprichting al het streven uitspreekt de kandidatenlijsten voor de helft uit vrouwen te laten bestaan. Dit kan gezien worden als concurrentie aan de linkerkant van het politieke spectrum. Er zijn vijf partijen die effectief zetels behalen, waarbij er in totaal 63 zetels te verdelen zijn, en bij al deze partijen worden kandidaten heel decentraal geselecteerd. IJsland is (nog) geen lid van de EU, maar deze partij is wel geassocieerd aan de Europese fractie PES en is lid van de "SIW". Net als bij de liberale partij zijn de institutionele omstandigheden geschikt. Daarnaast is er sprake van electorale concurrentie, een linkse ideologie en druk vanuit pressiegroepen.

Partito Democratico (2008)

De sociaal-democratische partij van Italië stelt één jaar na oprichting (ofwel het samengaan van een aantal al bestaande linkse partijen) een genderquotum in en is daarmee de eerste en enige partij binnen Italië. In tegenstelling tot bij veel andere partijen, worden kandidaten centraal geselecteerd. En hoewel Italië niet echt vrouwvriendelijk is, stelt de overheid een regel in dat partijen meer financiering ontvangen indien ze speciale maatregelen invoeren om het aantal vrouwen in de politiek te vergroten. Op het moment dat de PD een genderquotum instelt, heeft de samenwerking op links net de verkiezingen verloren van een

centrum-rechtse coalitie. Bij de verkiezingen behalen overigens 8 partijen zetels en zijn er 630 te verdelen; de PD is de tweede partij met 217 zetels. Behalve een verkiezingsnederlaag (hoewel het de vraag is of dit wel invloed heeft omdat deze echt vlak voor het instellen van het quotum plaatsvond) heeft de partij ook te maken met een oplevende historische vrouwenbeweging, die actief campagne voert voor het bevorderen van het aantal vrouwen in de politiek. Bovendien was er een vrouwelijke vice-voorzitter ten tijde van de discussie over het quotum. De PD werkt internationaal niet samen. De institutionele factoren op statelijk niveau en electorale motieven lijken niet de doorslag te hebben gegeven voor het instellen van een quotum. De druk vanuit pressiegroepen op nationaal niveau en de omstandigheden binnen en ideologie van de partij zijn daarentegen wel geschikt.

Socijaldemokratska Partija Hrvatske (1996)

Een paar jaar na de val van het communisme stelt de sociaal-democratische SDP als eerste en enige partij in Kroatië een vrouwenquotum in. De partij is dan net ontstaan uit een fusie van twee andere partijen (1994). Bij het hervormen van de partij werden West-Europese sociaal-democratische partijen als voorbeeld genomen, wat onder andere leidde tot het instellen van een intern leeftijds- en genderquotum. Behalve invloed van deze Westerse partijen, oefende ook de Socialist International, waar de partij lid van wilde worden, druk uit op de partij om het aantal vrouwen te vergroten. Een derde samenwerkingsverband waar de SDP lid van werd, en wat hier van belang is, was het 'CEE network voor gender issues'. De (politieke) cultuur in Kroatië is in 1996 niet echt vrouwvriendelijk, en het selectieproces binnen de partij is erg centraal georganiseerd. Buiten dat lijken de omstandigheden echter wel geschikt voor het instellen van een quotum. Als gevolg van partij-fragmentatie krijgt de SDP begin jaren '90 te maken met een sterk afnemende populariteit. In 1995 doen er nog 5 partijen mee voor 127 zetels in een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. De belangrijkste factor voor het instellen van het genderquotum is echter de vrouwenafdeling binnen de partij, de SDWF, opgericht in 1995. Deze organisatie zorgde ervoor dat er meer potentiële vrouwelijke kandidaten beschikbaar waren, er meer vrouwen op topposities binnen de partij kwamen en het was ook de SDWF die het instellen van een genderquotum op de agenda plaatste. De institutionele factoren zijn grotendeels afwezig, met uitzondering van de vrouwen binnen de partij. In dit geval zijn vooral de ideologie, electorale overwegingen en (inter)nationale actoren die druk uitoefenden op de partij belangrijk geweest.

Lietuvos socialdemokratų partija (1996)

Ook in Litouwen werd vrij snel na de val van het communisme een genderquotum ingevoerd door de sociaal-democratische partij. Litouwen kende op dat moment een gemengd kiesstelsel; de helft van de kandidaten werd gekozen middels een districtenstelsel, de andere helft (70 zetels) werd gekozen op basis van lijsten van partijen, waarvan er 10 effectief zetels behaalden. Door de wijziging van de kieswet konden

sociale groeperingen in 1996 niet meer zelfstandig kandidaten nomineren, maar waren ze afhankelijk van politieke partijen. Litouwen kent op het moment van het instellen van het quotum een instabiel politiek klimaat, is niet echt vrouwvriendelijk en ook heeft de LSDP geen vrouwen in de partijtop. Wel is er een speciale vrouwenafdeling, ingesteld bij de hervorming van de partij en (net als bij de Kroatische SDP) bevorderd door de "Socialist International" en kent de partij een decentrale, bij wet vastgestelde, selectieprocedure. De vrouwenbeweging is in 1996 wel al actief, maar eigenlijk pas later belangrijk geweest voor de toename in het aantal vrouwen in de politiek. De LSDP is lid van de Europese fractie PES en de SI. Net als bij de SDP is het instellen van een quotum vooral het gevolg van invloed van internationale samenwerking. Daarnaast spelen de veranderende omstandigheden op partij-niveau een rol en is de ideologie geschikt. De partij-onafhankelijke factoren en electorale motieven zijn daarentegen afwezig.

Partij van de Arbeid (1987)

De sociaal-democratische partij is de eerste en enige partij in Nederland die een formeel genderquotum invoert. De partij is op dat moment ruim 40 jaar oud en ook zijn er geen andere veranderende omstandigheden in de politieke context. Nederland is redelijk vrouwvriendelijk, de PvdA is al jaren een oppositiepartij en er is een stelsel van evenredige vertegenwoordiging, waarin 9 partijen effectief zetels behalen waarbij 150 zetels te verdelen zijn. Na de tweede feministische golf is de vrouwenbeweging wat minder actief, maar wel eensgezinder wat betreft meer macht voor vrouwen. Wat wel anders is dan in de jaren voordat het quotum wordt ingesteld is dat er veel vrouwen participeren in de partij. Het aantal vrouwelijke leden is redelijk groot, en ook in de politieke top hebben vrouwen zitting, waaronder als voorzitter en vice-voorzitter van de partij. Bovendien is er een actieve vrouwenafdeling binnen de partij die gelobbied heeft voor een quotum en neemt de roep om meer democratisering binnen de partij toe in de jaren '70. Het initiatief om het target van 25% om te zetten in formeel quotum komt vanuit het partijbestuur. De PvdA heeft een decentraal selectieproces en is lid van de Europese fractie PES en van de 'Socialist International'. De institutionele omstandigheden op zowel statelijk als partij-niveau zijn geschikt, er is druk vanuit pressiegroepen en de ideologie is bevorderlijk voor een quotum. Er is echter geen electoraal motief.

Sosialistisk Venstreparti (1975)

De socialistische partij is de eerste partij in Noorwegen, maar ook in Europa, die een *formeel* genderquotum instelt. Dit gebeurt gelijk wanneer de partij wordt opgericht (een samengaan van andere partijen). Ongeveer de helft van de leden is dan vrouw en er is een vrouwelijke partijleider. Bovendien is Noorwegen dan één van de meest vrouwvriendelijke landen binnen Europa. Er is een stelsel van evenredige vertegenwoordiging en er behalen 7 partijen effectief zetels, waar er 155 te verdelen zijn. Het initiatief om een genderquotum in te voeren lag bij vrouwelijke leden van de partij. Interne democratie is belangrijk

binnen de partij; het selectieproces is decentraal en in 1975 wordt ook gelijk al een jongerenafdeling opgericht. Bovendien is de nationale vrouwenbeweging in die tijd erg actief; en spreekt deze zich ook expliciet uit voor speciale maatregelen om gendergelijkheid in de politiek te bevorderen. Noorwegen is geen lid van de EU. Bijna alle condities zijn dus aanwezig, alleen is er geen sprake van electorale motieven (de partij is immers net opgericht en de eerste partij in Europa die een quotum instelt).

Det Norske Arbeidersparti (1983)

Acht jaar na de SV stelt ook de (86 jaar oude) sociaal-democratische partij in Noorwegen een genderquotum in. De omstandigheden in Noorwegen zijn nog steeds vrouwvriendelijk; een stelsel van evenredige vertegenwoordiging en ook de houding ten opzichte van vrouwen is gunstig. De partij kent een apart vrouwensecretariaat, dat voor meer gelijkheid is. Een genderquotum is voor hen echter geen doel, maar wel een goed middel voor die gelijkheid. Wat bovendien erg belangrijk is geweest is de invloed van de vrouwelijke partijleider, die ook premier was. Haar steun was weliswaar niet noodzakelijk, maar heeft wel een grote bijdrage geleverd aan het instellen van het quotum. Bovendien heeft de DNA begin jaren '80 te maken met een dalende populariteit, hoewel het nog wel de grootste partij is. Tot slot was er ook in 1983 nog een erg actieve en eensgezinde nationale vrouwenbeweging. Hoewel Noorwegen geen lid is van de EU, is de DNA wel volledig lid van de PES en lid van de 'Socialist International'. De omstandigheden zijn vergelijkbaar met de omstandigheden waarin de SV een quotum instelde, alleen spelen hier ook electorale motieven mee vanwege de toenemende concurrentie en het quotum bij de SV.

Senterpartiet (1989)

De Noorse centrumpartij is de derde partij in Noorwegen die een genderquotum instelt. De omstandigheden in Noorwegen zijn niet veranderd, hoewel de vrouwenbeweging wel wat minder actief is dan begin jaren '80. Op het moment dat het genderquotum wordt ingevoerd, heeft de partij naast een jongeren- ook een vrouwenafdeling en is de vice-voorzitter van de partij een vrouw. Vlak voor het instellen van het genderquotum heeft de SP te maken met een dieptepunt in de populariteit en zit, na een aantal jaar coalitiepartner te zijn geweest, weer in de coalitie. Overigens is de partij van geen enkele internationaal samenwerkingsverband lid. Ook voor deze partij zijn alle institutionele omstandigheden geschikt, en is er sprake van electorale motieven. De ideologie is echter niet links, en de invloed van pressiegroepen is minder dan bij de andere partijen.

Kristelig Folkeparti (1993)

De christen-democratische partij is de laatste partij in Noorwegen die een genderquotum instelt en dan 60 jaar oud. Ook dan is de (politieke) cultuur in Noorwegen vrouwvriendelijk, is er een stelsel van evenredige vertegenwoordiging en is het aantal partijen dat effectief zetels behaald nagenoeg gelijk aan het aantal in

de 20 jaar daarvoor. De invloed van de nationale vrouwenbeweging is in de jaren '90 echter afgenomen. Wel is er een vrouwelijke vice-voorzitter. Electoraal gezien heeft de KrF vanaf begin jaren '90 te maken met tegenslag, en vanaf 1990 zit de partij niet meer in de coalitie. De KrF is lid van de 'European People's Party' en de 'Centrist Democratic International'. De omstandigheden waarin de KrF een quotum instelt zijn gelijk aan die bij de Senterpartiet; de institutionele omstandigheden zijn geschikt, maar ideologie en druk vanuit pressiegroepen minder geschikt. En ook hier is het vooral de electorale competitie die belangrijk lijkt te zijn.

Sozialdemokratische Partei Österreichs (1985)

De sociaal-democratische partij in Oostenrijk is de eerste partij in Oostenrijk die een genderquotum instelt. Oostenrijk heeft dan (nog) niet echt een vrouwvriendelijke cultuur, en de nationale vrouwenbeweging is klein en houdt zich niet bezig met meer politieke macht voor vrouwen. Bovendien is er een redelijk centraal selectieproces en minder dan een derde van de leden is vrouwelijk. Binnen de partij wordt de invloed van vrouwen echter wel steeds belangrijker. Sinds 1984 is er een vrouw lid van het partijbestuur, en ook de vrouwenafdeling, die nauw samenwerkt met de vakbond, heeft veel macht binnen de partij. Op het moment dat het genderquotum wordt ingesteld zijn er maar drie partijen die zetels bemachtigen. De SPÖ was in de jaren '70 de enige regeringspartij, maar bij de verkiezingen van 1983 behaalt de partij geen absolute meerderheid meer en moet de regeringsmacht gedeeld worden. Oostenrijk is op dat moment nog geen lid van de Europese Unie. De omstandigheden op statelijk niveau (zowel institutioneel als de invloed van de vrouwenbeweging) lijken niet bevorderlijk. Dat geldt eigenlijk ook voor de institutionele kenmerken van de partij zelf. Wat wel belangrijk lijkt is de ideologie en in mindere mate ook electorale belangen.

Die Grünen (1987)

De groene partij van Oostenrijk doet in 1985 voor het eerst mee met de verkiezingen en behaalt bijna 5% van de stemmen. Twee jaar later stelt ook deze partij, in navolging van de SPÖ, een genderquotum in. De partij wordt dan geleid door een vrouw, en ook het aandeel vrouwelijke leden is hoog, namelijk meer dan de helft. Het selectieproces is decentraal geregeld, en er is een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Doordat de groenen meedoen, zijn er in 1985 vier partijen die zetels behalen. Ook in 1987 is Oostenrijk nog geen lid van de EU. In tegenstelling tot bij de SPÖ zijn binnen de GA de partij-afhankelijke institutionele factoren wel aanwezig. Daarnaast spelen ook hier de ideologie en electorale belangen een rol.

Österreichische Volkspartei (1995)

Als laatste partij in Oostenrijk voert de conservatieve partij een genderquotum in. De omstandigheden lijken niet echt bevorderlijk voor dit gedrag. Oostenrijk heeft weliswaar een wat vrouwvriendelijker (politieke) cultuur, maar de partij is 40 jaar oud en heeft geen linkse ideologie. Wel wordt de partij in 1995 lid van de Europese Unie, dus is er wel een grote verandering in de politieke context. Daarnaast nemen

vrouwen in toenemende mate deel aan het besturen van de partij en ook het aantal vrouwelijke leden is behoorlijk groot in 1995. Bovendien heeft de partij te kampen met een afnemende populariteit, met name omdat veel kiezers hun stem geven aan de FPÖ. De omstandigheden op statelijk en partij-niveau en de ideologie van de partij lijken niet geschikt voor het instellen van een quotum. De vrouwenbeweging heeft bovendien geen invloed. Wat wel erg belangrijk lijkt, is de electorale concurrentie (een dalende populariteit en twee andere partijen met een quotum).

Unia Pracy (1994)

De nieuw opgerichte sociaal-democratische partij is de eerste partij in Polen die een genderquotum instelt. Het initiatief hiervoor kwam niet van de nationale vrouwenbeweging, die begin jaren '90, als gevolg van slechte ervaringen met het communisme, juist tégen quota was. Ook kon Polen in deze jaren niet als vrouwvriendelijk bestempeld worden. Wel speelde de veranderende omstandigheden na de val van het communisme een grote rol. Non-gouvernementele organisaties oefenden druk uit op de Poolse partijen om democratische hervormingen door te voeren en meer vrouwen bij de politiek te betrekken. Ook werd de UP lid van de 'Socialist International', die ook verwachtte dat de partij meer vrouwen zou aantrekken. Tot slot zijn de vrouwen binnen de partij van groot belang geweest voor het genderquotum. Op het moment dat het quotum werd ingevoerd, werden volksvertegenwoordigers gekozen op basis van evenredige vertegenwoordiging, en behaalden er 6 partijen effectief zetels. In totaal waren er 460 zetels te verdelen, dus de party magnitude was groot. Toch was de UP een relatief kleine partij, bij de verkiezingen in 1993 kregen ze ruim 7% van de stemmen (maar wel 41 zetels). Het grootste deel van de stemmen ging namelijk naar de SLD, de grote sociaal-democratische partij. Overigens was in Polen, naar Duits voorbeeld, bij wet vastgesteld dat kandidaten decentraal geselecteerd moesten worden. Door de veranderende politieke context, werden zowel institutionele factoren op statelijk als op partij-niveau geschikter. De belangrijkste factoren bij de UP lijken echter vooral ideologie en de invloed van de internationale gemeenschap te zijn, hoewel pressiegroepen op nationaal niveau juist tegen waren.

Unia Wolnosci (1999)

Deze liberaal-democratische partij in Polen ontstaat in 1994 als gevolg van het samengaan van de democratische unie en de liberaal democraten. Vijf jaar later stelt de partij, als tweede partij in Polen, een genderquotum in. Polen is inmiddels wel iets vrouwvriendelijker, maar kan nog niet een echt vrouwvriendelijk land genoemd worden. Bovendien zijn ook de feministen en vrouwelijke activisten uit de vrouwenbeweging niet voor speciale maatregelen voor vrouwen en heeft de UW ten tijde van het instellen van het genderquotum geen vrouwen in de partijtop. Het aantal partijen is afgenomen in 1999, dus de party-magnitude is groter dan toen de UP een quotum instelde. De UW is dan de derde partij van Polen. Kandidaten worden binnen de partij decentraal gekozen; dit is echter geen regel die de partij zichzelf

oplegt, maar wettelijk bepaald. Ondanks deze omstandigheden, stelt de UW toch een quotum in. Dit komt omdat de internationale gemeenschap, met name NGO's, hiervoor hebben gepleit. De omstandigheden zijn vergelijkbaar met die van de UP. Het verschil is echter dat er hier geen sprake is van een linkse ideologie, maar wel van electorale concurrentie (zie ook hieronder).

Sojusz Lewicy Demokratycznej (1999)

De grootste sociaal-democratische partij in Polen voert ook in 1999 een genderquotum in, maar ook hier niet onder druk van de vrouwenbeweging die juist tégen quota is en dankzij een vrouwvriendelijke cultuur. Wat wel meegespeeld heeft is dat de partij in 1999 wel te maken had met veranderende omstandigheden. Ten eerste werd de samenwerking tussen verschillende linkse partijen uit de jaren '90 in 1999 officieel vastgelegd. Dit bood ruimte om nieuwe regels in te voeren. Daarnaast had de partij vanaf 1999 voor het eerst een vrouw in de partijtop. De derde verandering is de daling van de populariteit. De voorganger van deze SLD, die ook SLD heette, kende vanaf de eerste vrije verkiezingen na de val van het communisme namelijk groei en maakte deel uit van de regering. Aan het einde van de jaren '90 verliest de partij echter zetels en wordt het een oppositiepartij. De concurrentie komt niet alleen van de nieuwe centrum-liberale coalitie, maar vooral ook van kleinere partijen aan de linkerkant van het politieke spectrum, die wel een genderquotum hebben ingevoerd. De noodzaak om te hervormen neemt dus toe. Tot slot neemt ook de internationale druk toe; om lid te mogen worden van de Socialist International moet de partij maatregelen nemen om het aantal vrouwen te vergroten. Behalve de institutionele omstandigheden op statelijk niveau, lijken hier alle condities aanwezig te zijn. Hoewel de partij links is en dat van belang is, lijkt de concurrentie toch net iets bepalender te zijn voor het instellen van een quotum.

Partidul Social Democrat (2004)

De sociaal-democratische partij van Roemenië is ontstaan uit het samengaan van twee partijen in 2001. Drie jaar later stelt de partij als eerste en enige partij in Roemenië een genderquotum in. De partij is een voorloper als het om gelijke vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek gaat en pleit er zelfs voor om dit landelijk in te voeren. Roemenië is echter niet erg vrouwvriendelijk en de Roemeense vrouwenbeweging is klein, onzichtbaar en heeft weinig invloed. Dat de PSD toch voor een genderquotum is komt deels door de gedachte dat minderheden gerepresenteerd moeten worden, vandaar ook dat een quotum voor jongeren wordt ingesteld, en deels omdat vrouwen ook al deel uitmaken van de partijtop en een eigen afdeling hebben (hoewel die zich vooral met andere zaken bezig houdt). Bovendien worden kandidaten decentraal, middels interne verkiezingen, gekozen. In 2004, wanneer het quotum wordt ingesteld, is er in Roemenië een gemengd kiesstelsel, maar het grootste deel van de kandidaten wordt gekozen door middel van evenredige vertegenwoordiging. Op dat moment behalen slechts vier partijen zetels. De PSD is de grootste partij met 113 van de 332 zetels en maakt deel uit van de coalitie. De partij is dan ook lid van de

Socialist International. Bij de PSD waren vooral de ideologie van de partij en de institutionele kenmerken van de partij zelf belangrijk en daarnaast was er sprake van internationale samenwerking. Op statelijk niveau waren de omstandigheden echter minder geschikt en de partij handelde ook niet vanuit electorale motieven.

Združena lista socialnih demokratov (1992)

De sociaal-democratische ZLSD uit Slovenië is de eerste partij in Centraal- en Oost-Europa die een genderquotum instelt en al vlak na de onafhankelijkheid van Joegoslavië. De ZLSD is eigenlijk een samenwerking tussen linkse en groene partijen die in de loop der jaren nog wel eens veranderde; het partijstelsel is dus instabiel. Tot 1992 behoren de partijen die later deel uitmaken van de ZLSD tot de oppositie. Bij die verkiezingen van 1992 doet de ZLSD voor het eerst als partij mee, behaalt ruim 13% van de stemmen en wordt daarmee de derde partij van Slovenië. Bij die verkiezingen, waarbij gekozen wordt op basis van evenredige vertegenwoordiging, doen er veel partijen mee die effectief zetels behalen; de party-magnitude is dus klein. De vrouwenbeweging in Slovenië is niet echt sterk en goed georganiseerd. Desondanks zijn het wel de(z) vrouwen die naast kwesties zoals abortus ook politieke gelijkheid tot onderwerp van de politiek maken. Slovenië is naast Kroatië dan ook het enige land binnen Centraal- en Oost-Europa waar de vrouwenbeweging al in de eerste helft van de jaren '90 van zich laat horen. De ZLSD is lid van de Social International en maakt deel uit van het CEE-network voor Gender Issues. Hier zijn dus drie condities erg belangrijk; ten eerste de veranderende institutionele omstandigheden in Slovenië, ten tweede de ideologie en tot slot de invloed van pressiegroepen, zowel nationaal als internationaal.

Liberalna Demokracija Slovenije (1998)

De liberale LDS is de tweede partij in Slovenië die een genderquotum voor verkiezingslijsten heeft ingesteld. De partij stelde echter al in 1990, een jaar na oprichting, een intern quotum voor vrouwen in, en was daarmee een voorloper in de regio. Het voorstel hiervoor was afkomstig van vrouwen uit de partij zelf. De procedure voor de kandidatenselectie is niet transparant, en het laatste woord ligt bij de centrale partijleiding. Ook is Slovenië niet echt vrouwvriendelijk, maar binnen de LDS is een derde van de belangrijke posities bezet door vrouwen en is er een actief netwerk van vrouwelijke partijleden. Het zijn wederom de vrouwen binnen de partij, in de vorm van het vrouwen netwerk, die aangemoedigd door de internationale gemeenschap, het initiatief nemen om ook een genderquotum voor verkiezingslijsten in te stellen. Er is in die tijd geen sprake van een afnemende populariteit. De LDS is sinds 1992 een regeringspartij en groeit gedurende de jaren '90. Bij de verkiezingen van 1996 is het ook de grootste partij (34 van de 90 zetels). Het aantal partijen dat effectief zetels behaalt wordt wel iets kleiner in de loop van de jaren '90. Omdat Slovenië nog geen lid is van de EU, is er geen Europese samenwerking. De partij is wel vanaf 1992 lid van de Liberal International. De LDS is niet links en staat er electoraal gezien goed voor, maar binnen de partij zijn

er wel factoren bevorderlijk voor het instellen van een quotum. Ook de omstandigheden in Slovenië lijken steeds beter te worden. In tegenstelling tot bij de ZLSD speelt de internationale gemeenschap niet zo'n grote rol.

Partido Socialista Obrero Espanol (1988):

De (ruim 100 jaar oude) sociaal-democratische partij is de eerste partij die op nationaal niveau een genderquotum instelt, maar binnen Spanje niet de pionier. De partij reageert namelijk op regionale partijen die ook gebruik maken van quota. In de jaren '80 gaat het goed met de PSOE. De partij is veruit de grootste van Spanje en is sinds 1982 deel van de coalitie. Spanje is dan niet echt vrouwvriendelijk en ook binnen de PSOE is er bij lange na geen sprake van gendergelijkheid. Het aantal vrouwelijke leden binnen de partij is laag (nog geen 20%) en vrouwen maken geen deel uit van de partijtop. Het initiatief voor een genderquotum komt echter wel van vrouwen en komt niet toevallig als eerste bij de PSOE op de agenda. In de jaren '70 is er in Spanje een actieve autonome feministische beweging, maar deze heeft weinig politieke invloed. Om meer te bereiken gaat de beweging samenwerken met de vrouwenafdeling binnen de PSOE. Deze samenwerking leidt in 1987 tot de oprichting van een progressieve beweging die zich tot doel stelt het aantal vrouwen in politieke topfuncties te vergroten. Deze beweging heeft een heel belangrijke rol gespeeld bij het debat over genderquota. Ook wordt Spanje in 1986 lid van de Europese Unie, en daarmee de PSOE van de sociaal-democratische fractie PES en de Socialist International. De belangrijkste conditie bij de PSOE lijkt de invloed van pressiegroepen (de nationale vrouwenbeweging en internationale samenwerking) te zijn. Ook is de partij links. Electoraal gezien lijkt het niet nodig om een genderquotum in te stellen en ook de institutionele condities lijken niet aanwezig.

Izquierda Unida (1989):

De tweede partij in Spanje die vlak na de PSOE een quotum instelt is de IU. Deze partij werd drie jaar eerder opgericht en is een politieke coalitie van communisten, socialisten en groene partijen. Binnen de IU is het aandeel van de vroegere communistische leden (PCE) behoorlijk groot. Zij kenden al een aparte vrouwenafdeling die is overgenomen door de IU, en zich vooral bezighoudt met de politieke participatie van vrouwen. Ook binnen de IU is de invloed van de feministische beweging merkbaar. Net als bij de PSOE werkt de beweging samen met vrouwen uit de partij om meer politieke invloed te vergaren. Desondanks zitten er geen vrouwen in de partijtop en is ongeveer een derde van de leden vrouw. Op het moment dat de IU wordt opgericht (1986) krijgt de partij ongeveer 5% van de stemmen, wat overeenkomt met 7 zetels. Dat is een toename ten opzichte van het zetelaandeel dat de PCE kreeg. Er wordt gekozen door middel van evenredige vertegenwoordiging en de party magnitude is vrij klein. De IU is lid van de "European Left" en werkt samen met andere communistische en arbeiderspartijen. Ook bij de IU lijken niet de institutionele

factoren op statelijk en partij-niveau doorslaggevend te zijn, maar de invloed van pressiegroepen. Daarnaast is de partij erg links en lijkt er sprake van de aanwezigheid van electorale motieven.

Labour Party (1993)

De omstandigheden in het Verenigd Koninkrijk lijken niet ideaal voor het instellen van een genderquotum. Het land is niet echt vrouwvriendelijk en er is een meerderheidsstelsel. Toch stelt de 87 jaar oude arbeiderspartij in 1993 een genderquotum in. Aanleiding voor het debat over speciale maatregelen voor vrouwen in de politiek was de hermobilisatie van de vrouwenbeweging in de jaren '80. Politieke gelijkheid had tot dan toe geen prioriteit maar wordt een steeds belangrijker doel van de beweging. Ook de vrouwenafdeling binnen de partij wordt eensgezinder over dit doel, met name als gevolg van veranderende feministische ideeën. De vrouwen binnen de partij namen het initiatief en legden de partijleiding het voorstel voor een quotum in te voeren. Deze vrouwen weten de partijleiding te overtuigen dat deze maatregel ook electoraal voordeel kan opleveren. In het Verenigd Koninkrijk is immers al jaren de conservatieve partij aan de macht. Daarnaast wordt het voorstel gedaan in een tijd dat de partij ook andere democratische hervormingen doorvoert, zoals een decentraal selectieproces en interne quota, om een groter deel van de kiezers aan te spreken. Overigens is er op dat moment een vrouwelijke vice-partijleider, die daarna ook partijleider wordt. De Labour Party is lid van de Socialist International en van de Europese fractie PES. Op statelijk niveau zijn de institutionele factoren niet bevorderlijk, op partij-niveau wel. Ook is er duidelijk invloed van (inter)nationale pressiegroepen, een linkse ideologie en spelen electorale motieven een belangrijke rol.

Vänsterpartiet (1987)

Hoewel de socialistische partij in Zweden een van de eerste partijen is die een genderquotum voor kandidatenlijsten instelt, is het instellen van quota niet nieuw. De liberalen en sociaal-democraten hebben namelijk al sinds de jaren '70 interne quota en ook de groene partij heeft vanaf haar oprichting regels voor het aantal vrouwen binnen de partij. De reden dat de Vänsterpartiet in 1987 een quotum instelt is dat de druk vanuit de feministische vrouwenbeweging toeneemt en leden van de beweging lid gaan worden van de partij om zo meer invloed te kunnen uitoefenen. Het voorstel voor een genderquotum voor kandidatenlijsten wordt positief ontvangen, vooral omdat het genderneutraal is en de vrouwenbeweging ook opkomt voor andere groepen minderheden. In Zweden is er sprake van evenredige vertegenwoordiging en behalen 6 partijen effectief zetels waar er 349 te verdelen zijn. De VP is op het moment dat het genderquotum wordt ingesteld de een-na-kleinste partij en 70 jaar oud. Zweden is op dat moment nog geen EU-lid; de VP is wel lid van de Nordic Green Left Alliance. Bij de Vp zijn alle condities aanwezig; er is sprake van een geschikte institutionele context, een linkse ideologie, concurrentie van

andere partijen die interne quota hebben ingevoerd of dat gelijktijdig doen (zie hieronder) en er is de invloed van pressiegroepen.

Miljöpartiet de Gröna (1987)

Gelijk met de VP stelt ook de groene partij een genderquotum in. Net als de Vp is dit een kleine partij en ook bij deze partij speelt de invloed van de vrouwenbeweging een bepalende rol. Bovendien heeft de Gröna democratisering hoog in het vaandel staan. Al bij de oprichting in 1981 werden interne quota ingesteld en sinds 1984 zijn er zowel een mannelijke als een vrouwelijke woordvoerder in plaats van één partijleider. Wat verder relevant is is dat meer dan de helft van de leden vrouwelijk is. Deze partij is lid van de Global Greens. Ook bij deze partij zijn dus alle condities aanwezig.

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (1993)

De Sociaal-democratische partij is al jaren de grootste partij in Zweden en is dan ook al heel lang regeringspartij. De participatie van vrouwen is een belangrijk punt, maar behalve een aparte vrouwenafdeling (die samenwerkt met de nationale vrouwenbeweging) en interne quota heeft de partij geen speciale maatregelen op dit gebied. In 1993, wanneer de partij ruim 100 jaar oud is, komt daar verandering in. De omstandigheden zijn dan ook veranderd. Allereerst heeft de partij te maken met een afnemende populariteit en maakt sinds 1991 deel uit van de oppositie. Hierdoor wakkert binnen de partij het debat aan hoe meer kiezers bereikt kunnen worden. Daarnaast heeft de partij te maken met meer concurrentie van kleine partijen op links die wel een quotum hebben ingevoerd, namelijk de Vänsterpartiet en de nieuwe Miljöpartiet de Gröna. Sinds 1991 is er ook een vrouwelijke fractiesecretaris en neemt de druk vanuit de vrouwenbeweging weer toe. Zij dreigden met een aparte vrouwenpartij als de SAP geen extra maatregelen zou nemen om het aantal vrouwen te vergroten. De SAP is lid van de Socialist International en, ondanks dat Zweden nog geen lid is van de EU, gelieerd aan de sociaal-democratische fractie van de EU. Dus ook bij deze partij zijn alle condities aanwezig, waarbij vooral de electorale motieven van doorslaggevend belang lijken te zijn.

Resultaten en Conclusies

In het vorige hoofdstuk zijn alle politieke partijen uit West, Centraal- en Oost-Europa die een vrijwillig genderquotum hebben ingesteld besproken. In dit hoofdstuk wordt een kwalitatief vergelijkende analyse uitgevoerd op basis van de verzamelde informatie. Deze analyse bestaat uit twee rondes.

RONDE 1

De analyse in de eerste ronde gaat uit van de opzet die besproken is in hoofdstuk 3 en wordt gedaan met de condities die logisch volgden uit de literatuurstudie (zie daarvoor ook het conceptuele model in figuur 2 op pagina 45).

5.1. RESULTATEN

Op basis van de ruwe data uit de bijlagen en de case-beschrijvingen in het vorige hoofdstuk is gekeken welke condities wel en welke niet als aanwezig beschouwd kunnen worden. Deze dichotomisering wordt weergegeven in onderstaande tabel, waarbij 0 staat voor afwezig en 1 voor aanwezig.

Tabel 3
Gedichotomiseerde data (1)

Partij	C1	C2	C3	C4	C5	Quotum
SF	1	1	0	1	1	1
B90/Grünen	1	1	0	1	0	1
SPD	1	1	1	1	0	1
PDS	1	1	1	1	0	1
CDU	1	0	1	0	0	1
PS	0	1	0	1	0	1
F	1	1	1	0	0	1
S	1	1	1	1	1	1
PD	0	1	0	1	1	1
SDP	0	0	1	1	1	1
LSDP	0	1	0	1	1	1
PvdA	1	1	0	1	1	1
SV	1	1	0	1	1	1
DNA	1	1	1	1	1	1
SP	1	1	1	0	0	1

KrF	1	1	1	0	0	1
SPÖ	0	0	1	1	0	1
GA	0	1	1	1	0	1
ÖVP	0	0	1	0	0	1
UP	1	1	0	1	1	1
UW	1	1	1	0	1	1
SLD	0	1	1	1	1	1
PSD	0	1	0	1	1	1
ZLSD	1	0	0	1	1	1
LDS	1	1	0	0	0	1
PSOE	0	0	0	1	1	1
IU	0	0	1	1	1	1
Labour	0	1	1	1	1	1
Vp	1	1	1	1	1	1
SAP	1	1	1	1	1	1
Mp Gröna	1	1	1	1	1	1

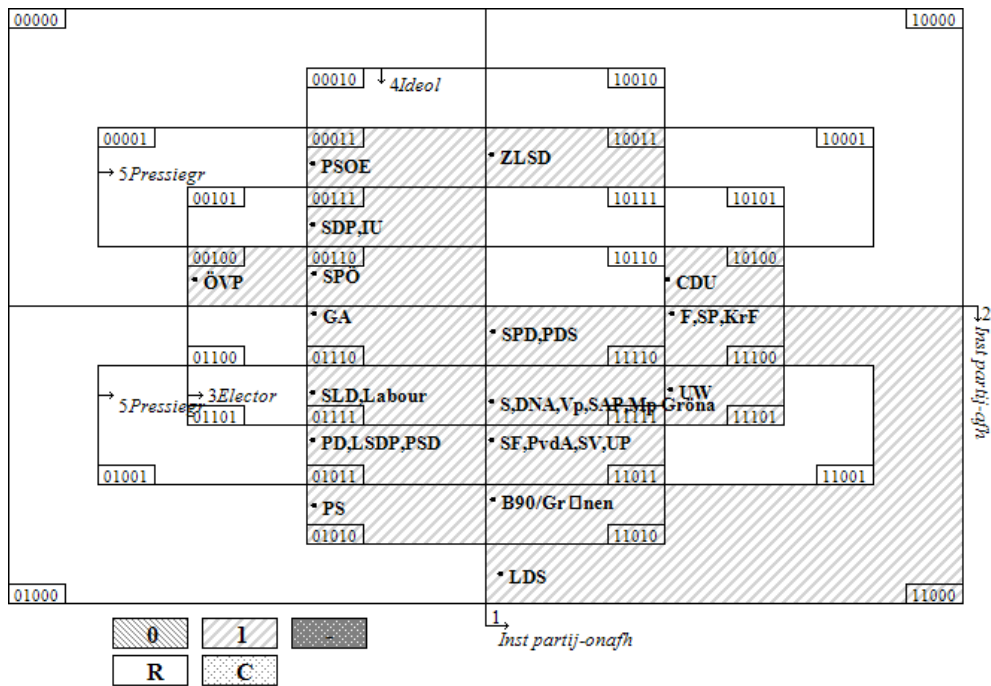
Toelichting: C1: Institutioneel - partij onafhankelijk; C2:Institutioneel – partij-afhankelijk;
C3: Electorale concurrentie; C4: Ideologisch; C5: Pressiegroep(en)

Op basis van deze tabel kunnen er nu met behulp van Tosmana, het analyseprogramma voor QCA, een *waarheidstabel* (tabel 4) en een *Venn-diagram* (figuur 3) geproduceerd worden.

Tabel 4
Waarheidstabel (1)

C1	C2	C3	C4	C5	Quotum	Cases
1	1	0	1	1	1	SF – PvdA – SV – UP
1	1	0	1	0	1	B90/Grünen
1	1	1	1	0	1	SPD – PDS
1	0	1	0	0	1	CDU
0	1	0	1	0	1	PS
1	1	1	0	0	1	F – SP – KrF
1	1	1	1	1	1	S – DNA – Vp – SAP – Mp Gröna
0	1	0	1	1	1	PD – LSDP – PSD
0	0	1	1	1	1	SDP – IU
0	0	1	1	0	1	SPÖ
0	1	1	1	0	1	GA
0	0	1	0	0	1	ÖVP
1	1	1	1	1	1	UW
0	1	1	1	1	1	SLD – Labour
1	0	0	1	1	1	ZLSD
1	1	0	0	0	1	LDS
0	0	0	1	1	1	PSOE

Toelichting: C1: Institutioneel - partij onafhankelijk; C2:Institutioneel – partij-afhankelijk; C3:Electoral concurrentie; C4: Ideologisch; C5: Pressiegroep(en)

Figuur 3: Venn-diagram overeenkomstig met de data uit tabel 4*
 * geproduceerd met behulp van de 'visualiser-tool', TOSMANA 1.3.2.0 software

Uit de waarheidstabel is af te lezen welke configuraties van condities voorkomen en bij welke cases. Het blijkt dat er heel veel mogelijke paden zijn, namelijk 17, om tot het instellen van een genderquotum te komen. Bovendien komt een groot aantal configuraties maar bij één of enkele partijen voor.

De volgende stap in de analyse is het minimaliseren van deze configuraties, zodat er minder paden overblijven. Bij het minimaliseren worden de condities waarvan de aan- of afwezigheid niet uitmaakt voor het instellen van genderquota weggelaten (zie voor meer uitleg hierover ook pagina 37). Na het minimaliseren blijven er 6 configuraties over, die niet verder vereenvoudigd kunnen worden en waarmee samen alle cases uit het onderzoek beschreven kunnen worden²³.

[INST PARTIJ-AFH * IDEOL] +
 (SF, PvdA, SV, UP + B90/Grünen + SPD, PDS + PS + S, DNA, Vp, SAP, Mp Gröna + PD, LSDP, PSD + GA
 + SLD, Labour)

²³ De configuraties kunnen als volgt gelezen worden (de 1e configuratie dient hier als voorbeeld): "De aanwezigheid van een geschikte institutionele context op partij-niveau samen met de aanwezigheid van een links-georiënteerde ideologie leidt tot het instellen van een genderquotum bij de SF, de PvdA, de SV, de UP, B90/Grünen, de SPD, de PDS, de PS, de S, de DNA, de Vp, de SAP, de Mp Gröna, de PD, de LSDP, de PSD, de GA, de SLD en bij Labour". Wanneer een conditie met kleine letters is geschreven, betekent dat dat die conditie juist afwezig moet zijn om tot het instellen van een genderquotum te komen. Wanneer de conditie niet genoemd wordt, maakt het niet uit of deze aan- of afwezig is voor het instellen van een genderquotum.

[elector * IDEOL * PRESSIEGR] +
(SF, PvdA, SV, UP + PD, LSDP, PSD + ZLSD + PSOE)

[INST PARTIJ-ONAFH * INST PARTIJ-AFH * pressiegr] +
(B90/Grünen + SPD, PDS + F, SP, KrF + LDS)

[INST PARTIJ-ONAFH * INST PARTIJ-AFH * ELECTOR] +
(SPD, PDS + F, SP, KrF + S, DNA, Vp, SAP, Mp Gröna + UW)

[inst partij-onafh * ELECTOR * IDEOL] +
(SDP, IU + SPÖ + GA + SLD, Labour)

[inst partij-afh * ELECTOR * ideol * pressiegr]
(CDU + ÖVP)

5.2. INTERPRETATIE

Uit tabel 4 blijkt dat er 17 configuraties (paden) zijn die tot het instellen van een genderquotum kunnen leiden. Wanneer dat geminimaliseerd wordt door condities, waarvan de aan- of afwezigheid niet uitmaakt voor de uitkomst, weg te laten, blijven er 6 configuraties over. Samen omvatten zij de paden tot het instellen van genderquota van alle cases. Het eerste pad treedt op als de institutionele context op partij-niveau geschikt is en de ideologie van een partij links is. Van het totaal aantal cases voldoet het grootste deel (namelijk 19 politieke partijen) aan deze voorwaarden, maar 12 dus niet. Deze 12 partijen hebben een van de andere vijf paden gevolgd tot het instellen van een genderquotum. Verder is ook opmerkelijk dat een aantal partijen voldoet aan meerdere combinaties van condities, waarbij het niet duidelijk wordt welke voorwaarden noodzakelijk en welke voorwaarden afdoende zijn.

Op basis van deze resultaten is vast te stellen dat er geen sprake lijkt te zijn van een patroon; althans niet op basis van de hier gehanteerde condities, die gekozen zijn aan de hand van de theoretische benaderingen in het tweede hoofdstuk. Er zijn immers geen politieke partijen die ófwel vanwege de institutionele context, ófwel vanwege electorale concurrentie, ófwel vanwege ideologische overwegingen ófwel vanwege de druk vanuit pressiegroepen overgaan tot het instellen van genderquota. Bij alle partijen die meegenomen zijn in het onderzoek zijn er minimaal twee van deze condities aanwezig, maar zijn de combinaties van deze condities steeds anders.

Behalve dat QCA gebruikt kan worden om bestaande theorieën te testen, kan het gelukkig ook ingezet worden om nieuwe theoretische argumenten te ontwikkelen. In het tweede deel van dit hoofdstuk zal ik daarom ingaan op een alternatieve clustering van de verschillende factoren²⁴.

RONDE 2

Het uitgangspunt bij de herziene dichotomisering is dat ik vooral gekeken heb of zich rond het jaar waarin het quotum werd ingesteld een *verandering* heeft voorgedaan in één of meer van de factoren (en condities). Het kijken naar verandering geeft een meer dynamisch beeld van de situatie op het moment waarop het genderquotum werd ingesteld. Bij deze nieuwe clustering wordt een onderscheid gemaakt tussen twee soorten actoren die invloed hebben op het besluitvormingsproces binnen politieke partijen en twee soorten prikkels die de politieke elite kunnen aanzetten tot het instellen van een genderquotum. Hieruit volgen 4 nieuwe condities. De actoren die hier onderscheiden worden zijn enerzijds de vrouwen als aanjagers (conditie 1) en anderzijds de internationale gemeenschap die druk uitoefent (conditie 2). De prikkels voor de politieke elite om een genderquotum in te voeren zijn strategische redenen (conditie 3) en ideologische veranderingen (conditie 4). Deze vier condities zullen hieronder besproken worden, waarbij ook aangegeven wordt wanneer ik de conditie als aanwezig beschouw.

C1. Vrouwen als aanjagers

De eerste groep actoren die bij het instellen van genderquota van belang is, bestaat uit vrouwen zelf. Vrouwen kunnen zich zowel binnen als buiten de partij uitspreken voor meer gendergelijkheid en zich inzetten voor het gebruik van genderquota. Binnen de partij kunnen dat individuele vrouwen zijn op invloedrijke posities, maar ook een (grote) groep vrouwelijke leden, eventueel georganiseerd in een aparte vrouwenafdeling die het initiatief neemt voor het instellen van een genderquotum. Buiten de partij kan dat een actieve nationale vrouwenbeweging zijn, aanwezig op het moment dat een partij een genderquotum instelt en hier ook voorstander van is. Als het inderdaad vrouwen zijn die het initiatief voor het instellen van een genderquotum hebben genomen, beschouw ik deze conditie als aanwezig.

C2. Internationale druk

De tweede groep actoren die hier relevant is betreft geen personen, maar instituties. Vooral de laatste jaren lijkt de invloed van internationale organisaties en samenwerkingsverbanden toe te nemen. Dit is mede het gevolg van grote veranderingen in de politieke context, zoals toetreding tot de Europese Unie en

---

²⁴ Een kleine opmerking is hier wel op zijn plaats. Aangezien QCA ook een exploratieve methode is, heb ik verschillende alternatieve clusterings bedacht en ingevoerd in Tosmana. De clustering die vanaf hier besproken wordt, was de enige die tot een mooi resultaat (een patroon) leidde. Vanwege de leesbaarheid heb ik de resultaten van de andere clusterings niet opgenomen, maar deze zijn op verzoek wel bij mij verkrijgbaar.

de val van het communisme. Maar hierbij hoort ook het lidmaatschap van overkoepelende internationale partijen, zoals de Socialist International (Women) en samenwerking binnen het CEE gender network. Deze conditie beschouw ik als aanwezig als een partij vlak voor het instellen van een genderquotum lid is geworden van een dergelijk internationaal samenwerkingsverband en duidelijk is dat dit invloed heeft gehad op het instellen van het quotum.

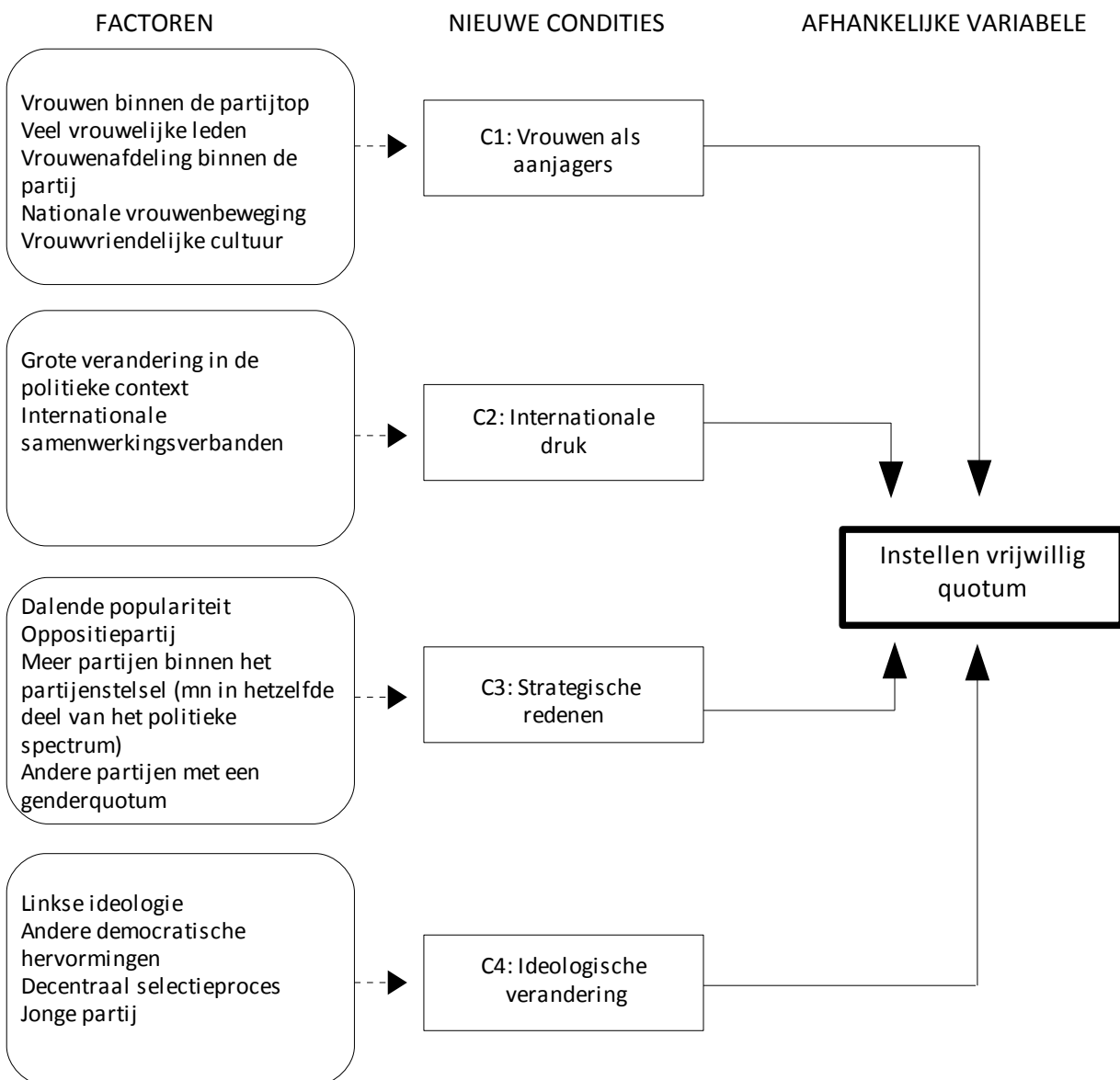
C3. Strategische redenen

De politieke elite binnen een partij kan overgaan tot het instellen van een genderquotum vanwege strategische overwegingen. Bij dit cluster horen de factoren die eerder al genoemd zijn, namelijk een dalende populariteit en het feit dat andere partijen een genderquotum invoeren. Daarnaast kan er ook sprake zijn van een toenemende concurrentie vanwege het ontstaan van nieuwe partijen. Bij deze conditie is het vooral van belang of er zich een verandering in één van deze factoren heeft voorgedaan en daardoor mogelijk de noodzaak ontstond tot het nemen van maatregelen om de eigen positie (en zetelaantal) te behouden of te verbeteren. Wanneer er inderdaad zo'n verandering zich heeft voorgedaan, beschouw ik deze conditie als aanwezig.

C4. Ideologische verandering

Tot slot kunnen ideologische overwegingen een rol spelen om een quotum in te stellen. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een partij links-georiënteerd is, maar dat alleen kan niet verklaren waarom juist op een specifiek moment, en niet al eerder, een quotum is ingesteld. Het is daarom van belang om te kijken of er een ideologische hervorming heeft plaatsgevonden. In dit kader is het allereerst interessant om naar de leeftijd van een partij te kijken. In de jaren '90 en '00 zijn veel nieuwe partijen ontstaan. Enerzijds zijn dat vaak nieuw opgerichte, ecologische, partijen die veel waarde hechten aan gendergelijkheid. Anderzijds zijn dat ook partijen die ontstaan als gevolg van fusies van diverse partijen die een linkse ideologie aanhangen. Daarnaast kan het instellen van een genderquotum ook onderdeel zijn van een bredere (interne) democratisering binnen de partij. Zo kunnen partijen kiezen voor een meer decentrale selectieprocedure en bijvoorbeeld aparte afdelingen voor jongeren opzetten. Deze factoren zijn aanwijzingen voor een ideologische verandering binnen de partij en vallen dus onder dit cluster. Als zo'n verandering zich heeft voorgedaan vlak voor het instellen van het genderquotum, beschouw ik deze conditie als aanwezig.

Op basis van deze nieuwe clustering kan een nieuw conceptueel model worden opgesteld (zie figuur 4).

Figuur 4: Conceptueel model 2

5.3. RESULTATEN OP BASIS VAN DE NIEUWE CONDITIES

Op basis van de nieuwe clustering geef ik hieronder een herziene beschrijving van de situatie bij de bestudeerde partijen. Daarvoor maak ik opnieuw gebruik van de casebeschrijvingen in hoofdstuk 4 en de ruwe data uit de bijlagen.

Bij vrijwel alle partijen blijken vrouwen als aanjagers een heel belangrijke actor te zijn geweest op het moment dat het genderquotum werd ingevoerd. Een aantal partijen uit de casusselectie is afkomstig uit landen waar traditioneel een vrouwvriendelijke cultuur heerst, zoals in de Scandinavische landen en

Nederland (SF, F, S, PvdA, SV, DNA, Sp). Een aantal partijen heeft echter ook te maken met een opleving van de vrouwenbeweging vlak voor het instellen van een genderquotum (PD, PSOE, IU, Labour, V, Mp Gröna en SAP). Bij al deze partijen is het juist de samenwerking tussen de vrouwen uit de partij zelf, zowel op topfuncties als middels een speciale vrouwenafdeling, en de nationale vrouwenbeweging die tot het initiatief voor het instellen van een genderquotum leidt. Een aantal partijen heeft echter niet te maken met een erg vrouwvriendelijke cultuur binnen het land (Duitsland, Kroatië, Litouwen, Oostenrijk, Slovenië) en soms heeft de nationale vrouwenbeweging juist te maken met een inzinking (Frankrijk). De reden dat partijen hier toch over gaan tot het instellen van genderquota is de invloed van vrouwen op belangrijke posities binnen de partij (CDU) of de invloed van vrouwelijke leden of de vrouwenafdeling (B90/Grünen, SPD, PDS, PS, SDP, LSP, SPÖ, GA, ÖVP, ZLSD, LDS).

De enige partijen waar vrouwen als aanjagers geen rol hebben gespeeld (of een hele kleine rol), zijn de UP, UW en de SLD uit Polen en de PSD uit Roemenië. In deze staten was dan ook geen sprake van een vrouwvriendelijke cultuur, en waren vrouwen zelfs tégen quota.

Bij deze partijen, en ook bij de SDP uit Kroatië, de LSDP uit Litouwen en de ZLSD en LDS uit Slovenië was het de internationale gemeenschap die politieke gelijkheid tussen mannen en vrouwen op de agenda heeft gezet en druk heeft uitgevoerd op de partij-elite om een genderquotum in te voeren. Enerzijds komt dit door lidmaatschap van internationale samenwerkingsverbanden, zoals de Socialist International (Women) en het CEE-network voor Gender Issues. Anderzijds komt dit ook door de invloed van West-Europese staten, die als gevolg van de val van het communisme, toenam. Er was immers meer samenwerking mogelijk en de voormalig communistische staten namen bij hervormingen een voorbeeld aan de West-Europese staten.

Los van de invloed van verschillende actoren, blijken ook bepaalde motieven een rol te spelen voor het instellen van genderquota. Deze motivaties kunnen als prikkel dienen voor politieke partijen om hun beleid te wijzigen. Een groot aantal partijen dat een genderquotum heeft ingevoerd blijkt een linkse ideologie aan te hangen, maar het is juist een verandering binnen de partij die kan leiden tot het instellen van een genderquotum. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer partijen meer waarde gaan hechten aan interne democratisering en hervormingen doorvoeren, zoals interne quota, meer decentrale selectieprocedures of het oprichten van aparte afdelingen voor minderheden (SF, SDP, PvdA, LDS, UP, Vp). Ook ontstaan er nieuwe partijen, soms als gevolg van een fusie tussen verschillende partijen en vaak met een groene of sociale ideologie. Bij hen is het instellen van een genderquotum onderdeel van het streven naar interne democratie waarin speciale aandacht is voor minderheden, zoals jongeren en dus ook voor vrouwen (B90/Grünen, PDS, PD, LSDP, SV, GA, PSD, ZLSD, IU, Mp Gröna).

Voor andere partijen was de prikkel om een genderquotum in te stellen juist een strategische reden. Bij een aantal partijen werd een quotum ingesteld op het moment dat andere partijen in dezelfde staat dat ook deden en was dat de aanleiding (CDU, F, DNA, SP, KrF, SPÖ, ÖVP, PSOE, UW en SLD). Bij sommige partijen was dit in combinatie met het ontstaan van nieuwe partijen in hetzelfde deel van het politieke spectrum een belangrijke oorzaak (SPD, S). Daarnaast zijn er partijen die te maken kregen met een (plotseling of sterk) dalende populariteit, die de elite ertoe bewoog om strategische redenen een quotum in te stellen en op die manier meer vrouwelijke kiezers aan te trekken (PS, Labour, SAP).

Wanneer bovenstaande data gedichotomiseerd worden, krijgen we onderstaande tabel:

Tabel 5
Gedichotomiseerde data (2)

Partij	C1	C2	C3	C4	Quotum
SF	1	0	0	1	1
B90/Grünen	1	0	0	1	1
SPD	1	0	1	0	1
PDS	1	0	0	1	1
CDU	1	0	1	0	1
PS	1	0	1	0	1
F	1	0	1	0	1
S	1	0	1	0	1
PD	1	0	0	1	1
SDP	1	1	0	1	1
LSDP	1	1	0	1	1
PvdA	1	0	0	1	1
SV	1	0	0	1	1
DNA	1	0	1	0	1
SP	1	0	1	0	1
KrF	1	0	1	0	1
SPÖ	1	0	1	0	1
GA	1	0	0	1	1
ÖVP	1	0	1	0	1
UP	0	1	0	1	1
UW	0	1	1	0	1
SLD	0	1	1	0	1
PSD	0	1	0	1	1
ZLSD	1	1	0	1	1
LDS	1	1	0	1	1
PSOE	1	0	1	0	1
IU	1	0	0	1	1
Labour	1	0	1	0	1
Vp	1	0	0	1	1
SAP	1	0	1	0	1
Mp Gröna	1	0	0	1	1

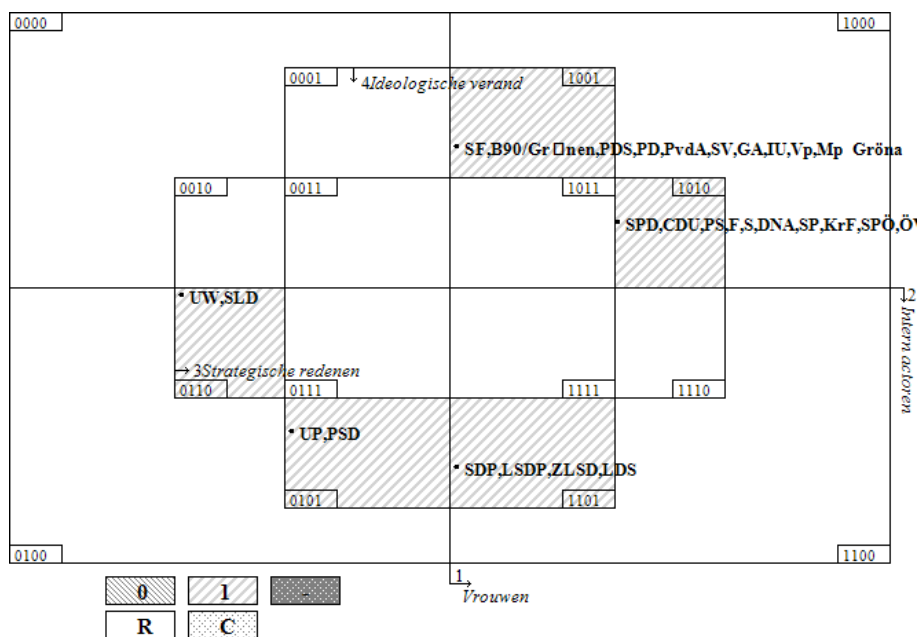
Toelichting: C1: Vrouwen als aanjagers; C2: Internationale druk; C3: Strategische redenen; C4: Ideologische verandering

Op basis hiervan kunnen met behulp van Tosmana opnieuw een waarheidstabel (tabel 6) en een Venn-diagram (figuur 5) geproduceerd worden:

Tabel 6
 Waarheidstabel (2)

C1	C2	C3	C4	Quotum	Cases
1	0	0	1	1	SF – B90/Grünen – PDS – PD – PvdA – SV – GA – IU – Vp – Mp Gröna
1	0	1	0	1	SPD – CDU – PS – F – S – DNA – SP – KrF SPÖ – ÖVP – PSOE – Labour – SAP
1	1	0	1	1	SDP, LSDP, ZLSD, LDS
0	1	0	1	1	UP, PSD
0	1	1	0	1	UW, SLD

Toelichting: C1: Vrouwen als aanjagers; C2: Internationale druk; C3: Strategische redenen; C4: Ideologische verandering

Figuur 5: Venn-diagram overeenkomstig met de data uit tabel 6*
 * geproduceerd met behulp van de 'visualiser-tool', TOSMANA 1.3.2.0 software

De configuraties die hieruit volgen zijn de volgende:

[VROUWEN * intern. druk * strat. redenen * IDEOLOGIE] +
 (SF, B90/Grünen, PDS, PD, PvdA, SV, GA, IU, Vp, Mp Gröna)

[VROUWEN * intern. druk * STRAT. REDENEN * ideologie] +
(CDU, SPD, PS, S, F, DNA, SP, KrF, ÖVP, SPÖ, PSOE, Labour, SAP)

[vrouwen * INTERN. DRUK * STRAT. REDENEN * ideologie] +
(UW, SLD)

[VROUWEN * INTERN.DRUK * strat. redenen * IDEOLOGIE] +
(SDP, LSDP, ZLSD, LDS)

[vrouwen* INTERN. DRUK * strat. redenen * IDEOLOGIE] +
(UP, PSD)

De twee laatste configuraties kunnen nog geminimaliseerd worden, want de aan- of afwezigheid van vrouwen als aanjagers blijkt niet uit te maken voor de uitkomst. Hieruit volgt de volgende configuratie:

[INTERN.DRUK * strat. redenen * IDEOLOGIE]
(SDP, LSDP, ZLSD, LDS, UP, PSD)

5.4. INTERPRETATIE

Op basis van deze resultaten kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee groepen cases. De eerste groep cases bestaat uit de politieke partijen die afkomstig zijn uit West-Europa, de tweede groep cases uit politieke partijen die afkomstig zijn uit Centraal- en Oost-Europa (en die pas na de val van het communisme een genderquotum hebben ingesteld).

Bij de West-Europese partijen blijkt de pressie vanuit vrouwen zelf een *noodzakelijke voorwaarde* te zijn voor het instellen van een genderquotum. Dit is echter geen afdoende voorwaarde; er moet namelijk een extra argument zijn waardoor het voorstel voor een genderquotum ook daadwerkelijk ingevoerd wordt. Dit zijn ófwel strategische redenen (een dalende populariteit, concurrentie omdat andere partijen een genderquotum hebben ingesteld of het ontstaan van partijen in hetzelfde deel van het politieke spectrum) ófwel een ideologische, intrinsieke, verandering (de oprichting van een nieuwe partij of democratische hervormingen binnen bestaande partijen). Binnen de groep van West-Europese partijen kunnen we dus twee subgroepen onderscheiden.

1) VROUWEN * STRATEGISCHE REDENEN:

CDU, SPD, PS, S, F, DNA, SP, KrF, ÖVP, SPÖ, PSOE, Labour, SAP

Bij deze groep valt een aantal zaken op. Ten eerste hoeven dit niet perse partijen uit de linkerkant van het politieke spectrum te zijn; CDU, F, SP, KrF en ÖVP zijn bijvoorbeeld centrum- of Christen-democratische partijen. Deze centrum- en Christen-democratische partijen zijn overigens nooit de eerste partijen in een land die een quotum instellen; hier is dus sprake van het 'contagion-effect'.

De overige partijen, die wel links zijn, hebben vaak te maken met een dalende populariteit of zitten al enige tijd in de oppositie. Maar hierbij zitten ook enkele traditioneel grote partijen die te maken krijgen met extra concurrentie op links van kleine, nieuwe partijen die eerder een genderquotum instelden (bijvoorbeeld de SPD, S, DNA en SAP). Ook hier is dus sprake van het 'contagion-effect'.

2) VROUWEN * IDEOLOGISCHE MOTIVATIES / HERVORMINGEN

SF, B90/Grünen, PDS, PD, PvdA, SV, GA, IU, Vp, Mp Gröna

Bij deze tweede groep West-Europese partijen valt ook wat op. Dit zijn namelijk vaak nieuwe, jonge partijen die vertegenwoordiging van verschillende groepen en interne democratie belangrijk vinden en bij het opstellen van hun statuten en interne regels dus gelijk een genderquotum vaststellen. Bovendien zijn dit vaak de groene partijen of partijen die door veranderende omstandigheden of een fusie zijn ontstaan (SF, B90/Grünen, PDS, PD, SV, GA, IU en Mp Gröna) of partijen die willen democratiseren (PvdA, Vp).

Bij de Centraal- en Oost-Europese partijen is een ander patroon waar te nemen dan bij de West-Europese partijen. Hier is namelijk de invloed van internationale pressiegroepen een *noodzakelijke voorwaarde*. Maar ook hier is de invloed van een (groep) actor(en) niet een afdoende voorwaarde. Hoewel de internationale gemeenschap een noodzakelijke actor is, moet de partijleiding aanvullende redenen hebben om daadwerkelijk over te gaan tot het instellen van een genderquotum. Opmerkelijk genoeg hoeft dit niet de druk vanuit de vrouwenbeweging te zijn (die, zoals in Polen en Roemenië, soms zelfs tegen quota is). Meestal gaat het hier ook om ideologische redenen en het feit dat partijen zich hervormen na de val van het communisme. Daarnaast spelen ook electorale overwegingen een (weliswaar kleinere) rol. Net als bij de West-Europese partijen kunnen we hier dus ook twee subgroepen onderscheiden:

3) INTERN. DRUK * IDEOLOGISCHE MOTIEVEN / HERVORMINGEN

SDP, LSDP, ZLSD, LDS (met aanwezigheid vrouwen als aanjagers)

UP, PSD (zonder aanwezigheid vrouwen als aanjagers)

Opvallend is dat dit de eerste partijen in Centraal- en Oost-Europa waren die een genderquotum instelden, vlak na de val van het communisme. De grote verandering in de politieke context is bij deze groep dus erg belangrijk geweest. Alle partijen in deze groep zijn links, en hechten waarde aan interne democratie. De val van het communisme, en de eerste vrije verkiezingen die volgden, boden de mogelijkheid om de partijreglementen aan te passen en dus ook genderquota in te stellen. Ook de invloed van internationale samenwerking in de Socialist International moet hier niet onderschat worden. Dat juist deze partijen de eerste partijen waren die een genderquotum instelden, heeft namelijk te maken met de eisen die de SI stelde om lid te worden. Bij een aantal partijen was het niet alleen de internationale gemeenschap die druk heeft uitgeoefend op de partijtop om een genderquotum in te stellen. Ook de invloed van vrouwen en vrouwenafdelingen binnen partijen was hier belangrijk. De druk vanuit de internationale gemeenschap maakte de invloed van deze vrouwen als aanjagers echter wel mogelijk. Hierdoor was de internationale gemeenschap een noodzakelijke voorwaarde, maar de pressie vanuit vrouwen misschien wel de afdoende voorwaarde. Door de toenemende communicatie en samenwerking met partijen uit West-Europa was het tot slot mogelijk dat deze partijen een voorbeeld vormden. Een aantal Centraal- en Oost-Europese partijen heeft bij de opstelling van het partijreglement ook daadwerkelijk een voorbeeld genomen aan de 'good-practices' van West-Europese partijen, en ook hier hebben vrouwen uit de partijen die voor het instellen van een quotum waren voordeel bij gehad.

4) INTERN. DRUK * STRATEGISCHE REDENEN

UW, SLD

De laatste groep partijen, ook uit Centraal- en Oost Europa, bestaat uit partijen die tot het instellen van een quotum zijn overgegaan na druk vanuit de internationale gemeenschap maar waarbij strategische redenen de doorslag hebben gegeven. Bij beide partijen is het genderquotum ingesteld nadat een andere partij, de UP, dat had gedaan en beide partijen stelden het quotum in in 1999. Opmerkelijk is overigens dat de SLD een linkse ideologie aanhangt, maar de UW een liberaal-democratische partij is. De concurrentie-positie en de dalende populariteit zijn dus voor beiden belangrijk geweest, maar zonder de invloed van de internationale gemeenschap (en dan met name van NGO's) zou er misschien geen genderquotum zijn ingesteld.

5.5. BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAAG

In deze thesis heb ik een antwoord proberen te vinden op de vraag *waarom politieke partijen op een bepaald moment een vrijwillig genderquotum voor kandidatenlijsten instellen*. In de huidige literatuur over

dit onderwerp worden veel verschillende factoren genoemd die invloed hebben op de kans dat een genderquotum wordt ingesteld, maar het ontbreekt aan een beschrijving van een patroon dat opgaat voor een groot aantal cases en een daarmee samenhangende verklaring voor dit gedrag. De doelen van deze thesis waren dan ook om enerzijds een beschrijvend patroon vast te stellen en anderzijds een overkoepelende, verklarende, theorie op basis van dit patroon te introduceren.

Voor het vaststellen van een patroon ben ik eerst nagegaan welke factoren van invloed blijken te zijn op de kans dat een politieke partij een genderquotum instelt. Het aantal factoren dat in de literatuur genoemd wordt, is groot, en daarnaast blijken er ook nog eens veel verschillende combinaties van factoren voor te komen die tot het instellen van een genderquotum leiden.

Op basis van theorieën over het gedrag van politieke actoren, was de verwachting dat deze factoren geclusterd konden worden. Een kwalitatief vergelijkende analyse liet echter zien, dat de clustering in vijf condities op basis van deze theorieën geen patroon opleverde. De hypothese dat een partij een genderquotum instelt vanwege een geschikte institutionele context (op statelijk of partij-niveau) of vanwege electorale concurrentie of vanwege ideologische redenen of vanwege de druk vanuit verschillende pressiegroepen kunnen dus allen verworpen worden. In de empirie blijkt immers dat er altijd minimaal twee van deze condities aanwezig zijn, en ook dat alle combinaties tussen condities mogelijk zijn.

De volgende stap in de beantwoording van de vraag was daarom het herclusteren van alle genoemde factoren. Dit leidde uiteindelijk wel tot een beschrijvend patroon. Het blijkt namelijk dat bij alle empirische cases er zowel een actor moet zijn die het initiatief neemt voor het instellen van een quotum als een goede reden, in de vorm van een prikkel, voor de partij-elite om dit ook daadwerkelijk te doen. De actoren die hier relevant waren, zijn enerzijds vrouwen als aanjagers (zowel op nationaal niveau als binnen de partij-organisatie) en anderzijds de internationale gemeenschap. De prikkels om een quotum in te stellen zijn ook in twee groepen op te delen. De eerste groep bestaat uit strategische redenen, bijvoorbeeld omdat de populariteit van een partij afnam, omdat andere partijen een genderquotum ingesteld hadden en/of omdat er nieuwe partijen ontstonden binnen hetzelfde deel van het politieke spectrum en die dus voor nieuwe concurrentie zorgden. De tweede groep prikkels is meer intrinsiek van aard en hangt samen met ideologische veranderingen binnen de partij. De elite kan een genderquotum instellen omdat het past binnen bredere democratische hervormingen of gelijk bij oprichting van de partij. Alle empirische cases zijn onder te brengen in dit patroon (zie tabel 7).

Tabel 7
Overzicht voorkomende combinaties van actoren en motivaties

		Actoren	
		Vrouwen	Internationale gemeenschap
Prikkel	Strategische redenen	<i>CDU, SPD, PS, S, F, DNA, SP, KrF, ÖVP, SPÖ, PSOE, Labour, SAP</i>	<i>UW, SLD</i>
	Ideologische verandering	<i>SF, B90/Grünen, PDS, PD, PvdA, SV, GA, IU, Vp, Mp Gröna</i>	<i>SDP, LSDP, ZLSD, LDS, UP, PSD</i>

Bovendien bleek dat de actoren in alle gevallen een noodzakelijke voorwaarde waren. Als ófwel de vrouwen ófwel de internationale gemeenschap niet het initiatief had genomen, was er waarschijnlijk geen genderquotum geweest. De invloed van deze actoren was echter niet afdoende, want in alle gevallen was een extra voorwaarde nodig om ook daadwerkelijk het quotum in te voeren. De combinatie van de aanwezigheid van een actor en de aanwezigheid van een prikkel bleek in alle gevallen wel afdoende.

Hoewel de bestaande theorieën het gedrag van politieke partijen op het gebied van het instellen van genderquota dus niet kunnen verklaren voor alle cases, kunnen elementen uit deze theorieën dat samen wel. Er blijkt immers wel degelijk sprake te zijn van electorale en ideologische overwegingen, en ook de aanwezigheid van pressiegroepen (vrouwenorganisaties en de internationale gemeenschap) blijkt erg belangrijk.

De vraag blijft waarom een politieke partij overgaat tot het instellen van een genderquotum. Deze beslissing wordt genomen door de elite binnen de partij, maar juist zij hebben er vaak geen baat bij om dergelijke regels toe te passen op de kandidaten-selectie. Zoals in de inleiding al gezegd werd, is nog steeds het grootste deel van de politici, en dus ook van de partij-elite, mannelijk. Met het instellen van een genderquotum bewijzen zij zichzelf dus geen dienst.

De resultaten uit deze thesis laten echter zien dat het niet onlogisch is dat de partij-elite een genderquotum instelt. Zij hebben namelijk te maken met actoren die druk uitoefenen op de partij om een genderquotum in te stellen. Behalve deze externe druk, blijken ook interne prikkels van belang te zijn. De partij-elite kan immers vanuit ideologische overtuiging voor een genderquotum zijn, zonder daar zelf profijt

van te hebben. Daarnaast zal de partij-elite er ook zoveel mogelijk aan doen om de partij zo groot mogelijk te laten zijn of te laten worden.

EXTERNE DRUK (VROUWEN ALS AANJAGERS / INTERNATIONALE GEMEENSCHAP)

PARTIJ -ELITE

INTERNE PRIKKELS (STRATEGISCH / IDEOLOGISCH)

Belangrijk hierbij is dat er wel sprake moet zijn van een verandering. Bij gelijkblijvende omstandigheden, dus wanneer er geen ideologische hervormingen plaatsvinden of de partij het electoraal gezien erg goed doet, is er geen noodzaak tot het veranderen van de status quo. De externe druk blijkt dan ook een noodzakelijke voorwaarde, maar niet afdoende. Er moet een aanvullende voorwaarde zijn die de partij-elite doet besluiten ook daadwerkelijk een quotum in te voeren, en deze wordt altijd voorafgegaan door een dergelijke verandering.

Discussie en aanbevelingen

6.1. KANTTEKENINGEN EN KRITISCHE REFLECTIE

Het gebruik van csQCA biedt de mogelijkheid om een groot aantal cases systematisch kwalitatief te kunnen vergelijken. Het voordeel van deze techniek is dat een groter aantal cases onderzocht en vergeleken kan worden dan in een casestudy. Daarnaast is op deze wijze een meer holistische en meer kwalitatieve analyse mogelijk dan met bijvoorbeeld statistische methoden. Het nadeel van deze analysetechniek is echter dat waarden gedichotomiseerd moeten worden en daardoor soms nuance verloren gaat; een conditie kan immers alleen maar aan- of afwezig zijn. Bovendien is de keuze om een conditie als aan- of afwezig te beschouwen aan degene die het onderzoek uitvoert.

Uiteraard heb ik geprobeerd mijn keuzes zo helder mogelijk te verantwoorden. Bij het gebruik van QCA is het echter wel nodig om voldoende inhoudelijke kennis te hebben over alle cases die in het onderzoek meegenomen worden. Het aantal cases was redelijk groot, dus het was niet mogelijk binnen de omvang van deze thesis alles heel gespecificeerd te omschrijven. In plaats daarvan heb ik alle data opgenomen in de bijlage en op basis daarvan per case een korte beschrijving in de tekst zelf gezet. De keuze om de data zo weer te geven was vooral een praktische.

Ook heb ik getracht mijn keuzes te ondersteunen met informatie uit zoveel mogelijk betrouwbare bronnen. Helaas bleek het niet mogelijk alle gewenste data te verzamelen, omdat sommige informatie niet beschikbaar is. Het gaat hier dan met name om informatie over cases uit Centraal- en Oost-Europa (die vaak niet in het Engels beschikbaar is), en voor sommige factoren waar wel databases voor beschikbaar zijn, maar waarin helaas niet alle cases waren opgenomen. Voor een deel is dit probleem opgelost door meer individuele casestudies te bestuderen en daar de benodigde data uit te halen. Voor een deel kon het gebrek aan informatie over een bepaalde factor gecompenseerd worden met informatie over de factoren die tot dezelfde conditie gerekend werden.

Een laatste kanttekening heeft betrekking op de opzet van het onderzoek. Bij het gebruik van QCA lijkt het voor de hand te liggen dat er altijd zowel positieve als negatieve uitkomsten optreden. Het instellen van

genderquota heeft echter niet voor alle cases op hetzelfde moment plaatsgevonden en dus kunnen er ook geen negatieve cases zijn. Toch is QCA wel een goede methode om het patroon aan te tonen met betrekking tot het instellen van genderquota, omdat het een techniek is om te onderzoeken welke combinaties van factoren leiden tot dezelfde uitkomst. Of zoals Ragin het zelf verwoordt: *“If ... we live in a world of great causal complexity, then a common pattern will be for outcomes to result from different combinations of causal conditions”* (Ragin, 2000: 103).

6.2. IMPLICATIES VOOR VERVOLGONDERZOEK

De toegevoegde waarde van dit onderzoek is onder andere dat het zich niet beperkt tot één casus, één land of één regio, maar dat er een patroon beschreven wordt dat in ieder geval voor twee regio's opgaat (West-Europa en Centraal- en Oost-Europa). Interessant is dus om te kijken of het patroon ook opgaat voor meerdere regio's.

Een andere suggestie voor verder onderzoek betreft het onderzoeken van negatieve cases, dus partijen die (nog) geen genderquotum hebben ingesteld. De hypothese zou dan zijn dat er geen vrouwen zijn geweest die druk hebben uitgeoefend op deze partijen om een quotum in te voeren én dat ze geen verandering hebben ondergaan die het nodig maakte om beleid te veranderen, dus de afwezigheid van een strategische of ideologische prikkel. Als deze hypothese klopt, vergroot dat de geldigheid van de theorie die in deze thesis is voorgesteld.

Tot slot zou dit onderzoek uitgebreid kunnen worden naar cases met andere vormen van quota, zoals partijen die 'soft quotas' hanteren. De verwachting is dat dan dezelfde voorwaarden aanwezig moeten zijn als bij het instellen van de hier onderzochte quota. In dat geval moet de auteur nog meer gedetailleerde kennis hebben over de specifieke partij(en), iets wat in deze thesis een praktisch bezwaar vormde. Overigens zou het ook nog interessant zijn om te onderzoeken wat partijen ertoe beweegt andere vormen van positieve actie en/of positieve discriminatie toe te passen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan interne genderquota (voor belangrijke posities binnen de partij) of quota voor andere groepen minderheden in de politieke arena.

Bijlagen

Bijlage 1: Ruwe data met betrekking tot de institutionele context op statelijk niveau

			Grote veranderingen in de politieke context	Politieke cultuur mbt gelijkheid vrouw/man ²⁵	Aantal partijen / beschikbare zetels ²⁶ → party magnitude	Electoraal systeem ²⁷
Partij	Jaar					
Denemarken	SF	1988	1973: lidmaatschap EU	10,5 (1990)	9 / 179 → 19,9	Evenredige vertegenwoordiging
Duitsland	B90/Grünen SPD CDU PDS	1986 1988 1996 1990	1989: hereniging Duitsland, 1990 eerste verkiezingen	31,3 (1990) 22,2 (1997)	In de BRD: 5 / 520 → 104 en via partijen dus 52 Na de hereniging: 7/662 → 94,6 (47,3 via partijen)	Gemengd (de helft via een meerderheidsstelsel waarbij voor alle Länder een kandidaat gekozen wordt, de helft via partijen op basis van PR)
Frankrijk	PS	1990	niet	32,9 (1990)	8 / 575 → 71,9	Meerderheidsstelsel (in 2 rondes)
IJsland	S VG F	2002 1999 1996	niet	3,5 (1999)	1995: 6 / 63 → 10,5 1999: 5 / 63 → 12,6	Evenredige vertegenwoordiging
Italië	PD	2008	niet	27 (1999)	8 / 630 → 78,8	Evenredige vertegenwoordiging
Kroatië	SDP	1996	1990: val van het communisme	33,8 (1996)	5 / 127 → 25,4	Evenredige vertegenwoordiging
Litouwen	LSDP	1996	1990: onafhankelijk van SU 2004: lidmaatschap EU	31% (1997)	7 / 70 → 10	Gemengd: 71 zetels worden verdeeld dmv een districtenstelsel bestaande uit 71 enkelvoudige districten (absolute meerderheid nodig) en 70 zetels worden verdeeld via een lijstenstelsel op basis van

²⁵ Bron: World Values Survey (Variabele C001: "Do you agree or disagree with the following statements? When jobs are scarce, men should have more right to a job than women") Het percentage 'agree' wordt hier vermeld, en de waarde die weergegeven wordt is gemeten in het jaar het dichtst bij het jaar dat een genderquotum werd ingesteld.

²⁶ Bron: Inter-Parliamentary Union - Parline (gemeten bij de verkiezingen in of voorafgaand aan het jaar dat een genderquotum werd ingesteld). Alleen partijen die de kiesdrempel gehaald hebben worden meegerekend bij het totaal aantal partijen.

²⁷ Bron: Inter-Parliamentary Union - Parline

						PR
Nederland	PvdA	1987	niet	25,3 (1990)	9 / 150 → 16,7	Evenredige vertegenwoordiging
Noorwegen	SV DNA SP KrF	1975 1983 1989 1993	niet	16 (1990)	Tot 1989: 7 / 155 → 22,1 1989: 8 / 165 → 23,6 1993: 8 / 165 → 20,6	Evenredige vertegenwoordiging
Oostenrijk	SPÖ GA ÖVP	1985 1987 1995	1995: lidmaatschap EU	49,7 (1990) 26,7 (1999)	1985: 3 / 183 → 61 1987: 4 / 183 → 45,8 1995: 5 / 183 → 36,6	Evenredige vertegenwoordiging
Polen	UP UW SLD	1994 1999 1999	1989: einde bureaucratie 2004: lidmaatschap EU	56,1 (1990) 34,9 (1999)	1993: 6 / 460 → 76,7 1997: 5 / 460 → 92	Evenredige vertegenwoordiging Overigens zijn er heel veel partijen die de kiesdrempel van 5% niet halen, en dus niet vertegenwoordigd zijn in het parlement.
Roemenië	PSD	2004	1989-1990: val van het communisme, in 1990 de eerste vrije verkiezingen 2007: lidmaatschap EU	37,9 (1999)	4 / 332 → 80,8	Gemengd: grootste deel evenredige vertegenwoordiging
Slovenië	LDS ZLSD	1998 1992	1990: eerste vrije democratische verkiezingen 1991: onafhankelijk van Joegoslavië 2004: lidmaatschap EU	29,3 (1992)	1992: 8 / 90 → 11,25 1996: 7 / 90 → 12,9	Evenredige vertegenwoordiging
Spanje	PSOE IU	1988 1989	1986: lidmaatschap EU	30,8 (1990)	1998: 8 / 350 → 43,8 1989: 13 / 350 → 26,9	Evenredige vertegenwoordiging
VK	Labour	1993	niet	33,7 (1990)	9 op 651 zetels → 72,3	Meerderheidsstelsel
Zweden	Mp Gröna Vp SAP	1987 1987 1993	1995: lidmaatschap EU	7,7 (1990 en 1996)	1987: 6 / 349 → 58,2 1993: 7 / 349 → 49,9	Evenredige vertegenwoordiging

Bijlage 2: Ruwe data met betrekking tot de institutionele context op partij-niveau

		(de)centraal selectieproces ²⁸	Percentage vrouwelijke leden ²⁹	Aandeel vrouwen partij-top ³⁰	Vrouwenafdeling binnen partij	Jaar van oprichting ³¹ → leeftijd
Partij	Jaar					
SF	1988	3: decentraal, met nationale invloed	44% van de leden is vrouw (1997)	Van 1977 tot 1991 was de fractievoorzitter een vrouw (Ebba Strange).	De aparte vrouwenafdelingen binnen partijen uit Denemarken werden in de jaren '60 opgeheven (Björklund & Carbin, 2008: 32)	1959 → 29
B90/Grünen	1986	4: decentraal	37% van de leden is vrouw	50% van de posities was gereserveerd voor vrouwen en zij verkregen zichtbaarheid als experts op het gebied van de economie, als voorzitter en vanwege belangrijke partij-functies. Het aantal vrouwelijke leden bleef achter, zodat niet alle beschikbare functies door vrouwen vervuld konden worden (Kolinsky, 1993: 131) De co-woordvoerder van de fractie is vanaf de oprichting altijd een vrouw (1984-1989: Jutta Ditfurth)	een speciale 'Weiberrat' (Kamenitsa & Geissel, 2005)	(West-Duitse) Grünen: 1980, Fusie met Bündnis 90 in 1993 → 6
SPD	1988	4: decentraal	29% van de leden is vrouw (2002)	Ruim 1/3 van de belangrijke posities werd bezet door vrouwen: 35% van het partijbestuur, 37% van het	<i>Arbeitsgemeinschaft Sozialdemokratischer Frauen</i> (ARF) die het voorstel deed een genderquotum in te stellen, en met succes (Kamenitsa & Geissel, 2005:	1875 → 113

²⁸ Bronnen: Bille, 2001: 366 & Lundell, 2004: pp. 42-44, tenzij anders vermeld.

²⁹ Bron: Council of Europe 'Women and Political Database', tenzij anders vermeld. Tussen haakjes staat (evt) het jaar waar de gegevens op gebaseerd zijn. Nb = Niet bekend.

³⁰ Bron: Worldwide Guide to Women in Leadership, tenzij anders vermeld.

³¹ Bronnen: Parties and Elections-database, aangevuld met informatie uit de European Election Database.

				presidium, 32% van de partijraad en 37% van de afgevaardigden in het congres (Kolinsky, 1993: 131). Van 1984 tot 1987 is de vice-fractievoorzitter een vrouw (Herta Däubler-Gmelin). Zij wordt in 1988 vice-voorzitter van het partijbestuur.	110)	
CDU	1996	4: decentraal	25% van de leden is vrouw (1997)	Het aantal vrouwelijke leden van de CDU was in 1995 veel lager dan het quotum van 33% dat daarvoor ingesteld werd (McKay, 2003: 10). De vice-voorzitter van 1990 tot 1998 was een vrouw (Angela Merkel)	In de jaren '80 en '90 juist veel verdeeldheid. Hier was weliswaar het jongere deel van de <i>Frauenvereinigung</i> voor een quotum, maar tegelijkertijd ook een grote groep, bestaande uit oudere vrouwen, die traditionele waarden verdedigde (Kolinsky, 1993: 132).	1945 → 51
PDS	1990	Decentraal, geregeld in de Duitse basiswet, art. 21 (Krouwel, 1999: 4)	44% (1991) (Niedermayer, 2008)	Bijna de helft van de leden van de partij is vrouw (McKay, 2003:5).	een feministische groepering, <i>Lisa</i> , die zich eensgezind en fel uitspreekt voor een vrouwenquotum (McKay, 2003: 5).	PDS: 1989, fusie: 2007 → 1
PS	1990	3: decentraal, met nationale invloed	30% van de leden is vrouw	Geen vrouwen in bestuurlijke functies	Eind jaren '70 ontstaat een vrouwenafdeling binnen de PS. De oprichting is een reactie op het tegenvallende aantal vrouwelijke kandidaten bij de verkiezingen in de jaren '70, ondanks de inspanningen van een aantal individuele vrouwen uit de partij die hadden geleid tot een quotum van 10% binnen de partijleiding. De afdeling wordt weliswaar niet officieel erkend door de partij, ze heeft wel invloed, want het debat over het instellen van een hoger quotum én binnen alle organen neemt toe. In 1983 heft de afdeling zichzelf op, maar hun ideeën worden overgenomen door andere feministen binnen de partij. Het argument dat het electorale voordelen	1969 → 21

					biedt geeft uiteindelijk de doorslag om in 1990 een quotum van 30% in te stellen (Opello, 2004).	
S	2007	4: decentraal Bij alle partijen in IJsland worden kandidaten gekozen op 'open primaries' (Freidenvall et. al., 2006: 72)	Nb	Nb	Samfylkingin is ontstaan uit vier verschillende linkse partijen, waaronder <i>Samtök um Kvinnalista</i> , een vrouwenpartij	2000 (officieel samengaan 4 linkse partijen) → 7
VG	1999	4: decentraal	Nb	Nb		1999 → 0
F	1996	4: decentraal (regionaal)	33% van de leden is vrouw (2001)	1/3 van het bestuur bestaat uit vrouwen (2006) (website statice.is)	Er zijn aparte afdelingen voor vrouwen en jongeren. Die van de vrouwen (LFK) heeft veel invloed en is erg belangrijk voor de inbreng van vrouwen (bron: website F).	1916 (fusie 2 agrarische partijen) → 89
PD	2008	Centraal (Hanretty & Wilson, 2009)	Nb.	Vice-fractievoorzitter van 2006 tot 2008 was een vrouw (Marina Serini). In de senaat is vanaf 2006 de fractie-voorzitter een vrouw (Anna Finocchiaro)	Waarschijnlijk niet (er is wel een aparte jongerenorganisatie), (bron: website PD)	2007 (samengaan linkse partijen)
SDP	1996	Centraal; formeel is een commissie op centraal niveau verantwoordelijk, maar in de praktijk ligt het laatste woord bij de partijvoorzitter (Kasapovic, 2001: 13)	Ver onder de 40% (Leaković, 2004: 3)	Dankzij de invloed van de SDWF waren er van de zes vice-presidenten tussen 1995 en 1999 twee vrouw, en bestond meer dan de helft van het partij-bestuur uit vrouwen (Leakovic, 2005a: 74). Het percentage vrouwelijke partij-leden is echter niet in de buurt van de 40% gekomen (ibid).	In 1995 werd het Sociaal-democratische vrouwen forum (SDWF) opgericht, een aparte organisatie binnen de SDW, waarvan ook niet-partijleden lid konden worden. Het was dit forum dat het instellen van genderquota (voor het eerst in Oost-Europa) op de agenda heeft gezet (Leakovic, 2005a: 72). Ook zorgde de SDWF voor een groter aanbod en training van vrouwelijke kandidaten bij lokale en parlementaire verkiezingen (ibid)	1994 (fusie SKH-SDP (oud-communistisch) en SDH (sociaal-democratisch)) → 2
LSDP	1996	Decentraal: bij wet	Nb	Geen vrouwen in hoge functies	Vlak na de oprichting werd een vrouwenafdeling	2001 (fusie

		is vastgesteld dat kandidaten geselecteerd moeten worden door een congres of conferentie (Stojarová e.a., 2007: 36)			onderdeel van de partijstructuur; de Sociaal Democratische Vrouwenunie, geïnspireerd door de SI (Krupavičius, A. & Matonytė, I., 2003: 89)	oud-communisten en sociaaldemocraten)
PvdA	1987	4: Decentraal	38% van de leden in 1988 was vrouw (Katz & Mair, 1992)	Voorzitter van de partij en vice-voorzitter van de partij van 1987 tot 1991 waren beiden vrouwen (respectievelijk Marjanne Sint en Annemarie Goedmakers). Het initiatief voor het formele quotum kwam overigens uit de partijtop (Oldersma, 2005)	Alle vrouwelijke partij-leden zijn automatisch lid van de vrouwenorganisatie: tot 1969 De Vrouwenbond, tot 1975 Het Vrouwencontact en sindsdien De Rooie Vrouwen in de PvdA (Katz & Mair, 1992). De lobby voor een quotum kwam ook vanuit deze organisaties (Oldersma, 2005)	1946 → 41
SV	1975	4: Decentraal	51% van de leden is vrouw (1999)	Vanaf 1975 is er een, en tevens de eerste, vrouwelijke partijleider (Berit Ås)	Vrouwen binnen de partij eisten een bewijs van oprechte en inhoudelijke steun voor meer gelijkheid, in plaats van alleen retorische steun (Matland, 2005: 68)	1975 → 0
DNA	1983	4: Decentraal	40% van de leden is vrouw (1999)	De partij kende ten tijde van het instellen van het quotum een vrouwelijke leider (1981-1993), die tevens premier was: Gro Harlem Brundtland. Zij was voorstander van een groter aandeel vrouwen binnen de partij. Haar steun voor een quotum was niet noodzakelijk, maar wel belangrijk (Matland, 2005: 68).	Ja, een vrouwensecretariaat, was groot voorstander van meer gekozen vrouwen. Een genderquotum was geen doel op zich, maar wel een goed middel (Dahlerup, 1998)	1887 → 96
SP	1989	4: Decentraal	Nb	Van 1983 tot 1991 is de vice-partijleider een vrouw (Anne Enger Lahnstein), zij wordt in 1989	Behalve een jongerenafdeling, is er ook een vrouwenafdeling (website SP)	1920 → 69

				voorzitter in het parlement en vanaf 1991 partij-leider.		
KrF	1993	4: Decentraal	Nb	Van 1991 tot 1996 is er een vrouwelijke vice-partijleider (Valgerd Svarstad Haugland). Zij wordt in 1996 partijleider.	Nb	1933 → 60
GA	1987	3: Decentraal, met nationale invloed	60% van de leden is vrouw (1990)	Van 1986 tot 1988 is er een vrouwelijke fractievoorzitter (Freda Meissner Blau). Vanaf 1987 is zij ook partij-voorzitter.		1985 → 2
SPÖ	1985	2: Centraal, met regionale invloed	33% van de leden is vrouw	Vanaf 1984 is er een vrouwelijke vice-voorzitter (Jolande Offenbach)	De vrouwenafdeling van de SPÖ was de meest machtige vrouwenorganisatie in Oostenrijk. Zij werkte ook nauw samen met de vrouwenorganisaties binnen de vakbonden.	1888 → 97
ÖVP	1995	3: Decentraal, met nationale invloed	45% van de leden is vrouw (1997)	Van 1991 tot ca. 1998 is een vrouw secretaris-generaal van de partij (Ingrid Korosec) en van 1995 tot 1999 is er een vrouwelijke fractievoorzitter (Maria Fekter)		1945 → 40
UP	1994	Decentraal, bij wet vastgesteld naar Duits voorbeeld (Tsatsos & Kedzia, 1994: 139)	Nb	Van 1992 tot 1997 is er een vrouwelijke vice-partijvoorzitter (Wiesława Ziólkowska)	Alle drie de partijen hebben quota's ingevoerd onder druk van vrouwelijke partij-leden (Siemienska, 2005: 81)	1992 → 2
UW	1999	Decentraal (zie hierboven)	Nb	Geen vrouwen in de partijtop	Zie hierboven	1994 (fusie democratische unie en liberaal democraten) → 5
SLD	1999	Decentraal (zie	Nb	Van 1999 tot 2005 is er een	Zie hierboven	Jaren '90,

		hierboven)		vrouwelijke vice-partijvoorzitter (Krystyna Lybacka)		maar pas in 1999 formeel (samengaan verschillende linkse partijen, waaronder oude SLD) → 0
PSD	2004	Decentraal middels interne verkiezingen (Turcu, 2009)	Nb	Van 1999 tot 2004 is er een vrouwelijke vice-partijvoorzitter (Mihaela Rodica Stănoiu) en een vrouwelijke vice-fractievoorzitter (Paula Maria Ivănescu)	Er is een vrouwelijke afdeling (OFSD), maar deze houdt zich meer bezig met het algemene partij-belang dan met de belangen van vrouwen (Ghebrea e.a., 2004)	2001 (fusie 2 sociaal democratische partijen: PSDR & PDSR)
LDS	1998	De procedure is gesloten, en hierdoor hebben maar weinig mensen (namelijk de top) invloed op de uiteindelijke beslissing (Antić, 1999: 12-13) → laatste woord is centraal	30,1% van de leden is vrouw (1997) (Antić, 1999: 10)	Binnen de partij-organen is 27 % van de bestuursleden vrouw (raden en uitvoerend bestuur), en is er 1 van de 3 vice-voorzitters een vrouw (Antić,1999: 10)	Binnen de LDS wordt al in 1989 door invloedrijke vrouwelijke leden gesproken over genderquota, die tevens pleiten voor een ministerie voor vrouwen. In 1998 komt dit vrouwen-netwerk binnen de partij met het voorstel voor het quotum zoals dat ook ingesteld wordt (Antić & Lokar: 150). Verder is er nog een vrouwenafdeling, genaamd 'Minerva Club' (Antić, 1999: 11)	1989 → 9
ZLSD	1992	Transparante procedure: de top stelt kandidaten voor en door middel van interne verkiezingen wordt de lijst vastgesteld	37,3% van de leden is vrouw (1993) (Antić, 1999: 10)			1992 (tot 2005 heet de partij de ZLSD) → 0

		(Antić, 1999: 12-13) → laatste woord is decentraal				
PSOE	1988	2: Centraal, met regionale of lokale invloed	18,8% van de leden is vrouw (Verge, 2006: 170 (grafiek 1))	Geen vrouwen in partijtop	Eind jaren '70 komen feministische partijleden bij elkaar in grote bijeenkomsten. Vanaf 1977 vormen zij ook een officieel orgaan van de partij (Mujer y Socialismo). Een van hun doelstellingen was de bevordering van vrouwen in politieke topfuncties (Verge, 2009: 3-4 en Verge, 2006: 171). Hoewel hun argumenten niet de doorslag hebben gegeven, hebben zij wel het onderwerp op de agenda gezet (ibid: 4)	1879 → 109
IU	1989		29% van de leden is vrouw	(nog) geen vrouwen in partijtop	De voorganger van de IU, de PCE, kende al een aparte organisatie voor vrouwelijke leden. Bij de oprichting van de IU is deze organisatie voortgezet (onder de naam Área de Mujer), en houdt zich vooral bezig met de politieke participatie van vrouwen (Verge, 2006: 171).	1986 → 3
Labour	1993	3: Decentraal, met nationale invloed	40% van de leden is vrouw (1992 (Norris & Lovenduski, 1993: 52)	Van 1992 was er een vrouwelijke vice-partijleider (Margarett Beckett). Zij werd vanaf 1994 partijleider.	Beïnvloed door veranderende feministische ideeën, begonnen de vrouwen binnen de Labourparty zich gedurende de jaren '80 zich te (her)mobiliseren met als doel het aantal vrouwen in de politiek te vergroten (Norris & Lovenduski, 1993: 35). Binnen de partij bestonden verschillende vrouwenorganisaties naast elkaar, maar desondanks verenigden ze zich op dit punt en onder aanvoering van de Labour Women's Action Committee, waren ze in staat de partijleiding te overtuigen van het belang van positieve actie. De vrouwenorganisatie is dan ook de drijvende kracht achter het instellen van een quotum (Norris & Lovenduski, 1993: 55-56)	1906 → 87
Mp Gröna	1987	4: Decentraal	51% van de leden is	Vanaf 1984 zijn er altijd zowel een		1981 → 6

		(regionaal)	vrouw (1998)	mannelijke als een vrouwelijke woordvoerder in plaats van 1 partij-leider (van 1986 tot 1988 is dat Eva Goës)		
Vp	1987	4: Decentraal (regionaal)	40% van de leden is vrouw (1998)	Geen vrouwen in partijtop	In de jaren '80 neemt het aantal vrouwelijke actieve leden toe, omdat veel vrouwen uit de feministische beweging lid worden (Sainsbury, 2005: 206).	1917 → 70
SAP	1993	4: Decentraal (regionaal)	41% van de leden is vrouw (1999)	Van 1991 tot 1994 is er een vrouwelijke partijsecretaris (Mona Sahlin). Zij vervult later verschillende ministersposten en andere topfuncties binnen de partij.	De partij heeft een aparte vrouwenafdeling die nauw samenwerkt met de onafhankelijke sociaal-democratische vrouwenbeweging SSKF. Het is ook deze vrouwenafdeling die dreigt een eigen partij op te richten als de SAP geen maatregelen neemt het aantal vrouwen te verhogen (Sainsbury, 2005: 208)	1889 → 104

Bijlage 3: Ruwe data met betrekking tot de electorale competitie

		Andere partijen met een genderquotum ³²	Af- of toename populariteit / lang in oppositie ³³
Partij	jaar		
SF	1988	1e partij	Hoewel de Socialistisk Folkeparti een groeiend aantal stemmen in het begin van de jaren '60 behaalt met als hoogtepunt 10,9% van de stemmen in 1966, neemt de populariteit vanaf eind jaren '60 af, tot een dieptepunt in 1977 (nog geen 4% van de stemmen). Een paar jaar later groeit de partij echter weer en in 1987 krijgt de partij 14,6% van de stemmen (in 1988 13%), en is daarmee de derde partij van Denemarken. Van 1982 tot 1993 is de SF een oppositie-partij. In die jaren wordt het kabinet gevormd door een coalitie van de liberale en de conservatieve volkspartij, soms ook aangevuld met de centrum democratische- en de christelijk-conservatieve partij.
B90/Grünen	1986	1e partij	Vanaf de jaren '70 tot oktober 1982 wordt de bondsregering gevormd door de SPD en de liberale FDP. Vanaf 1982 verandert dit, en bestaat de Duitse regering uit de CDU/CSU en de liberale FDP. De SPD heeft te maken met afnemende populariteit; in de jaren '70 behaalde de partij tussen de 42 en 46% van de stemmen, in 1983 en 1987 is dit afgenomen tot 38% respectievelijk 37% wat overeenkomt met 193 zetels. Het percentage van het electoraat dat op de CDU stemt blijft in deze periode nagenoeg gelijk en schommelt tussen de 35 en 38%. In 1994 neemt het aantal stemmen af en in 1998 behaalt de partij slechts 28% van de stemmen en komt de SPD weer terug in de regering. Die Grünen doen in 1980 voor het eerst mee met de verkiezingen, maar behalen geen zetel. In 1983 stemt bijna 6% van het electoraat op de partij en in 1987 ruim 8%. De PDS tenslotte doet vanaf 1990 mee met de verkiezingen. In dat jaar krijgen ze ruim 2% van de stemmen, vier jaar later is dat ruim 4%.
CDU	1996	ja	
SPD	1988	ja	
PDS	1990	ja	
PS	1990	nee	In de jaren '80 is de PS de grootste partij in Frankrijk en krijgt zo'n 35% van de stemmen. Terwijl de PS groeit, neemt de populariteit van de andere grote partijen, af. Dit verandert echter bij de verkiezingen van 1993, als het aantal stemmen op de PS gehalveerd wordt, mede als gevolg van een splitsing binnen de partij.
S	2007	Fusie-partijen hadden al een quotum,	Tot het begin van de jaren 2000 is de liberaal-conservatieve partij SSF veruit de grootste, met als

³² Op basis van de casusselectie in hoofdstuk 3

³³ Bronnen: Parties and Elections-database, Council of Europe 'Women and Political Database en Inter-Parliamentary Union, tenzij anders vermeld.

		dus eigenlijk de eerste	
VG	1999	ja	hoogtepunt 1999, waarin de partij 40,7% van de stemmen van het electoraat krijgt. Bij de verkiezingen in 2003 krijgt de partij weliswaar nogmaals de meeste stemmen, maar wordt deze op de voet gevolgd door Samfylkingin die iets minder stemmen krijgt (33,7 versus 31% van de stemmen). De FSF, vanaf 1995 de coalitiepartner, heeft dan al te maken met een afnemende populariteit, in 1995 kregen ze 23,2% van de stemmen, in 2003 is dat nog maar 17,7%. De VG doet in 1999 voor het eerst mee en krijgt dan ruim 9% van de stemmen. In de jaren '90 en begin 2000 heeft IJsland een centrum-rechtse coalitie en zijn Samfylkingin, VG en de FSF oppositiepartijen.
F	1996	ja	
PD	2008	nee	In Italië zijn twee samenwerkingsverbanden van belang die om en om de coalitie, vaak in combinatie met wat kleinere partijen, en de oppositie vormen. Eind jaren '90 vormden de centrum-linkse partijen, die later op zouden gaan in de L'ULIVO (voorganger van de PD), de regering. Van 2001 tot 2006 wint de samenwerking van centrum-rechtse partijen en vormen zij de regering. Van 2006 tot 2008 zijn het weer de linkse partijen die winnen en vanaf 8 mei 2008 tot op heden wordt de coalitie wederom gevormd door centrum-rechts. De PD is dan de 2e partij en behaalt 31% de stemmen, iets minder dan bij de verkiezingen daarvoor (noot: de statuten waarin het genderquotum is vastgelegd zijn van 7 juli 2008, de verkiezingen waren in april 2008. Bron: website partij PD)
SDP	1996	nee	Bij de eerste verkiezingen na de val van het voormalige Joegoslavië, in 1990, behaalde de SDP 35% van de stemmen (verder ging 42% naar de conservatieve partij HDZ en 15% naar de nationalistisch liberale KHS). Bij de latere verkiezingen doen veel meer partijen mee. Als gevolg daarvan verkrijgt de SDP in 1992 en 1995 respectievelijk slechts 5,5% en 9% van de stemmen. In 2000 wordt de SDP echter de grootste partij, met ruim 40% van de stemmen.
LSDP	1996	nee	De LSDP haalt in de jaren '90 een behoorlijk constant aantal stemmen, namelijk tussen de 6 en 7% van het electoraat. Begin jaren '90 speelde de LDDP, de opvolger van de communistische partij, een belangrijke rol. Tussen 1996 en 2001 was er in Litouwen sprake van politieke instabiliteit met veel kabinetswisselingen, waarbij vooral de centrum-rechtse partijen coalities vormen (www.europa-nu.nl)
PvdA	1987	nee	In de jaren voorafgaand aan het instellen van het genderquotum, behaalt de PvdA een redelijk constant deel van de stemmen. In 1981 is dit 28,3 %, in 1982 30,4% en in 1986 33,3%. De PvdA neemt in deze periode echter geen deel aan de regering, maar zit in de oppositie.
SV	1975	1e partij	De SV doet (als nieuwe samengestelde partij) in 1977 pas voor het eerst mee aan de verkiezingen. In die periode is de Noorse arbeiderspartij, de DNA, veruit de grootste partij en deze partij vormt dan ook een minderheidskabinet. Daar komt verandering in in 1981, wanneer het aantal stemmen op de DNA afneemt
DNA	1983	ja	
SP	1989	ja	

KrF	1993	ja	en rechtse en conservatieve partijen in opkomst zijn. In 1981 en 1985 worden dan ook centrum-rechtse kabinetten gevormd en pas in 1986 neemt de DNA weer deel aan de regering. De SP en de KrF, in 1973 nog goed voor respectievelijk 11% en 12% van de stemmen, hebben in de jaren voorafgaand aan het instellen van een genderquotum beiden te maken met een dalende populariteit. Het dieptepunt voor de SP is in 1989 als de partij nog maar 6% van de stemmen behaalt, en voor de KrF is dat in 1993 als de partij iets minder dan 8% van de stemmen behaalt. Beiden nemen deel aan het kabinet van 1983-1986, en komen in de jaren daarna in de oppositie (met uitzondering van 1989-1990, dan vormen ze wederom een coalitie met de liberaal conservatieve Høyre).
GA	1987	ja	De SPÖ krijgt in de jaren '70 een absolute meerderheid van het aantal stemmen. Bij de verkiezingen in 1983 daalt dit naar 47,7%. Dat is ook het moment dat de SPÖ niet meer alleen het kabinet vormt, maar de macht moet delen met de FPÖ om een meerderheidsregering te kunnen vormen. Vanaf 1987 wordt de regering gevormd door een coalitie van de SPÖ en de ÖVP. Tot de sterke groei van de FPÖ in de jaren '90 zijn deze twee partijen veruit de grootste in Oostenrijk. Daar komt in de jaren '90 echter verandering in wanneer het aantal stemmen op de SPÖ flink daalt, met een dieptepunt in 1994 (27,7% van de stemmen). De GA doen in 1985 voor het eerst mee met de verkiezingen en halen dan 4,8% van de stemmen.
ÖVP	1995	ja	
SPÖ	1985	1e partij	
UP	1994	1e partij	Vanaf de eerste vrije verkiezingen is de SLD één van de grootste partijen in Polen en gedurende de jaren '90 wordt deze alleen maar groter. Van 1993 tot 1997 vormt de SLD een coalitie met de christen-democratische PSL. Bij de verkiezingen van 1997 wordt de coalitie verslagen door de AWS, een coalitie van conservatieve, liberale en christen-democratische partijen en komt de SLD in de oppositie. De UP is één van de vele kleine partijen in het parlement in die jaren, en krijgt in 1991 3,1 en in 1993 7,3% van de stemmen (41 zetels). De UD was ten tijde van het instellen van het genderquotum iets groter; in 1997 krijgt de partij 13,4% van de stemmen en is daarmee op dat moment de derde partij van Polen.
UW	1999	ja	
SLD	1999	ja	
PSD	2004	nee	De PSDR (voorganger van de huidige PSD) is sinds de oprichting altijd een van de twee grote partijen in Roemenië geweest en in 2000 en 2004 zelfs de grootste met bijna 37% van de stemmen. In 2000 kwam de partij na een periode in de oppositie te hebben gezeten, weer terug in het kabinet.
ZLSD	1992	1e partij	Slovenië heeft van 1990 tot 1992 een centrum-rechtse regering, waarbij zowel de LDS als de ZLSD in de oppositie zitten. In 1992 wordt de LDS voor het eerst de grootste partij (23,5 % van de stemmen). De ZLSD krijgt ruim 13% van de stemmen en wordt de derde partij van Slovenië. Zij vormen samen met de de Christen-Democraten een brede coalitie. Na de verkiezingen van 1996 wordt de opvolger van de ZLSD een oppositiepartij, maar blijft de LDS groeien. Zij krijgen 27% van de stemmen en blijft tot tot 2004 een regeringspartij.
LDS	1998	ja	
PSOE	1988	1e partij	Vanaf 1979 groeit de PSOE en wordt het de grootste, en belangrijkste, oppositiepartij. In 1982 wint de

		Hoewel de PSOE de eerste nationale partij was die een genderquotum instelde, was de pionier op dit gebied eigenlijk de PSC (Partit dels Socialistis de Catalunya), de Catalaanse zusterpartij van de PSOE die in 1982 een genderquotum instelde (Verge, 2009: 3).	partij de verkiezingen overtuigend met 48,1% van de stemmen en vanaf dan is de PSOE 13 jaar aan de macht in de Spaanse regering. Bij de verkiezingen in 1986 neemt de populariteit van de partij licht af en behalen ze 44,1% van de stemmen. De partij is echter nog steeds veruit de grootste. De IU krijgt bij die verkiezingen een kleine 5% van de stemmen wat iets meer is dan de 4% die zijn voorganger, de communistische PCE, bij de verkiezingen daarvoor in 1982 behaalde.
IU	1989	ja	
Labour	1993	nee	Van 1979 tot 1990 (Thatcher) en 1990-1997 (Major) is er een conservatieve regering in Groot-Brittannië. Wel zit er vanaf 1983 een stijgende lijn in het aantal stemmen dat de Labour Party krijgt. In 1983 is dit nog 27,6%, in 1987 30,8% en in 1992 34,4%.
Mp Gröna	1987	ja, gedeelde 1e partij	De SAP is de oudste en grootste partij in Zweden, maar heeft wel te maken met afnemende populariteit. Tot de verkiezingen in 1985 is de partij vrijwel verzekerd van regeringsdeelname, maar in 1985 wordt een centrum-coalitie gevormd door de centrumpartij en de christen-democratische unie, die een serieuze concurrent van de SAP wordt. Ondanks een dalend aantal stemmen, blijft de SAP echter wel de grootste (mede dankzij de winst van de liberale partij, waardoor de centrum-coalitie verliest) en aan de macht. In 1991 heeft de SAP te maken met een dieptepunt als de partij nog maar 37,7% van de stemmen krijgt. Na deze verkiezingen wordt een centrum-rechtse coalitie gevormd en belandt de SAP in de oppositie. Zowel de Vänsterpartiet als MP zijn kleine partijen en behalen ten tijde van het instellen van de genderquota een stabiel aantal stemmen, respectievelijk rond de 5,5% en de 1,5% van het totaal.
Vp	1987	ja, gedeelde 1e partij	
SAP	1993	ja	

Bijlage 4: Ruwe data met betrekking tot de ideologische kenmerken

		Ideologie ³⁴	Andere democratische hervormingen ³⁵
Partij	Jaar		
SF	1988	Groen, democratisch socialisme	
B90/Grünen	1986	Groen	Deze partij, opgericht in het einde van de jaren '70, hechtte veel waarde aan interne democratie en groepsvertegenwoordiging binnen de partij, wat onder andere bewerkstelligd werd door een quotum voor vrouwen
CDU	1996	Christen-democratisch, liberaal-conservatief	
SPD	1988	Sociaal-democratisch	Ook in andere raden binnen de partij geldt een quotum van minimaal 40% van beide seksen.
PDS	1990	Socialistisch	Ook in raden, commissies en delegaties moet de helft van de leden vrouw zijn, anders blijven deze plaatsen leeg.
PS	1990	Democratisch-socialisme	De partij stelde in 1974 al een vrouwenquotum van 10% voor de partijtop in (website quotaproject).
S	1999	Sociaal-democratisch	In alle gekozen organen binnen de partij moet elke sekse voor minimaal 40% vertegenwoordigd zijn, anders wordt er iemand benoemd om dit te bereiken.
VG	1999	Democratisch-socialisme, feministisch, eco-socialistisch	Het genderquotum geldt niet alleen voor verkiezingslijsten maar voor alle posities binnen de partij.
F	1996	Progressieve centrumpartij, liberaal, agrarisch	Het genderquotum geldt ook hier voor alle organen binnen de partij, tenzij er voor de hand liggende belemmeringen zijn.
PD	2008	Sociaal-democratisch, christelijk-links	Partijen krijgen meer overheidsfinanciering als ze de actieve deelname van vrouwen aan de politiek bevorderen
SDP	1996	Sociaal-democratisch	Bij het hervormen van de partij na de fusie, in 1994 werden sociaal-democratische partijen in stabiele democratieën (zoals in West-Europa) als voorbeeld genomen. Dit betrof zowel de wijze waarop de partij werd georganiseerd en gestructureerd als bepaalde inhoudelijke standaarden, zoals de deelname van meer vrouwen

³⁴ De classificatie is overgenomen van de Parties and Elections-database, tenzij anders vermeld.

³⁵ Bron: Quotaproject, tenzij anders vermeld.

			aan de politiek en het instellen van genderquota (Leakovic, 2005a: 72). Dit leidde onder andere tot de interne regel dat alle partij-organen voor minimaal 40% uit vrouwen moesten bestaan (ibid: 73).Gelijk met het genderquotum is ook een leeftijdsquotum ingevoerd, minimaal 20% van de kandidaten moet jonger dan 30 jaar zijn.
LSDP	1996	Sociaal-democratisch	Bij de verkiezingen van 1996 werd een nieuwe kieswet geïntroduceerd. Deze ontnam sociale bewegingen het recht om kandidaten te nomineren voor de verkiezingen (Pogorelis, 2003: 6).
PvdA	1987	Sociaal-democratisch	Vanaf de jaren '60 is er binnen de partij veel aandacht voor democratisering. Er wordt ook rekening gehouden met diversiteit in leeftijd en etniciteit (Oldersma, 2005: 155). Het congres heeft hier het laatste woord over (dus niet vastgelegd in een quotum).Dit leidde tot een eerste informele quotum (een target) van 25% vrouwen op kieslijsten in 1977 (ibid: 157-158).
SV	1975	Democratisch-socialisme, eco-socialisme, eurosceptisch	Bij oprichting wordt ook een jongerenafdeling opgericht
DNA	1983	Sociaal-democratisch	
SP	1989	Centrumpartij, sociaal-liberalisme, agrarisch, eurosceptisch	
KrF	1993	Christen-democratisch, sociaal conservatief	
GA	1987	Groen	
ÖVP	1995	Christen-democratisch, conservatief	
SPÖ	1985	Sociaal-democratisch	
UP	1994	Sociaal-democratisch	
UW	1999	Liberaal-democratisch	
SLD	1999	Sociaal-democratisch	
PSD	2004	Sociaal-democratisch	In 2001 begint de partij een nationale campagne om eerlijke vertegenwoordiging door vrouwen onder de aandacht te brengen. In 2004 wordt er naast een genderquotum ook een quotum voor jongere kandidaten ingesteld (Turcu, 2009).
ZLSD	1992	Sociaal-democratisch	

LDS	1998	Liberaal	Deze partij is de eerste partij in Slovenië die een genderquotum heeft ingesteld, namelijk in 1990 voor interne posities binnen de partij (Antić, 1999: 12). Daarnaast heeft de partij ook een aparte jongerenafdeling.
PSOE	1988	Sociaal-democratisch	
IU	1989	Communistisch, socialistisch	
Labour	1993	Sociaal-democratisch	Gedurende de jaren '80 is er binnen de partij sprake van modernisatie, vooral om meer kiezers te trekken. Deze modernisatie werd door de vrouwenorganisatie binnen Labour aangegrepen om aan te dringen op positieve actie-programma's op het gebied van deelname van vrouwen aan de politiek (Norris & Lovenduski, 1993: 35, 42). Dit heeft onder andere geresulteerd in regels voor het aantal vrouwen op belangrijke posities binnen de partij (ibid: 52)
Mp Gröna	1987	Groen	Interne quota sinds 1981 voor besturen en commissies, minimaal 40 % per sekse (Freidenvall et.al. 2006, 72-73)
V	1987	Democratisch-socialisme, feministisch, eurosceptisch	Interne quota sinds 1978
SAP	1993	Sociaal-democratisch, democratisch socialisme	Interne quota sinds 1978

Bijlage 5: Ruwe data met betrekking tot pressiegroepen

		Vrouwenbeweging op nationaal niveau	Aansluiting bij Europese partijen en/of internationale partij-organisaties ³⁶
Partij	Jaar		
SF	1988	Net als in de rest van Scandinavië wordt de sterk feministische beweging eind jaren '60 opgevolgd door een nieuwe, socialistische emancipatiebeweging, die vooral jonge vrouwen tijdens de jaren '70 en '80 mobiliseert (Freidenvall et. al, 2006: 63). In Denemarken ontstaat de Rødstrømpebevægelse (Deense Redstockings movement). Hoewel veel leden lid zijn van nieuw-linkse politieke partijen, is het een autonome links-feministische beweging. De beweging zwengelt het debat over de dominantie van mannen aan, zowel in huiselijke kring als in het publieke leven en zorgt daarmee voor een culturele omslag waarbinnen de vraag naar quota een belangrijke plaats inneemt (Walter, 1990).	EPG, GG, NG
B90/Grünen	1986	De West-Duitse vrouwenbeweging kende een opbloei in de jaren '70 en '80, maar werd tegelijkertijd gekenmerkt door grote verdeeldheid (Kamenitsa & Geissel, 2005: 109). Twee groeperingen: enerzijds de Deutscher Frauenrat, anderzijds een autonome feministische organisatie. In de jaren'90 raakt de beweging in verval en nog meer verdeeld (ibid: 120).	EPG, GG
CDU	1996		EPP, CDI, IDU
SPD	1988		PES, SI
PDS	1990		-
PS	1990	Frankrijk had wel een actieve vrouwenbeweging, maar juist in de jaren '80 (de periode waarin institutionele hervormingen op het gebied van gendergelijkheid een rol gaan spelen), kent de beweging een inzinking, vanwege interne strubbelingen en het gebrek aan cohesie (Jarty & Rigaudière, 2008: 47)	PES, SI
S	2002	De IJslandse vrouwenbeweging transformeert in een succesvolle politieke partij, die van 1983 tot 1995 vertegenwoordigd was in het parlement (Freidenvall et. al., 2006: 63, 69). Sinds begin jaren	PES, SI
VG	1999		NGLA

³⁶ Overgenomen van de Parties and Elections-database, tenzij anders vermeld.

Europartijen: EPP (European People's Party), PES (Party of European Socialists), ELDR (European Liberal Democrat and Ref P.), EGP (European Green Party), EL (Party of the European Left), AECR (Alliance of European Conserv. And Ref.), EDP (European Democratic Party), EFA (European Free Alliance), EUD (EUDemocrats) en ECPM (European Christian Political Movement); *Internationale partij-organisaties*: SI (Socialist International), LI (Liberal International), GG (Global Greens)

F	1996	'00 is er wederom een heel actieve feministische vrouwenbeweging, mede omdat het aantal vrouwen in de politiek aan het afnemen is (www.feministinn.is)	LI
PD	2008	De UDI (Unione donne in Italia), is een historische feministische organisatie. In de jaren voor het instellen van een genderquotum door de PD, heeft deze organisatie actief campagne gevoerd voor een toenemende politieke participatie van vrouwen (Longo & Vianello, 2008: 34)	Vrouwenafdelingen van oorspronkelijke partijen zijn lid (geweest) van de SIW. Behoort pas na de verkiezingen van 2009 lid tot de Europese groep van socialisten en democraten (maar geen lid van de PES).
SDP	1996	Ten tijde van het voormalige Joegoslavië was er een levendige vrouwenbeweging in Kroatië (Leakovic, 2005a: 72). Na de val van het communisme werd de activiteit minder, maar de SDWF nam de functie van de vrouwenbeweging voor een belangrijk deel over. Binnen de SDWF was ruimte voor vrouwelijke experts en activisten, en daarnaast vormde de SDWF een brug naar NGO's die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van een democratische rechtstaat (Leakovic, 2005a: 73).	PES, SI(W) CEE Network for Gender Issues
LSDP	1996	De vrouwenbeweging in Litouwen is belangrijk geweest voor toename van het aantal vrouwen op hoge posities, maar eigenlijk is dit vooral het geval vanaf het einde van de jaren '90 (Taljunaite, 2005: 113).	PES, SI
PvdA	1987	Na de tweede feministische golf in de jaren '70, was de vrouwenbeweging (eind) jaren '80 minder aanwezig. Wel waren er in de jaren '80 veel minder grote meningsverschillen tussen de verschillende vrouwenorganisaties. Bovendien werd de vrouwenbeweging veel pragmatischer, wat zich onder andere uitte in acceptatie van het streven naar meer politieke macht (Ribberink, 1987: 54)	PES, SI
SV	1975	Net als in Zweden, Denemarken en Finland, wordt de sterk feministische beweging eind jaren '60 opgevolgd door een nieuwe, socialistische emancipatiebeweging, die vooral jonge vrouwen tijdens de jaren '70 en '80 mobiliseert (Freidenvall et. al, 2006: 63). De nadruk van dit nieuwe	NGLA
DNA	1983	feminisme ligt op de <i>uitsluiting</i> van vrouwen en het bestaan van een 'mannelijke maatschappij'. In deze context neemt de vraag naar quota een belangrijke plaats in (ibid: 65). De vrouwenbeweging benadrukt vooral de toegevoegde waarde van vrouwen die speciale belangen behartigen in het parlement (ibid: 67; Matland, 1993: 747-748)	PES, SI
SP	1989		-
KrF	1993		EPP, CDI
GA	1987	Er is slechts een kleine autonome vrouwenbeweging, die zich consolideert. Bovendien houdt de beweging zich niet bezig met politieke participatie van vrouwen (Köpl, 2005: 30-31)	EGP
ÖVP	1995		EPP, IDU

SPÖ	1985		SI
UP	1994	Het debat over de lage representatie van vrouwen in de politiek begon begin jaren '90. Echter, feministen en andere vrouwelijke activisten spraken zich juist uit tegen quota, vanwege hun ervaringen met quota ten tijde van het communistische regime. Uiteindelijk zijn het wel de NGO's geweest die het instellen van 'vrouwvriendelijke maatregelen' op de agenda hebben gezet (Siemienska, 2005: 80-81)	PES, SI
UW	1999		ELDR (sinds 2005)
SLD	1999		PES, SI
PSD	2004	Er zijn heel veel NGO's die zich richten op de belangen van vrouwen, maar hun prioriteit ligt niet bij de vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek (Turcu, 2009). De vrouwenbeweging is bovendien marginaal, zwak, onzichtbaar, gefragmenteerd en beschikt niet over de nodige middelen (Ghebrea e.a., 2004)	PES, SI
ZLSD	1992	Tot halverwege de jaren '90 waren vrouwenorganisaties in de Balkan ronduit zwak en hadden ze niet voldoende macht, middelen en kennis om invloed uit te oefenen. Alleen in Slovenië en Kroatië kwamen daarom gelijkheidskwesties op de agenda, met name waar het abortus, wettelijke gelijkheid en de aanwezigheid van vrouwen in de politiek betrof. Desondanks was er geen sprake van een sterke en goed georganiseerde vrouwenbeweging, onder meer omdat deze kwesties niet hoog op de politieke agenda kwamen en feminisme, zowel in theorie als in praktijk, geen gehoor vonden. En daarnaast was er verdeeldheid over de invulling van het concept (gender)gelijkheid (Antić & Lokar: 139-142).	SI De 'Social International Women' vereiste (tweede helft jaren '90) dat er een formele vrouwenbeweging en genderquota werden ingesteld als voorwaarde voor volledig lidmaatschap van de SI (Antić & Lokar: 148) CEE Network for Gender Issues (regionale NGO)
LDS	1998		LI sinds 1992 (website Liberal International)
PSOE	1988	In de jaren '70 kent Spanje een autonome feministische beweging, del Frente de Liberación de la Mujer. Om meer te bereiken werkt deze beweging nauw samen met vrouwen binnen de linkse politieke partijen, vooral met de vrouwenafdeling van de PSOE. Deze samenwerking resulteert in 1987 in de oprichting van een progressieve vrouwenbeweging, de FMP (Verge, 2006: 171-172). De FMP heeft een heel actieve rol gespeeld in het debat over het instellen van genderquota door politieke partijen (ibid: 174)	PES, SI
IU	1989		EL, IMCWP
Labour	1993	Tot het einde van de jaren tachtig waren feministen in het VK niet uit op meer politieke macht; enerzijds omdat feminisme en politieke macht binnen de seksistische, ouderwetse partijen onverenigbaar waren voor velen, anderzijds omdat gedacht werd dat dit issue geen prioriteit had. Bovendien was de vrouwenbeweging erg verdeeld (Norris & Lovenduski, 1993: 35). Daar kwam halverwege de jaren '80 verandering in, toen politieke gelijkheid een belangrijk doel van de feministische beweging werd (ibid).	PES, SI

Mp Gröna	1987	<p>Net als in Denemarken, Noorwegen en Finland, wordt de sterk feministische beweging eind jaren '60 opgevolgd door een nieuwe, socialistische emancipatiebeweging, die vooral jonge vrouwen tijdens de jaren '70 en '80 mobiliseert (Freidenvall et. al, 2006: 63). Politieke gendergelijkheid en democratisering zijn al vanaf de jaren '60 een belangrijke kwestie, maar wordt vooral halverwegende jaren '70 aangewakkerd door de onafhankelijke Social Democratic Women's Federation (SSKF). Zij krijgen veel steun, vooral omdat zij niet alleen pleiten voor meer vrouwen in de politiek, maar voor alle groepen burgers (Sainsbury, 2005: 198). Het voorstel voor een quotum werd echter niet voldoende gesteund. In de jaren '80 worden veel vrouwen uit de vrouwenbeweging lid van politieke partijen om zo meer invloed binnen partijen uit te kunnen oefenen en de invloed van de vrouwenbeweging zelf neemt af (ibid: 206). Na de verkiezingen van 1991, waarbij het aantal vrouwen daalde, werd de Stödstrumpor opgericht, een groep vrouwen die dreigde met het oprichten van een aparte vrouwenpartij als de partijen geen maatregelen zouden nemen (Freidenvall et.al, 2006: 73).</p>	EPG, GG
Vp	1987		NGLA
SAP	1993		PES, SI

Referenties

- Adams, J. & Somer-Topcu, Z. (2009). Policy Adjustment by Parties in Response to Rival Parties' Policy Shifts: Spatial Theory and the Dynamics of Party Competition in Twenty-Five Post-War Democracies. *British Journal of Political Science*, 39, 825-846.
- Antić, M. G. (1999). Slovene Political Parties and Their Influence on the Electoral Prospects of Women. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 15, 7-29.
- Antić Gaber, M. G. (2005). Overview of Quota Systems in the Region of Central and Eastern Europe. In J. Ballington & F. Binda (Eds.), *The Implementation of Quotas: European Experiences, Quotas Report Series no. 4* (pp. 24-31), Stockholm: International IDEA.
- Antić, M. G. & Gortnar, M. (2004). Gender Quotas in Slovenia: A Short Analysis of Failures and Hopes. *European Political Science*, 3, 73-79.
- Antić, M. G. & Lokar, S. (2006). The Balkans, From total rejection to gradual acceptance of gender quotas. In D. Dahlerup (Ed.), *Women, Quotas and Politics* (pp. 138-167). London/New York: Routledge.
- Bacchi, C. (2006). Arguing for and against quotas: theoretical issues. In D. Dahlerup (Ed.), *Women, Quotas and Politics* (pp. 32-51). London/New York: Routledge.
- Ballington, J. & Matland, R.E. (2004, januari). *Political Parties and Special Measures: Enhancing Women's Participation in Electoral Processes*. Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women (OSAGI) & Department of Political Affairs Expert Group Meeting Glen Cove, New York, USA.
- Berg-Schlosser, D., De Meur, G., Rihoux, B. & Ragin, C. C. (2009). Qualitative Comparative Analysis as an Approach. In B. Rihoux & C.C. Ragin (Eds.), *Configurational Comparative Methods; Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (pp. 1-18). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Berg-Schlosser, D. & De Meur, G. (2009). Comparative Research Design: Case and Variable Selection. In B. Rihoux & C.C. Ragin (Eds.), *Configurational Comparative Methods; Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (pp. 19-32). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Bille, L. (2001). Democratizing a Democratic Procedure: Myth or Reality?: Candidate Selection in Western European Parties, 1960 – 1990. *Party Politics*, 7, 363-380.
- Björklund, E. & Carbin, M. (2008). *Context Study Denmark*. QUING Project, Vienna: Institute for Human Sciences (IWM), URL: http://www.quing.eu/files/results/cs_denmark.pdf.

- Bruhn, K. (2003). Whores and Lesbians: Political Activism, Party Strategies, and Gender Quotas in Mexico. *Electoral Studies*, 22, 101-119.
- Caul, M. (1999). Women's Representation in Parliament: The role of Political Parties. *Party Politics*, 5, 79-98.
- Caul, M. (2001). Political Parties and the Adoption of Candidate Gender Quotas: A Cross-National Analysis. *The Journal of Politics*, 63, 1214-1229.
- Cleary, M. R. (2010, 29 october). *Gender Quotas in Europe and Latin America*. Paper prepared for a seminar in the Government Department at Cornell University.
URL: (http://government.arts.cornell.edu/assets/psac/fa10ClearyCornel_PSAC_Oct29.pdf).
- COM (2006). 92, *Mededeling van de Commissie aan de Raad, het Europees Parlement, Het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: Een routekaart voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2006-2010*. Vinddatum: 07-09-2011 op:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0092:NL:NOT>
- Dahlerup, D. (1988). From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, 11, 275-298.
- Dahlerup, D. (1998). Using Quotas to Increase Women's Political Representation. In Ballington, J. & A. Karam (Eds.), *Women in Parliament: Beyond Numbers*. Stockholm: IDEA.
Vinddatum: 07- 09-2011 op: <http://www.idea.int/archive/wip.cfm>.
- Dahlerup, D. (2006). *Women, Quotas, and Politics*. New York: Routledge.
- Dahlerup, D. & Freidenvall, L. (2005). Quotas as a 'Fast Track' to Equal Representation for Women. *International Feminist Journal of Politics*, 7, 26-48.
- Davidson-Schmich, L. K. (2006). Implementation of Political Party Gender Quotas: Evidence from the German Laender 1990–2000. *Party Politics*, 12, 211–232.
- Edlund, L. & Pande, D. (2002). Why have women become left-wing? The political gender gap and the decline in marriage. *The Quarterly Journal of economics*, 117, 917-961.
- Field, B. N. & Siavelis, P. M. (2008). Candidate Selection Procedures in Transitional Polities. *Party Politics*, 14, 620-639.
- Freidenvall, L., Dahlerup, D. & Skjeie, H. (2006). The Nordic Countries: an incremental model?. In D. Dahlerup (Ed.), *Women, Quotas and Politics* (pp. 55-82). London/New York: Routledge.
- Ghebrea, G., Tataram, M. & Cretoiu, I. (2004). *Enlargement, Gender and Governance: Analyzing Female Visibility in Romania*. Bucharest: Meridiane Publishing House.
- Hanretty, C. & Wilson, A. (2009). *The troubled early years of the Partito Democratico*. URL: via http://chrisanretty.co.uk/blog/wp-content/uploads/2009/11/hanretty_wilson_pd.pdf (geraadpleegd op 13-05-2011).

- Hausmann, M. & Sauer, B. (2007). *Gendering the State in the Age of Globalization: Women's movements and State Feminism in Postindustrial Democracies*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Jarty, J. & Rigaudière, J. (2008). *Context Study France*. QUING Project, Vienna: Institute for Human Sciences (IWM). URL: http://www.quing.eu/files/results/cs_france.pdf.
- Kamenitsa, L. & Geissel, B. (2005), WPAs and Political Representation in Germany. In J. Lovenduski (Ed.), *State Feminism and Political Representation* (pp. 106–129). New York: Cambridge University Press.
- Kasapović, M. (2001). Nominating procedures in Democratic Politics. *Politička misao*, XXXVII (5), 3-17.
- Katz, R. & Mair, P. (1992). Party Organizational Data, URL: <http://hdl.handle.net/EUDODCTEST/10016> European Union Democracy Observatory.
- Keck, E. & Sikkink, K. (1998). *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kittelson, M.C. (2006). *Challenging Parties, Changing Parliaments: Women and Elected Office in Contemporary Western Europe*. Columbus: Ohio State University Press.
- Köpl, R. (2005). Gendering political representation: debates and controversies in Austria. In J. Lovenduski (Ed.), *State Feminism and Political Representation* (pp. 20-40). New York: Cambridge University Press.
- Kolinsky, E. (1993). Party Change and Women's Representation in Unified Germany. In J. Lovenduski and P. Norris (Eds.), *Gender and Party Politics* (pp. 114-145). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Krook, M. L. (2004). Gender Quotas as a Global Phenomenon: Actors and Strategies in Quota Adoptions. *European Political Science*, 3: 59–65.
- Krook, M. L. (2006). Reforming Representation: The Diffusion of Candidate Gender Quotas Worldwide. *Politics & Gender*, 2, 303–327.
- Krook, M. L. (2007). Candidate Gender Quotas: a framework for analysis. *European Journal of Political Research*, 46, pp. 367-394.
- Krook, M. L. (2009a). *Quotas for Women in Politics*. New York: Oxford University Press.
- Krook, M. L. (2009b, April). *The Diffusion of Electoral Reform: Gender Quotas in Global Perspective*. Paper presented at the European Consortium for Political Research, Joint Sessions of Workshops. Lisbon, Portugal. URL: http://krook.wustl.edu/pdf/Krook_ECPR_2009.pdf.
- Krook, M. L., Lovenduski, J. & Squires, J. (2009). Gender Quotas and Models of Political Citizenship. *British Journal of Political Science*, 39, 781-803.

- Krouwel, A. (1999). *The selection of parliamentary candidates in Western Europe, the paradox of democracy*. Paper for the ECPR workshop "The consequences of Candidate Selection". ECPR Mannheim.
- Krupavičius, A. & Matonytė, I. (2003). Women in Lithuanian Politics: From Nomenklatura Selection to Representation. In R.E. Matland & K.A. Montgomery (Eds), *Women's access to political power in post-communist Europe* (pp: 81-104). Oxford: Oxford University Press.
- Kunovich, S. & Paxton, P. (2005). Pathways to Power: The Role of Political Parties in Women's National Political Representation. *The American Journal of Sociology*, 11, 505-552.
- Leakovic, K. (2005a). Political Party Quotas in the Croatian Social Democratic Party. In J. Ballington & F. Binda (Eds.), *The Implementation of Quotas: European Experiences, Quotas Report Series no. 4* (pp. 72-75), Stockholm: International IDEA.
- Leakovic, K. (2005b). Socialist International Women. In J. Ballington & F. Binda (Eds.), *The Implementation of Quotas: European Experiences, Quotas Report Series no. 4* (pp. 90-92), Stockholm: International IDEA.
- Longo, V. & Vianello, F. (2008). *Context Study Italy*. QUING Project, Vienna: Institute for Human Sciences (IWM). URL: http://www.quing.eu/files/results/cs_italy.pdf.
- Lovenduski, J. (1993). Introduction: the Dynamics of Gender and Party. In J. Lovenduski and P. Norris (Eds.), *Gender and Party Politics* (pp. 1-15). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Lovenduski, J. & Norris, P. (1993), *Gender and Party Politics*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Lundell, K. (2004). Determinants of Candidate Selection; the Degree of Centralization in Comparative Perspective. *Party Politics*, 10, 25-47.
- Matland, R. E. (1993). Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway. *The Journal of Politics*, 55, 737-755.
- Matland, R. E. (1998). Women's Representation in National Legislatures: Developed and Developing Countries. *Legislative Studies Quarterly*, 23, 109-125.
- Matland, R. E. (2005). The Norwegian Experience of Gender Quotas. In J. Ballington & F. Binda (Eds.), *The Implementation of Quotas: European Experiences, Quotas Report Series no. 4* (pp. 64-71), Stockholm: International IDEA.
- Matland, R. E. (2006). Electoral quotas: frequency and effectiveness. In D. Dahlerup (Ed.), *Women, Quotas and Politics* (pp. 275-292). London/New York: Routledge.
- Matland, R. E. & Studlar, D. T. (1996). The Contagion of Women Candidates in Single-Member District and Proportional Representation Electoral Systems: Canada and Norway, *The Journal of Politics*, 58, 707-733.

- McKay, J. (2003, September). *Women's quotas in Germany: part of the problem or part of the solution?* A paper delivered at the Conference of the European Consortium for Political Science Research (ECPR). Marburg.
URL: www.essex.ac.uk/ecpr/events/generalconference/marburg/McKay.pdf.
- Meier, P. (2000). The Evidence of Being Present: Guarantees of Representation and the Belgian Example. *Acta Politica: International Journal of Political Science*, 35, 64–85.
- Meier, P. (2004). The Mutual Contagion Effect of Legal and Party Quotas: A Belgian Perspective. *Party Politics*, 10, 583-600.
- Murray, R. (2007). How Parties Evaluate Compulsory Quotas: A Study of the Implementation of the 'Parity' Law in France. *Parliamentary Affairs*, 60, 568-584.
- Murray, R., Krook, M. L. & Opello, K. A. R. (2009, January). *Elite Bias, Not Voter Bias: Gender Quotas and Candidate Performance in France*. Paper to be presented at the first European Conference on Politics and Gender. Belfast. URL: http://krook.wustl.edu/pdf/MKO_09.pdf
- Niedermayer, O. (2008). Parteimitglieder in Deutschland: Version 2008. *Arbeitshefte aus dem OSZ, nr 13*. Berlin: Freie Universität Berlin.
- Norris, P. (1993). Conclusions: Comparing Legislative Recruitment. In J. Lovenduski and P. Norris (Eds.), *Gender and Party Politics*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Norris, P. (1997). *Passages to Power: Legislative Recruitment in Advanced Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2006). Recruitment. In R.S. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics* (pp. 89-108). London: Sage Publications.
- Norris, P. & Krook, M. L. (2011), Gender Equality in Elected Office: a Six-Step Action Plan, Baseline study for the OSCE/ODIHR. In *Handbook on Measures for Promoting Women's Political Participation*. URL: http://krook.wustl.edu/pdf/OSCE_Baseline_2011.pdf (laatst geraadpleegd op 01-09-2011).
- Norris, P. & Lovenduski, J. (1993). Gender and Party Politics in Britain. In J. Lovenduski and P. Norris (Eds.), *Gender and Party Politics* (pp. 35-59). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Oldersma, J. (2005). High tides in a low country: gendering political representation in the Netherlands. In J. Lovenduski (Ed.), *State feminism and political representation* (pp. 153-173). New York: Cambridge University Press.
- Opello, K. A. R. (2004, March). *Electorally Threatening Women? Explaining the French Socialist Party's Gender-Based Quota*. Prepared for the annual meetings of the International Studies Association. Montreal, Canada.
- Opello, K. A. R. (2006). *Gender Quotas, Parity Reform and Political Parties in France*. New York: Lexington Books.

- Pogorelis, R. (2003, January). *Electoral Alliances in a Mixed Electoral System: The Case of Lithuania*. Paper presented at the ECPR General Conference in Marburg, Germany 2003.
URL: www.essex.ac.uk/ecpr/events/generalconference/marburg/Pogorelis.pdf
- Ragin, C. (1987). *The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley CA: University of California Press
- Ragin, C. (2000). *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rakušanová, P. (n.d.), *Women in politics and the attitudes of the public*.
URL: http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100011se_rakusanova-zeny%20EN.pdf
Laatst geraadpleegd op 07-09-2011.
- Ribberink, A. (1987). *Feminisme (Politiek Veelstromenland)*. Leiden: Stichting Burgerschaps-kunde.
- Rihoux, B. (2003). Bridging the Gap between the Qualitative and Quantitative World? A Retrospective and Prospective View on Qualitative Comparative Analysis. *Field Methods*, 15, 351-365.
- Rihoux, B. & Meur, G. de (2009). Crisp-Set Qualitative Comparative Analysis. In B. Rihoux & C.C. Ragin (Eds.), *Configurational Comparative Methods. Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (pp. 33-68). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Risse, T. & Ropp, S. C. (1999). *The power of human rights: international norms and domestic changes*. New York: Cambridge University Press.
- Sainsbury, D. (2005). Party feminism, state feminism and women's representation in Sweden. In J. Lovenduski (Ed.), *State feminism and political representation* (pp. 195-215). New York, Cambridge University Press.
- Šašić Šilović, D. (2005). Lobbying for Quotas: The Experience of the CEE Network for Gender Issues. In J. Ballington & F. Binda (Eds.), *The Implementation of Quotas: European Experiences, Quotas Report Series no. 4* (pp. 94-99), Stockholm: International IDEA.
- Siemianska, R. (2005). Gender Party Quotas in Poland. In J. Ballington & F. Binda (Eds.), *The Implementation of Quotas: European Experiences, Quotas Report Series no. 4* (pp. 80-85), Stockholm: International IDEA.
- Sloat, A. (2004). Where are the Women? Female Political Visibility in EU Accession States. *Transitions, Vol. XLIV*, June (URL: <http://www.qub.ac.uk/egg/>).
- Squires, J. (2007). *The new politics of gender equality*. New York: Palgrave MacMillan.
- Stojarová, V., Hällhag, R., Catón, M. & Tjernström, M. (2007). *Political Parties in Central and Eastern Europe: In Search of Consolidation*. Stockholm: International IDEA.
- Taljunaite, M. (2005). The Women's Movement in Lithuania: Discourses and Lobbying Strategies. In J. Ballington & F. Binda (Eds.), *The Implementation of Quotas: European Experiences, Quotas Report Series no. 4* (pp. 112-117), Stockholm: International IDEA.

- Tsatsos, D. & Kedzia, Z. (1994). *Parteienrecht in mittel- und osteuropäischen Staaten*. Baden-Baden: Nomos Verlagsanstalt (geciteerd in Kasapovic, M. (2001) Nomination Procedures in Democratic Politics, *Politička misao*, XXXVIII, 5).
- Turcu, A. (2009). *Women, Political Participation and Electoral Quotas in Romania*. URL: www.quotaproject.org (laatst geraadpleegd op 07-0-2011).
- Verge, T. (2006). Mujer y partidos políticos en España: las estrategias de los partidos y su impacto institucional, 1978-2004. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 115, 165–196.
- Verge, T. (2009, January). *Party Candidate Selection Processes and the Gender Regime in Spain*. Paper prepared for the ECPR Conference on Politics and Gender (ECPG). Queen's University Belfast.
- Walter, L. (1990). The Embodiment of Ugliness and the Logic of Love: the Danish Redstocking Movement. *Feminist review*, 36, 103-126.
- Wagemann, C. & Schneider, C. Q. (2007). *Standards of Good Practice in Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Fuzzy-Sets*. Voor het laatst geraadpleegd op 07-09-2011 op URL: <http://www.compass.org/files/WPfiles/WagemannSchneider2007.pdf>

Geraadpleegde websites & databases

Websites algemeen:

- Council of Europe 'Women and Political Database' door FrauenComputerZentrumBerlin: <http://www.db-decision.de>
- European Election Database (EED) van de 'Norwegian Social Science Data Services' http://www.nsd.uib.no/european_election_database
- Inter Parliamentary Union – Parline (met name 'Women in politics'-database): www.ipu.org
- Parties and Elections (The database about parliamentary elections and political parties in Europe, by Wolfram Nordsieck): <http://www.parties-and-elections.de>
- Quotaproject (Global Database of Quotas for Women): www.quotaproject.org
- Research Network on Gender Politics and the State (RNGS) <http://libarts.wsu.edu/polisci/rngs/>
- World Values Survey: www.worldvaluessurvey.org
- Worldwide Guide to Women in Leadership: http://www.guide2womenleaders.com/woman_party_leaders.htm,

WEBSITES VAN POLITIEKE PARTIJEN EN PARTIJ-ORGANISATIES:

- Chrëschtlech Sozial Vollekspartei (Luxemburg): <http://csv.lu>
- Framsokn (IJsland): <http://www.framsokn.is/International/English>
- Partito Democratico (Italië): www.pd.it
- Senterpartiet (Noorwegen): www.senterpartiet.no
- Social International Women: www.socintwomen.org.uk
- Liberal International: <http://www.liberal-international.org>